HANDBOEKJES ELCK 'T BESTE

Dr. M. H. J. SCHOENMAEKERS

HET GELOOF VAN DEN NIEUWEN MENSCH

VIERDE DRUK NAAR GEHEEL OMGEWERKT HANDSCHRIFT.

UITGEGEVEN DOOR DE MAATSCHAPPIJ VOOR GOEDE EN GOEDKOOPE LECTUUR AMSTERDAM

A.C. BERLAGE

BOEKHANDEL
SIMON HOFFMANN
TILANUSSTR. 73
AMSTERDAM
LEESBIBLIOTHEEK

HET GELOOF VAN DEN NIEUWEN MENSCH

STAATKUNDE LETTEREN

HANDBOEKJES ELCK 'T BESTE

ONDER LEIDING VAN L. SIMONS

UITGEGEVEN DOOR DE MAATSCHAPPIJ VOOR GOEDE EN GOEDKOOPE LECTUUR AMSTERDAM

KUNST WETENSCHAP

GESCHIEDENIS HYGIENE

Dr. M. H. J. SCHOENMAEKERS

HET GELOOF VAN DEN NIEUWEN MENSCH

VIERDE DRUK
NAAR GEHEEL OMGEWERKT
HANDSCHRIFT.

WIJSBEGEERTE PRACT. LEVEN

A. C. BERLAGE

In deze serie zijn verschenen:

C. K. ELOUT: Onze Politieke Partijen.

HOLMES en BOEKE: In en buiten de gevangenis.

Mr. Dr. M. J. v. d. FLIER — Mej. Mr. J. F. LYCKLAMA à NYEHOLT — Jhr. Mr. Dr. B. DE JONG VAN BEEK EN DONK: Wereldwelvaart — Wereldrecht — Wereldvrede, met een algemeene Inleiding van *Jhr. Dr. N. van Suchtelen.*

Dr. FRITS VAN RAALTE: Vragen over Opvoeding.

Is. QUERIDO: Napoleon (Geïll.).

Dr. J. VAN DEN BERCH VAN EYSINGA-ELIAS en Mr. CLARA WICHMANN: De Vrouw in Nederland voor honderd jaar en thans.

Dr. ALETTA H. JACOBS en F. S. VAN BALEN-KLAAR: Vrouwenkiesrecht.

JACOB ISRAËL DE HAAN: In Russische gevangenissen.

Prof. TH. ZIEHEN: Hersenen en Zieleleven (bewerking W. A. W. Moll).

ERNST HAECKEL: Het Monisme. Als band tusschen Godgeloof en Wetenschap. (Vertaling M. W. Cats).

Dr. M. W. PIJNAPPEL: Ziekte en Gezondheid.

T. LANDRÉ: Moderne Woninginrichting (Geïllustreerd).

KEES MEIJER: Theosophie.

ROMAIN ROLLAND: Beethoven. (Vertaling Dr. J. de Jong).

In cartonnen band f 0.40.

INLEIDING

> „Van kinderharmonie zijn de volken uitgegaan, geestenharmonie zal het begin zijn van een nieuwe wereld."
>
> „De nieuwe geestenbond kan in de lucht niet leven, de heilige theokratie van het schoone moet in een vrijstaat wonen en die wil op aarde een plaats hebben, die we zeker veroveren."
>
> (Hölderlin.)

U een vierde druk van „Het Geloof van den Nieuwen Mensch" noodig blijkt, zou ik gaarne een en ander zeggen over de verhouding van dit boekje tot mijn ander werk.

Er groeit over de heele beschaafde aarde een nieuwe menschheid. Nieuw in vollen zin. Zij is geen verscherping of uitbreiding alleen van het kunnen en kennen uit verleden geslachten. Zij is een ware „wedergeboorte," die de primitiefste oorspronkelijkheid van den mensch aanschouwbaar vereenigt met de volkomenheid der allerlaatste cultuur.

Een wedergeboorte is zij van de menschelijke waarneming: de eerste verwondering van den eersten

mensch staart weer de ruimte in, maar nu herboren tot welbewuste b e wondering.

Een wedergeboorte is zij van de taal: de frischheid van den eersten menschenkreet herhaalt zich in haar, inéénparend met de subtielste verstandelijkheid.

De nieuwe mensch zal eindelijk komen tot een nieuw, o b j e c t i e f w e r e l d b e e l d. Maar om te beginnen is hij een nieuwe p e r s o o n l ij k h e i d. Van en uit die nieuwe persoonlijkheid sprak ik in „Ontgin U zelven," en, zekerder en rijper, in „Het Geloof van den Nieuwen Mensch." Hierin heb ik kort en eenvoudig, open en duidelijk, de persoonlijke geaardheid van den nieuwen mensch trachten uit te zeggen. Wie dit werkje met inzicht en instemming leest, zal er de verwoording en verbeelding van zijn eigen gemoed in herkennen. Hij zal ook gaan inzien, dat de nieuwe menschen voorloopig nog „eenlingen" zijn. Al wat er in onzen tijd leeft aan maatschappelijke of kerkelijke instellingen of propagandavereenigingen, zweeft tusschen primitieve oorspronkelijkheid en laatste cultuur in. De éénheid van levende beschaving en oorspronkelijkheid is voorloopig slechts in eenlingen mogelijk, die weliswaar met elkaar spreken kunnen van mensch tot mensch, maar nog geen gemeenschappelijk, klaargeteekend, objectief wereldbeeld bezitten.

Na het „Geloof van den Nieuwen Mensch" schreef ik „Christosophie," dat een overgang beteekent van het nieuw-persoonlijke tot het nieuw-objectieve.

In „Mensch en Natuur" begon ik het nieuwe beeld van de objectieve werkelijkheid te ontwerpen, zooals het, in wezen, groeien moet als innerlijke en uiterlijke daad van de nieuwe persoonlijkheid. Dat zal ik verdiepen en verbreeden en positiveeren in een volgend werk, waarin het nieuwe wereldbeeld wil komen tot controleerbare juistheid, tot bewust doorschouwde werkelijkheid, tot.... exacte

schoonheid. Verscheidene cursussen, die ik over „positieve mystiek" gehouden heb, geven mij de hoop, dat ik eindelijk iets zal kunnen bijdragen tot de juiste teekening van het nieuwe, objectieve wereldbeeld, dat eens de nieuwe menschen zal vereenigen tot een levende gemeenschap van innerlijk-wetenden.

Laren, April 1914. M. SCHOENMAEKERS.

I NIEUWE MENSCHEN

IEUWE menschen zeg ik, niet „moderne” menschen. „Modern” is een bepaling van t ij d. Modern is de mensch, „die met zijn tijd meegaat.”

„Nieuw” is, in den strikten zin van 't woord, een bepaling van w e z e n. Nieuw is de mensch, die frisch-jong is van innerlijkheid; nieuw is de mensch met onverflauwde, levensvolle bezieling; nieuw is de mensch, die blij is om iedere levensstijging; nieuw is de mensch, die lééft in vollen zin en levensliefde wekt in alles wat niet geheel en al verschrompeld is en afgeleefd.

De nieuwe mensch behoeft volstrekt niet in alles „met zijn tijd mee te gaan.” Immers, het oude-intijd kan in wezen veel frisscher, veel „nieuwer” zijn dan het moderne. Van gisteren of eergisteren zijn soms de modernste versteeningen van onbezielde dingen, terwijl, wat krachtig leeft, eeuwen oud en eeuwen jong kan zijn, nieuw voor altijd. Shakespeare is nog altijd nieuw, — en menig modern mensch zonder levensblijheid, zonder bezieling, is deerniswekkend afgeleefd.

Nieuwe menschen — wie zijn nieuwe menschen? „Als ik honger had,” zegt Heine, „gaven de

menschen mij slangen te eten; als ik dorst had, laafden ze mij met gal; de hel goten ze in mijn hart, dat ik gift weende en vuur zuchtte, ze kropen mij na tot in de droomen van mijn nachten" [1]). En toch, „in mijn borst bloeit aldoor die vlammende liefde, die vol heimwee hoog boven de aarde zweeft en avontuurlijk ronddweept in de wijde, gapende ruimten des hemels — maar afgestooten wordt door de koude sterren, terug zinkt naar de kleine aarde en dan onder weenen en jubelen bekennen moet, dat er toch in de heele schepping niets schooners en niets beters is dan het menschenhart." [1]).

Heine is, in zijn „Reisebilder," een nieuw mensch, omdat hij echt is in zijn levend geloof aan het Leven. Och, daar zijn er zoo velen, die zèggen, dat ze alle vrees overwonnen hebben voor doode dogma's en wat dies meer zij; zoo velen, die zèggen, dat ze vertrouwen op het heilige Natuurleven alleen. Maar, is hun geloof echt? — Als zij zóó op de scheppende en vermooiende macht van het Leven vertrouwen, dat ook het volle menschenleven met al zijn teleurstellingen hun geloof niet fnuiken kan — ja. Maar als hun levensgeloof alleen ademen kan in zalig dwepen met de Natuur en zieltoogt zoodra het de laagheden der menschen ontmoet — dan is hun geloof niet meer dan een mooidoend comediantengebaar.

Het geloof aan de heilige diepten van 't menschenhart is onafscheidelijk van 't èchte geloof aan 't heilige Natuurleven. Bloemen en dieren en wolken en bergen geven ons gewoonlijk slechts de zoetheid van het Leven, aan hun schoonheid gelooft ook de versleten, levensmoede ziel. Maar het menschengemoed siddert in de diepten van het Leven — wie dààr nog gelooven kan, wie dààr nog hartelijk

---

1) Reisebilder. — Die Stadt Lucca.

èn weent èn jubelt, mag in waarheid belijden: het Leven is mooi en goed.

Wie zijn de nieuwe menschen?

Zij zijn en waren altijd de harten-vol-blijheid, die de menschelijkheid peilden in hare diepten, en, trots alle verbittering van hun versmade liefde, trots allen toorn van hun edelste, bespotte bedoelingen, trots alle verkropte smarten van hun miskende zielen, het menschelijk gemoed bleven liefhebben, omdat zij in het menschelijk gemoed, ook heel diep in het allerleelijkste, onvergankelijke schoonheid bleven zien.

De eerste Christenen waren de nieuwe menschen van hun tijd. Hun geloof aan den God-Mensch Jezus opende hunne zielen voor de hooge waarde van het mensch-zijn. Ook zij geloofden, „dat er in de heele schepping niets schooners en niets beters is dan het menschenhart.” En hun geloof was een echt, levend geloof. De zwijmelroes van hun liefde tot Jezus, die spoedig zou terugkeeren om in verheerlijkte menschelijkheid hun den hemel te openen, bezielde hen tot heldhaftige dwepers.

Die eerste Christenen hadden een groot voorrecht, dat wij moeten missen: zij kenden nagenoeg geen ander verdriet dan grootsche zielesmart. De verwoede haat tegen hun geloof was belichaamd in het machtige wereldsche gezag, dat zij zagen als een goddelijke beschikking, die hun liefde tot Jezus moest sterken en louteren. De wereld was hun een gezworen vijandin, die voor haar vijandschap uitkwam, die prat ging op haar haat. Al hun strijden, al hun lijden was ontegenzeggelijk grootsch, al hun smarten werden niet verzacht, maar vermooid door heerlijk-tragische emotie.

Voor ons, nieuwe menschen van dezen tijd, is dat niet zoo. Zeker, ook wij hebben onze tragische smarten te verduren ter wille van ons vrij en levend

geloof in de goddelijke waardigheid van dèn mensch. Venijnige spot en vuige laster is ons deel, bij ieder oplachen van ons geluk belaagt ons kniezerige nijd; onze liefde heet hoogmoedswaanzin, onze mooiste hartstocht heet wellust; de teere schuwheid van onze zielen wordt uitgelegd als vrees voor 't openbaar worden van al het gemeene, dat wij te verbergen hebben. — Die smarten zouden wij zeker niet willen missen. Die smarten zijn zielepijnen, en zielepijnen zijn zoo mooi; zielepijnen zijn tragische genietingen voor hen, die elken ademtocht van het heilig Leven eeren.

Maar wij hebben iets anders te verduren, dat de eerste Christenen niet kenden. De wereld en het oude geloof, dat de antipode is van òns geloof, zijn niet meer één, als in hun tijd. De wereld — het „groote publiek" en alles wat door 't groote publiek erkend wordt of erkend wil worden — heeft thans bitter weinig met „geloof" gemeen. Wel zijn de kerken nog vol, maar zeker niet vol geloof. De wereld van de gewone massamenschen b e s t r ij d t ons dan ook niet, zij p l a a g t ons, zij s a r t ons met allerlei kleine beroerdheidjes, waarin wij niets tragisch kunnen voelen — omdat wij ten slotte ook niet volmaakt genoeg zijn om in alles, zelfs in 't kleinste, het Noodlot te kunnen zien. De wereld van thans is grootendeels een verzameling van filisters, die sjacheren en fatsoenlijk doen en lawaai maken. Die filisters plagen ons als vliegen, die telkens weer op je neus komen zitten, hoe vaak je ze ook wegjaagt....

O, als niets anders tot ons doordringen kon, dan wat ons zielevreugde brengt of zielesmart! O, als we met de wereld ridderlijk strijden konden, strijden met groote liefde en grooten haat, strijden op leven en dood! Dat zou zalig zijn, soms wel dieptragisch, maar nooit vermoeiend.

Nietwaar, het kleine filistergedoe, waaraan we ons vooralsnog niet geheel onttrekken kunnen omdat we in deze wereld moeten leven, vermoeit ons zoo. En daarom hebben wij iets noodig, dat de eerste Christenen niet behoefden. Tegenover de drukdoende bedrijvigheid van de wereld moet onze ziel doordrongen zijn van stil-echt leven vol zelfbewuste kracht. De eerste Christenen mochten dwepers zijn, omdat geen klein-burgerlijke wereld hen vermoeide. De nieuwe menschen van onzen tijd mogen geen dwepers zijn — anders worden ook zij bedrijvig-zonder-diepte, en de wereld krijgt contact met hen, en hun heerlijk geloof bezwijkt, niet aan groote wonden, maar aan prozaische vermoeienis.

De nieuwe menschen van onzen tijd moeten dus beschut zijn tegen alle inhoudloos gefantaseer. Zij moeten niet alleen gelooven aan zieleschoonheid en zielegeluk, zij moeten ook ernstig, degelijk denken over zieleschoonheid en zielegeluk. Zij moeten denkend en ervarend nagaan, hoe menschelijk zieleleven groeit en kwijnt, zij moeten zoo grondig mogelijk het psychisch bewegen leeren kennen van de menschelijke natuur. Dan kan de oppervlakkige wereld hun strenge denkerszielen niet meer deren. De nieuwe zielen van onzen tijd hebben gedachten-tempels noodig van heiligen ernst, waarin zij wegvluchten kunnen als de wuftelingen hen doodelijk vermoeid hebben.

Laten wij samen zulk een tempel bouwen. Terwijl wij daaraan werken zal misschien het Leven-zelf, het Hart der Aarde-zelf, zijn jubeling lachen of zijn klaging snikken in onze zielen. Dan zullen we even den gedachtentroffel neerleggen om samen blij te zijn of droef, in de heerlijke hoop eens de volle vrijheid te vieren van de kinderen des Levens, die niets anders meer kennen en voelen dan het eeuwig-mach-

tig Lot, dat Leven is. Als die vrijheid ons deel geworden is, dàn hebben wij geen tempel meer noodig. Eens zal het nageslacht met piëteit opzien naar onze gedachtentempels, zooals wij nu met piëteit opzien naar de beelden van den gekruisten Jezus. Dan zal de nieuwe mensch niet meer denken om doodende kleinheid te bestrijden; maar zijn hart zelf zal belichaamde Gedachte zijn, zoo innig en toch zoo breed, dat hij de kleinheid zelf gebiedt groot te worden zoodra ze zijn ziel nadert.

II WIJDING

DAAR is een tijd geweest, dat ik het Christendom beschouwde als de universeele religie, en ik trachtte mij toen in te voelen in het wezen des Christendoms. Eindelijk meende ik dat te vinden in de ideaalmenschelijkheid van Jezus, die ideaal-mensch was, omdat hij God beminde boven-al, en aanbad.

Maar weldra moest ik inzien, dat de kracht, die de eerste Christenen tot nieuwe menschen maakte, zoodat zij levensblij jubelen konden ondanks alle martelingen om hun geloof, volstrekt niet was het Godgeloof alleen, nog veel minder het geloof aan de ideaalmenschelijkheid van hun Heiland. De moderne Christenen immers, die nu eerlijk aan God gelooven „ondanks alles wat twijfel wekt", en ook eerlijk in Jezus den ideaalmensch blijven zien, zijn geen „nieuwe" menschen. Misschien gloeien zij een tijdlang vol moed en leven — maar de wereld sleept hen weldra in haar kouden stroom: dan sjacheren zij mee en doen fatsoenlijk en amuseeren zich net als de anderen. Die concrete werkelijkheid moest ik zien omdat ik oogen had, en door haar viel al mijn abstract gefilosofeer over „het wezen des Christendoms" in duigen.

Wat de eerste Christenen bezielde tot heldenmoed

was een zeer concrete werkelijkheid, natuurlijk voor hèn een werkelijkheid: het feit, dat hun Zaligmaker de menschelijke natuur vergoddelijkte, omdat hij, God zijnde en blijvende, de menschelijke natuur in zijn éénpersoonlijkheid had opgenomen. Niet de zachtzinnige droomer Jezus kon die levende geestdrift doen ontvlammen, die b. v. de eerste Christenen tot dichters maakte van de roerende Jezuslegenden. Nieuwe menschen waren zij geworden omdat hun ziel gelooven kon: Jezus is onze God, ònze God, in wien een menschelijk hart als het onze beeft van menschelijke vreugde en krimpt van menschelijke droefenis.

Het diep-emotioneele besef van de oneindige waarde van iedere menschenziel — dàt is het wezen van ieder levend geloof. Dat besef wordt in verschillende menschen op zeer verschillende wijze geboren. Bij den Christen ontstond het uit het geloofde feit van den God en den Mensch in één persoon: Jezus. Bij de nieuwe menschen van onzen tijd, die hebben moeten twijfelen aan de historische betrouwbaarheid der evangelieverhalen, ontstaat dat besef uit een andere werkelijkheid — maar in ieder geval uit een werkelijkheid-buiten-hen, die al hun zinnen en heel hun wezen zoo beïnvloedt, dat iedere koude „redeneering" daartegen machteloos is. Zulk een alles overweldigende concrete werkelijkheid alleen kan de Priester zijn, die den devoten mensch de handen oplegt en hem wijdt tot levend-geloovige.

Zeker, tot die wijding is eigen voorbereiding noodzakelijk. Het eerste en laatste gebod dier voorbereiding luidt: Ontgin u zelven. Want de ziel kan niet gewijd worden zonder ontvankelijk te zijn voor het Mysterie, dat in de wijding tot haar komt. En die ontvankelijkheid is in haar diepste zelf, dat zij opdelven moet met eigen kracht.

Maar, hand op 't hart lezer! Hebt gij aan die zelfontginning genoeg? Kunt gij zeggen, als gij een mensch zijt, die leven wil: mijn hart is zichzelf voldoende? Neen, niet waar? De ziel, die vol ijver haar schoonste schatten tracht op te diepen uit zich zelven, wordt deemoedig en wacht, wacht geknield op de zegening van de concrete Werkelijkheid, die haar het Leven doet aanschouwen van aanschijn tot aanschijn.

Welke concrete Werkelijkheid?

Vraag dat voorloopig nog niet.

Bouw eerst uw eigen tempel van eigen, beschuttende stilte, opdat er ten minste één plekje voor u is, waar niets kan binnendringen van al wat sjachert en fatsoenlijk doet en lawaai maakt.

En laat uw tempel centraal steunen op drie zuilen van witte schoonheid en harde gedachte: deemoed, twijfelmoed en heiligheid.

III DEEMOED

ET lijkt wèl gewaagd, iets over mijzelven te zeggen, nu ik over deemoed spreken wil. Is deemoed dan niet „zichzelf vergeten," „de gemeenschap dienen meer dan zichzelven," enz.? Zeker, dat kàn allemaal deemoed zijn, maar evengoed verkapte ijdelheid....

Dien dag was ik zeker heel deemoedig en heel gelukkig. Een kalme herfstmorgen was 't, en ik wandelde alleen in een eenzaam bosch. Toen zag ik, hoe een nauw merkbaar windje een verdord boomblaadje losmaakte. Het goudgele dingetje zweefde langzaam naar beneden. Al dalende ontmoette het een bundel zonnestralen. Even lichtte het slechts, en wiegelde dan langzaam door in 't droomerig schemer. Eindelijk raakte het de schaduw op den weg en bleef daar rustig liggen. Terwijl ik dit alles zag, voelde ik de Waarheid in mij, dat de eeuwige Kracht van het eeuwige Leven werkte in dat simpele blaadje. En het zweven en lichten en wiegelen en rusten van dat onooglijke wezentje waren grootsche daden voor mijn eerbiedige ziel. De Waarheid, die mij ontroerde, begreep ik niet, maar zij maakte mij onzegbaar gelukkig.

„Niets bizonders......"

Neen, niets bizonders. Maar juist omdat ik het Grootsche voelde in het niets-bizondere, was ik toen zoo deemoedig — en zoo gelukkig. Zoo deemoedig en zoo gelukkig moeten onze nieuwe schilders wel zijn, als zij een eenvoudig landschapje droomen, waaruit zoo diep leven spreekt en zoo weinig „bizonders".

Ik wandelde terug naar de stad, en de bedrijvigheid der breede straten zeide mij, hoe gejaagd de menschen hier naar „bizonders" zochten, hoe gewichtig zij deden, hoe de een zijn dogma preekte en de ander zijn politiek, hoe de een zich druk maakte alleen om zijn zaken en de ander alleen om zijn partij. Nameloos gelukkig was ik in 't stille woud. Nameloos ongelukkig zou ik mij gevoeld hebben in 't geraas der ongelukkige menschen, als ook hier de stilte van het woud niet bij me gebleven was. Want mijn ziel is geboren om eerbiedig te zijn — en zoo leeg vindt zij de „gewichtige" daden der menschen.

Waarom verhaal ik u een gebeuren uit mijn eigen gemoed? Omdat uwe ziel in haar diepste innigheid niet anders is dan de mijne. Gij, evengoed als ik en alle levende menschen, kunt uw geluk slechts putten uit éene bron: eerbiedige aanschouwing van het Levensmysterie. Vermaak u in alle genot, dat niet eerbiedig en stil is — en gij zult ondervinden, dat op den duur uw schoonst verlangen ledig blijft. Verrijk uw verstand met alle begrijpelijke dingen — en diep in u zal iets blijven klagen, een ziel, edeler dan het scherpste verstand. Uw innigst mensch-zijn vraagt iets anders dan begrepenheid, iets anders dan druk genot — uw innigst mensch-zijn kan alleen ademen in devoten eerbied voor het aanschouwde Mysterie. Vraag maar aan gelukkigen: aan minnenden, kunstenaars, denkers, mystieken, vraag hun of een begrepenheid hen zalig maakt. Zij zullen allen ont-

kennend moeten antwoorden. Of begrijpt de minnende de Liefde, die hem ontroert? Begrijpt de kunstenaar de Inspiratie, die hem tot schepper maakt? Waar is de denker, die gelukkig werd door wat hij verstandelijk begreep? Als de denker gelukkig is, dan is hij 't niet door de „bevrediging" van zijn verstand, dat iets begrepen heeft. Men moet geen denker zijn om te meenen, dat een mensch gelukkig kan zijn door uiteengedachte en ineengedachte begrippen alleen. Als de denker gelukkig is, dan is hij gelukkig door het levende, eindelooze scheppen zijner wijsheid. De ware denker denkt alleen om steeds voort te schrijden naar nieuwe onbegrepenheid en die te aanschouwen in bezielde zinnelijkheid.

„Maar ik streef niet naar geluk! Ik wil Waarheid! Waarheid bovenal!"

Gebruik toch niet lichtvaardig dat woord „Waarheid". Zoovelen hebben dat woord verkwanseld om een bewering te mogen vasthouden, die zij niet durfden loslaten, omdat zij sleurwezens waren, die niet durfden leven.

Wilt gij Waarheid? Uitstekend! Maar dan toch levende Waarheid, niet waar? En waar leeft dan het krachtigst de levende Waarheid? Waar ziet gij het menschelijk Leven 't meest bloeien?

Daar, waar geloovig wordt gehoorzaamd aan de inspiratie van het volstrekt-Onbegrijpelijke.

Waar een denker niet rust bij 't begrepene, maar steeds gedreven wordt door een aanschouwingsdrang waarop hij vertrouwt maar dien hij niet begrijpt, daar is Leven, daar is Waarheid.

Waar een kunstenaar zich bespelen laat als een niet-begrijpende viool door de Inspiratie, die komt en gaat, onbegrepen, daar is Leven, daar is Waarheid.

Waar een minnende zich door de Liefde voelt bezield en weent en lacht om wat hij niet begrijpt en nooit begrijpen zal, daar is Leven, daar is Waarheid.

Is ook dit niet Waarheid, dat alléén de Liefde ons leven doet? Dat zij alléén ons levende werkelijkheid geeft? En dit is nu eenmaal de aard van menschelijke Liefde: zij wil eeuwigheid — en wie begrijpt wat dit beteekent: drang naar eeuwigheid? Wie begrijpt onze hoogste werkelijkheid, de Liefde?

Dit leert de ervaring aan ieder mensch die leeft: Alleen het Mysterie geeft ons geluk en leven. En daarom is de levenservaring en levensaanschouwing de beste school van deemoed. Zij leert, dat niet ons klein individueel weten, niet onze individueele overtuiging, waarop wij zoo gaarne prat gaan, ons gelukkig maken kan. Zij leert, dat de bron van menschelijk geluk, van menschelijk leven, van menschelijke werkelijkheid, van menschelijke waarheid, welt uit dat ééne, dat niets bizonders is, dat gemeengoed is van alle menschen, onverschillig van wat stand, rasse, kleur, nationaliteit of bloot-verstandelijke overtuiging: het éêne Mysterie.

Zoo is 't dan tòch waar, dat deemoed is „zichzelf vergeten", „de gemeenschap dienen meer dan zichzelven".

Maar niet zoo, dat mijn begrensd ik moet knielen voor een ander begrensd ik, niet zoo, dat ik mij de overtuiging moet laten opdringen van een ander — dit ware alleen het eene individu verloochenen ter wille van een ander individu — maar in dien zin, dat de deemoedige levendig voelt het nietige van alle individualiteit, alle „bizonders" tegenover dat Eéne, dat niemand begrijpen kan, maar dat iedere levende menschelijke ziel kan aanschouwen: het éêne Leven, het éêne Mysterie. Wie uit dàt mystieke gevoel spreekt, spreekt uit en van zichzelven — niet uit en van zijn apart ikheidje, maar uit de diepste diepte van zijn ziel, waar alle menschen één wezen, één levende menschelijkheid, één grootsch Zelf zijn.

De deemoedige mensch spreekt daarom onbeschroomd en gaarne van en uit zichzelven. Hij zegt altijd levende woorden als hij uit zichzelven spreekt. Maar hij zegt van zichzelven niets „bizonders”.

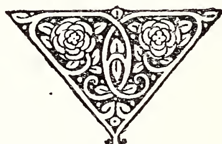
Bepeins dit eens goed. Ik weet ’t wel, het begrip van deëmoed, al is ’t ook een meer of minder emotioneel begrip, is nog niet de deemoed zelf [1]). Maar ik zeide u toch ook, dat onze gedachtentempel nog niet de wijding zelve is. Hij moet alleen onze ziel beschutten tegen het afmattend gejaag der wereld, opdat eens het Leven ons wijden kàn.

---

1) Wie het menschelijke leven niet in begrepenheid ziet en tevens juiste begrippen hoog noodig vindt, spreekt zich zelf volstrekt niet tegen.

Men onderscheide het wijsgeerige begrijpen en het mystische begrijpen.

Het wijsgeerige begrijpen begrijpt om te begrijpen. Voor de wijsbegeerte is het begrijpen doel. Het mystische begrijpen begrijpt om levende objectiviteit te herleiden tot heldere aanschouwbaarheid. Het mystische begrijpen is middel.

IV TWIJFELMOED

DE mensch heeft altijd geloofd, dat zijn menschelijk leven, zijn menschelijke vreugde en zijn menschelijke smart, eerst begint waar zijn „begrijpen" ophoudt.

Dit geloof is een diep-menschelijke ziele-geaardheid, één met 's menschen wezenheid en daarom op-zich-zelf ongemaakt, natuurlijk en altijd onuitroeibaar.

De heele menschengeschiedenis is één getuigen van 's menschen mystieke innerlijkheid. Alle oude godsdiensten belijden geloof aan nooit te begrijpen werkelijkheid. En de allermodernste godsdienstige uitingen hebben dit ééne met de oudste gemeen, dat ook zij in 't onbegrijpelijke de hoogste menschelijke waarheid zien. „Voor den modernen denker", zegt Dr. A. Kalthoff, „is het juist dit, wat de ziel van al zijn doen en denken uitmaakt, dit overwinnen van het bekende, opdat het iets onbekends worde, dit verslaan van het iets, opdat er een niets uit voortkome! Het Onbekende, het Onkenbare is den moderne juist als de bezielende, levenwekkende macht van den mensch openbaar geworden, zonder welke het leven ondragelijk, onmogelijk, en slechts een heen en weer slingeren tusschen genot en verveling zou zijn. Een God, die door den

mensch begrepen werd, zou daarmee ophouden God te zijn" 1).

Nu is de geschiedenis van den godsdienst de geschiedenis van 's menschen g e l u k sleven. En het feit, dat d e mensch a l t ij d het geloof aan 't onbegrijpelijke in zijn geluksleven heeft geduld en gewild en nog duldt en wil, zegt, dat het onbegrijpelijke zijn hoogste werkelijkheid is. Daarom zeide ik: dat geloof is o p-z i c h-z e l f ongemaakt, natuurlijk, en a l t ij d onuitroeibaar.

Ja, altijd onuitroeibaar, maar n i e t altijd ongemaakt, n i e t altijd natuurlijk. Dat geloof kan ontaarden, en is bij de meeste menschen van onzen tijd ontaard.

Daar is tweeërlei soort van onbegrepenheid: het echte, volstrekt Onbegrijpelijke, en gemaakte, gezochte geheimzinnigheid.

Het echt-Onbegrijpelijke is het Leven zelf. Geen denker, die het Leven begrepen heeft; geen denker, die het Leven ooit begrijpen zal. Gezochte geheimzinnigheid echter is bv. de heele massa van godsdienstige en godsdienstig-getinte leerstukken, die de mensch maakte omdat hij het éëne echte Mysterie, het Leven, vreesde. Zijn mystieken drang naar 't onbegrijpelijke kon hij niet verloochenen, het echte Mysterie vreesde hij, en daarom máákte hij zich mysteries, die zijn ontwakend verstand vroeg of laat in al haar gemaaktheid ontmaskeren moet.

Voor ons, menschen van dezen tijd, zijn de voorbeelden van zulke gemaakte geheimzinnigheid voor 't grijpen. Gij weet 't even goed als ik: ieder kerkelijk geloof van onzen tijd belijdt een stelsel van meeningen, waaraan geen geloovige twijfelen màg. Onverbiddelijk trekt iedere orthodoxie scherpe grenzen tusschen meeningen, die ik aan 't oordeel van mijn

1) Die Religion der Modernen. — Der neue Gott.

verstand mag onderwerpen, en meeningen, die ik aan alle kritiek onttrekken moet, meeningen, die ik als de geheimenissen Gods aanvaarden moet op straffe van eeuwige verdoemenis. Wat baat 't, dat mijn verstand mij aanhoudend wijst op de grofste tegenstrijdigheden in de dogma's, — ik mág de traditioneele geloofsgrenzen niet overschrijden. Zoo máákt men onbegrepenheid, zoo máákt men geloofsgeheimen, maar gemaakte geheimen zijn het echte, volstrekt-ondoorgrondelijke Mysterie niet, het ongezochte Mysterie, dat het Leven is.

De gemaakte geheimen ontstonden, zei ik, uit gebrek aan durf in de menschen, hun hart geloovig over te geven aan het echte Mysterie, het Levenzelf. Het Leven met zijn grootsche noodlottigheid, zijn onverbiddelijke wetten, zijn onwankelbaar dóórzetten van kracht ondanks bloed en tranen — dat Leven is alleen voor zeer moedige menschen goed en schoon. De vermoeide, de versletene, maken zich andere mysteriën, minder fataal — minder onrechtvaardig, zeggen ze.

De nieuwe menschen echter van alle tijden hebben het éene Mysterie beleden, het Leven, en dáárop hebben zij vertrouwd. De nieuwe menschen van àlle tijden, óók de eerste Christenen. Hun levensblijheid, hun stervensmoed had niets te maken met allerlei leerstukken, die moesten aangenomen worden op straffe van de hel. Alléén hun Jezuslegenden getuigen al van zoo mooie scheppingskracht, dat wij geen slaafsche vrees in hen mogen vermoeden. Hun „heilsfeit" was: *Jezus, God èn Mensch*. Daarom juichte hun ziel: „Het almachtige, goddelijke Leven is ons geopenbaard als één wezenheid met ons menschelijk leven. Jezus is God, en Hij heeft ons zijn broeders genoemd, wier geloof bergen verzetten kan. Wij zijn van goddelijk geslacht, wij zijn één met het alver-

mogend Leven, wat kan ons deren!" — En zij fantaseerden zich hun hemel zoo mooi mogelijk. Waarom ook niet? Waren zij zich niet bewust van hun goddelijke kracht? 't Is onaannemelijk, dat „belooning" in den eigenlijken, kouden zin van 't woord, een drijfveer zou geweest zijn van hun scheppende geestdrift. Hun emotie, die de aarde heerlijk maakte en den hemel schiep, was levensgeloof. Zij waren kinderlijke menschen, maar niet minder: nieuwe menschen.

De nieuwe menschen van onzen tijd kunnen niet meer zoo gemakkelijk gelooven. Zij zijn belast met gemaakte, uit-vrees-gezochte geheimzinnigheden van eeuwen, en de wereld kan hen licht zoo moe maken, dat zij zich wéér vastklampen aan die geformuleerde leerstukken, die voor de „uitverkorenen" minder fataal — en minder onrechtvaardig zijn dan het Leven-zelf. Dat is niet alléén hard — 't Is óók een wenk naar hooger mensch-zijn, naar rijper geloof.

De nieuwe menschen van onzen tijd hebben noodig: twijfelmoed. Zij moeten durven dóórtwijfelen aan de echtheid van de traditioneele, mysterieuze dogma's.[1]) Dóórtwijfelen zeg ik, want een begin van twijfel komt wel van zelf. Levend en onverflauwd geloof in traditieleerstukken is zóó zeldzaam in onzen tijd, dat wij dit gerust onbesproken kunnen laten. Dóórtwijfelen zeg ik nog ééns: want hun twijfel moet niet alleen gelden de „kerkelijke" leerstukken, maar bijna alle idealen hunner jeugd.

Laat me duidelijk zijn. 't Is onloochenbaar, dat heftige ideeënstormen heel de moderne gedachtenwereld doorwoeden, héél de moderne gedachtenwereld, niet alleen het specifiek kerkelijk gebied. Eeuwenoude tra-

1) Juist het moedige dóórtwijfelen aan religieuze dogma's onthult den levenden, mystieken waarheidskern, die door het dogma omwikkeld is.

dities, waardeeringen, geheiligd door gebruiken, ontstaan in onheugelijke tijden, idealen, die voor ons voorgeslacht onaantastbaar waren als de godsdienst zelf en die nu nog min of meer godsdienstig zijn getint.... alles is in angstige beweging, omdat de wind des twijfels huilt door heel onze gedachtensfeer, de wind des twijfels, die geen enkele moderne ziel geheel onberoerd kan laten. God, vaderland, familie, privaateigendom, onsterfelijkheid, recht, plicht — alles, wat eens onzen voorvaderen heilig en werkelijk levend was, wordt door nieuwe ideeën geschokt. Durven we aan dat alles twijfelen als ons verstand ons zegt, dat we twijfelen moeten? Durven we logisch dóórdenken als eens onze gedachte ontwaakt is door den ademtocht van een nieuw leven? Of verbieden wij onszelven te twijfelen, houden we misschien kunstmatig de kleine lichtjes van onze oude, versleten idealen aan, omdat we te lichtschuw zijn om te durven zien het eeuwig-nieuwe Leven, dat zoo machtig opglanst in vele zielen van onzen tijd? — Ik weet 't, „kerkelijke" leerstukken houden de gedachten van den modernen mensch niet meer tegen, maar zijn er geen andere wankelende meeningen, aan welker echtheid wij niet flink dóórtwijfelen durven?

Eén concreet voorbeeld.

Wij herinneren ons waarschijnlijk alle nog, dat het vaderland, het historisch gemaakte vaderland een onaantastbaar ideaal voor ons was: vaderlandsliefde, meenden we, is een noodzakelijke deugd van ieder goed mensch. Ik voor mij, ten minste, weet nog zeer goed, dat het woord „vaderland" zoo sterken indruk maakte op mijn jeugdig gemoed, dat 't altijd een reeks heerlijke fantasieën in mij wakker riep. Sprak mij iemand van „het vaderland", dan zag ik al de nationale driekleur wapperen, breedfier, ten groet en ten verderve; degens en bajonetten zag ik schittteren in 't zonlicht, kanonnen bulderden strijd, fanfaren schet-

terden victorie. Ik zeg 't een beetje bombastisch, maar 't wàs ook bombastisch. — Zoo is 't waarschijnlijk de meesten onzer gegaan in onze jeugd. Maar wie zal durven beweren, dat nu nog het vaderland, het historisch gemaakte vaderland, een onaantastbaar ideaal voor ons is! Wij kunnen nog aan de heiligheid van 't vaderland gelooven, of wij kunnen er niet meer aan gelooven, maar onaantastbaar is het vaderland zeker niet gebleven; de wind des twijfels heeft dat oude, eerbiedwaardige ideaal hevig geschokt. — Durven wij nu consequent daarover nadenken? Durven wij dat heerlijke ideaal onzer jeugd onderwerpen aan een doortastende, niets ontziende critiek van ons verstand? — Ik vermoed, dat velen onzer, hoe vrij ook van ieder „kerkelijk" geloof, zullen moeten antwoorden: Neen, mijn nationaal geloof dùrf ik nog niet loslaten....

Een tijd geleden las ik in de Figaro een artikel, getiteld: „Tolstoï en de Russisch-Japansche oorlog." Dat artikel was interessant, niet om zijn bizondere degelijkheid, maar omdat 't uit het hart sprak van velen nog nationaal-geloovigen van onzen tijd. „Ik weet wel," schreef de Figaro, „dat Tolstoï zich door de macht van zijn geest en zijn wil heeft vrijgemaakt van wat men noemt: de vooroordeelen der nationaliteit. Hij is en wil zijn een waar wereldburger, zijn broeders zijn de menschen, alle menschen; hij heeft diep medelijden met den armen soldaat, die van zijn vruchtbare velden wordt weggejaagd om naar de slachting gedreven te worden, hij gloeit van heiligen toorn tegen de Russische juristen, diplomaten en journalisten, die den afschuwelijk-moordenden oorlog niet konden afweren. Een zoo volkomen en grootsche onafhankelijkheid is zeker te bewonderen — maar wij zijn maar eenvoudige menschen, die nog hechten aan de idee van vaderlandsliefde, die nog gelooven aan 't heilig symbool van de vaderlandsche

vlag.... dit is ons eenig passend en afdoend antwoord, hoe naïef het ook moge zijn." — Hoort ge 't? — Wij gelooven nog naïef! Dat is gemaakte naïeviteit, dat is gemaakt geloof. Zeker, ook ik geloof dat er een eeuwig-ware kern is in natuurlijke liefde tot eigen volk, maar het historisch geworden vaderland, dat met list en geweld gemaakt is, kan niet meer „heilig" zijn voor een denkend mensch van onzen tijd. De Waarheid, die nu nòg leven kan in bezonnen liefde tot eigen volk is: liefde tot eigen taal en al wat de eigen taal verzinnebeeldt. Andere nationaliteits-vereering is opgewarmde doodheid.

Ik noemde het „vaderland" als één voorbeeld, en ik haalde een gedeelte van dit artikel aan als één sprekend staaltje van gemaakte onbegrepenheid. Een aandachtige blik om u heen geeft u andere voorbeelden ten overvloede. Bedroevend is 't te zien, hoe weinig menschen heele menschen durven zijn in hun niet-te-ontkennen twijfel aan oude waarden. Zeer ontwikkelde, zelfs hooggeleerde heeren, tuk op een wetenschappelijkheid en objectiviteit, weigeren beslist over een of ander „gevaarlijk" onderwerp na te denken of te spreken — omdat een „fatsoenlijk" mensch zich met zulke kwesties niet bezighoudt; fatsoen mòet immers onaantastbaar zijn. Veel van het verwarrend gekrakeel over „principen," dat zooveel kostbaren tijd en kostbare gedachtekracht verspilt, is te wijten aan de vrees, een oud, geliefd ideaaltje aan te tasten. Ja, 't komt mij voor, dat het rusteloos jagen naar luidruchtig vermaak, de zelfbedwelming van lawaaierige wuftheid, en zelfs het meelijwekkend angstgeploeter om geld, geld, altijd meer geld, kortom het heele wereldsche geraas, dat tegenwoordig zooveel zenuwlijders kweekt, een vertolking is van de vrees: ik wil de puinen niet zien van 's menschen oude levensidealen, ik wil vooral niet zien, hoe leeg en doodsch 't is in

mijn eigen ziel. Meer nog die zieleleegte vreezen de kleinmoedigen dan de ruïnen hunner idealen, zij willen vluchten voor de verveling meer nog dan voor de smart. Neen, de meeste moderne menschen hebben geen twijfelmoed. Kunstmatig willen ze in 't leven houden, wat ééns onbegrepen en spontaan geloofde werkelijkheid wàs, zij willen gemáákte onbegrepenheid — maar gemáákte geheimen zijn het ééne echt-ondoorgrondelijke Mysterie niet.

Nu weet ik wel, dat consequente twijfelmoed zeer hooge moed is. Veel meer moed is er noodig, een twijfel te durven dóórtwijfelen tot in zijn laatste gevolgen, dan een handeling te durven doorzetten tot 't einde toe. Veel moediger is 't, innerlijk de waarheid getrouw te blijven, ook als zij ons dreigt te toonen de leegheid van ons eigen hart, dan uitwendig met doodsverachting voor de waarheid te strijden. Uiterlijke consequentie is dikwijls niets dan domme koppigheid. Innerlijke consequentie, d. i. volmaakte oprechtheid tegenover zichzelven, is altijd hooge moed, en bijna altijd miskende moed.

Toch zijn alle nieuwe menschen tot dien heldenmoed geroepen. In de kleine wereld van hun eigen hart moeten ze helden zijn. Want alleen als alle gemaakte geheimzinnigheid uit hun geloofsleven verdwenen is, kan het ééne echte Mysterie zich openbaren aan hun nieuw geloof. O, 't ééne, altijd-echte Mysterie, het Leven-zelf, zal zoo ruimschoots vergoeden wat zij verliezen aan alle gekunstelde idealen. Durven twijfelen aan de echtheid van alles, wat maar eenigszins naar gemaaktheid zweemt, durven gelooven aan het ongemáákte ééne Leven — dat is de heele inhoud van 't overrijke, nieuwe levensgeloof.

Zoo dikwijls hooren wij de moderne menschen zeggen: ons geloof moet een levensgeloof zijn, in tegenstelling met de oude orthodoxie, die gestorven is. Maar

spreek mij niet van levensgeloof, als gij uw hart niet durft blootgeven, heel en al bloot aan het Leven. Beschut uw hart niet achter een gemaaktheid, waaraan gij in 't diepst van uw ziel al lang twijfelt, maar bied het aan, uw naakte, weerlooze hart aan het Leven-zelf — en roem dàn uw levensgeloof.

Ik weet wel, dat het Leven uw onbeschermde hart breken zal. Het Leven immers, dat Schepping is, kan niet herscheppen zonder eerst te vernietigen: zoo moet uw hart breken vóór het herleven kan. Maar geen nood! Ook gebroken harten, ja gebroken harten alléén kennen diep geluk, omdat zij alleen bewust deemoedig zijn. Zij alleen weten bij innerlijke, tragische ervaring, dat zij niets zijn ten overstaan van de grootsche Kracht, die het heelal regeert en boetseert, maar dat zij ook alles zijn, als die Kracht in hen gevaren is.

De levensmoede mensch treurt bij verbrijzelde idealen, hopeloos, omdat hij misschien wel dragen, maar niet scheppen kan. — De levensgeloovige zegt eenvoudig en oprecht:

Zalig de gebroken harten, want zij kunnen deemoedig zijn!

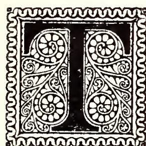
Gij hebt mij gebroken, o mijn lief Leven, maar dat is goed. Gij hebt mij immers gedwee gemaakt voor u, voor u alleen.

Gedwee laat ik mijn hart nu begaan naar uw bezieling, gelijk een snaar deemoedig beeft onder kunstenaarshand.

Zalig de gebroken harten, die zich laten vernieuwen door het scheppende Leven.

Wie alle kracht versmaadt om de ééne Levenskracht alleen, die Mensch moet Schepper zijn.

V HEILIGHEID

EN allen tijde zijn er zeker wel nieuwe menschen geweest, in wier harten het Leven opbloeide met de frissche blijheid van de lente. Maar soms bloeide dat Leven zoo krachtig, dat 't menschelijk hart uit allernatuurlijkste, allerreinste Levensemotie schepper werd. Dan dichtte het — geen passiekunst, geen poëzie vol mooien, gloeienden hartstocht — maar mooier dan dat: heel sublieme, in-eenvoud-grootsche levenswijsheid. Die scheppingen zijn geschapen voor de eeuwigheid. Onsterfelijk is de schoonheid, die erin spreken blijft tot alle waarlijk levende menschen van alle tijden.

Zulk een schepping is het Paradijsverhaal uit ons Oude Testament. Dag en uur herinner ik mij nog, dat die legende van Adam en Eva eindelijk tot mijn ziel spreken kon. Na veel smart en strijd had ik durven twijfelen aan alles wat ik eens meende noodig te hebben om te kunnen gelukkig zijn. En toen de scheidingspijn geleden was, voelde ik die lente in mij van nieuw-mensch-worden. Toen doorvoelde ik 't aloude Paradijsverhaal als altijd nieuwe wijsheidspoëzie. Geen ander „standpunt" had ik ontdekt voor bijbelverklaring, nòg moderner dan al het moderne — o neen, 't was iets heel nieuws: een nieuwe kracht-

van-zien was gekomen in mijn ziel. De dichter, die Adam en Eva schiep, groette mij als een zielverwant, en ik kon mij inleven in zijn dichting als ware zij mijn eigen zielewerk.

Gij kent de legende van Adam en Eva. Men heeft u gezegd, dat zij de schilderachtige voorstelling is van Gods vloek over de aarde, of (moderner) dat zij een poëtische voorstelling is van 's menschen strijd met zijn zinnelijke natuur. Maar die u dat zeiden, kenden de Lente des Levens niet. Zij waren nooit geweest, vèr van alle gekunstelde idealen, in innig samenzijn alleen, heel alleen met het Leven-zelf.

Ik zal u niets „bewijzen." Wie bewijst de echtheid van een schepping? Ik zal u alleen maar eenvoudig zeggen, wat 't aloude Paradijsverhaal mij zeide toen het heel nieuw voor mij werd, en hoe geheel anders het tot mij sprak dan tot de boekengeleerde bijbelverklaarders.

Adam en Eva, d e man en d e vrouw, waren gelukkig. Kinderlijk genoten zij de weldaden der natuur en dachten er niet aan, iets anders te willen doen of te willen zijn dan waartoe hun eigen spontane, natuurlijke menschelijkheid hen riep. Mooier en eenvoudiger dan de bijbel kan men dit niet zeggen: „En zij waren beiden naakt, Adam en zijne vrouw, en zij schaamden zich niet" (Gen. 2 : 25). Adam en Eva waren onbewust Gods onschuldige schepselen. Zij waren h e i l i g.

Maar zij bleven niet heilig. De zonde roofde hun waardigheid en geluk. Waarin bestond die zonde? — Zij aten van den boom van „kennis van goed en kwaad." Zoo zegt 't de oude bijbel.

En wat zeggen nu de meeste theologen, vooral moderne theologen? „De val van Adam en Eva was een bekoring en een overwinning der z i n n e l ij k h e i d, der g e s l a c h t s d r i f t. De bijbel zegt dat niet zoo in ronde woorden. Hij drukt zich heel kuisch uit. En heel juist. De zonde is immers een leeren ken-

nen van goed en kwaad. Alleen door het kwade te doen leert men het goede waardeeren...."

Armzalige kuischheid der schriftgeleerden, wat zijt ge weer anders dan gemaakte geheimzinnigheid! En armzalige juistheid, wat zijt ge weer anders dan gezochte diepzinnigheid!

Adam en Eva aten van den boom van „kennis van goed en kwaad." Dàt staat er. Zij wilden kennen het goed en het kwaad, dàt was hun zonde. In de heele vertelling, in zooverre zij spreekt van den zondeval der menschen, is geen sprake van geslachtsdrift. Eva begeert de vrucht, niet uit hartstochtelijke neiging tot haar man, maar omdat „de slang" haar nieuwsgierigheid prikkelt. Dàt staat er. „God weet," bekoort de slang, „dat ten dage als gij daarvan eet, zoo zullen uwe oogen geopend worden en gij zult als God wezen, kennende het goed en het kwaad." (Gen. 3: 5). De „listige slang" is niets anders dan het symbool van 's menschen vindingrijk verstand, dat buitengewoon listig wordt wanneer het aangetast is door hoogmoed, wanneer het wil „als God wezen." De „zonde van Adam en Eva," d. i. de oorspronkelijkste, diepste zonde van d e n mensch, de hoofdzonde van het menschdom, de bron van heel zijn ontaarding, is geen zonde van het vleesch, maar een zonde van het verstand. Als het verstand hoogmoedig wordt, ontrooft het den mensch juist zijn specifiek menschelijke waardigheid, zijn heiligheid, en moet hem diep rampzalig maken. [1])

Het verstand — gij kunt zoo vaak hooren bewe-

---

1) Naar zuiver taalgevoel is er verschil tusschen „rede" en „verstand." Het verstand v e r s t a a t, verblijft kennende bij de vaststaande, kant-en-klare begrippen. De rede r e d e n e e r t, zij geeft orde aan wat het verstand verstaat, en, bewogen door de plastische „ziel" bereidt zij den mensch voor tot het b e w u s t-plastisch „aanschouwen" van de werkelijkheid. Het verstand begrijpt wijsgeerig, de rede mystisch. (Zie noot bl. 14).

ren als ge wilt, dat het verstand eigenlijk de drager is van 's menschen waardigheid. Het verstand, zegt men, verheft den mensch boven het dier. Misschien heeft 't dier ook wel 'n beetje verstand, maar de mensch toch veel meer. — Welnu, 't is niet waar, dat juist het verstand den mensch boven het dier verheft. Het verstand geeft den mensch niet zijn specifiek menschelijke waardigheid, zijn „heiligheid"; en daarom kan het niet kennen menschelijk goed en kwaad, daarom is 't zondig, als het wil eten van den boom van „kennis van goed en kwaad." Zeker, daar is menschelijk goed en menschelijk kwaad, daar is heilig en onheilig. Maar het verstand is daarvan niet de drager en niet de kenner.

Het verstand — o ik geef toe, dat de mensch óók daardoor van 't dier verschilt. Och ja, de mensch heeft meer verstand dan het dier. Maar, in gemoede, verheft het verstand den mensch boven 't dier? Waarachtig niet. Het verstand heeft den mensch veel macht gegeven, maar als geen ziel zijn verstand doorbeeldt, is de mensch juist door zijn verstand het gemeenste, het meest ontaarde schepsel ter wereld. Al had het listige verstand alleen maar den huichelenden diplomatenzwendel uitgevonden, dan had het daardoor reeds alle aanspraak verloren, de eigenlijke drager te zijn van 's menschen waardigheid. Het verstand heeft den mensch machtiger gemaakt dan het dier. Ja! Maar het heeft die macht zoo gebruikt, dat zijn uitvindingen menschonwaardig hongerlijden hebben gekweekt en dikbuikigen burgermanstrots. Als het verstand de bron was van 's menschen waardigheid, dan zouden fieltige maar knappe advocatenstreken heiliger zijn dan 't onbewustgeboren, geheel onberekende hartelied van een dichter.

Neen, het verstand weet niets van heiligheid. De ziel, die niet berekent, die niet gemaakt kàn zijn,

de levende ziel, die zich deemoedig laat inspireeren door het Mysterie dat zij aanbidt, zij ziet 's menschen heiligheid èn ontaarding. Maar als we blootverstandelijk goed en kwaad willen kennen, dan zijn we bevangen door ellendigen grootheidswaanzin; dan maakt het verstand ons gemeen en rampzalig, en dan is 't eenig radicale geneesmiddel voor onze ontaarding: weer-oprechte deemoed, waardoor we ons weer laten bewegen tot spontanen eerbied voor 't Grootsche dat wel te aanschouwen, maar niet te begrijpen is.

Ook over dit geneesmiddel spreekt het oude Paradijsverhaal. De godheid zegt aan den mensch, welke vreeselijke gevolgen hun zucht naar „kennis van goed en kwaad" zal na zich slepen. En aan 't einde van de gedetailleerde opsomming van 's-menschen onheilen zegt de godheid: „.... totdat gij tot de aarde wederkeert, dewijl gij daaruit genomen zijt; want gij zijt stof en zult tot stof wederkeeren." (Gen. 3 : 19).

Geheel willekeurig weer ziet de schooltheologie in dat „terugkeeren tot de stof" het doodgaan en begraven worden; maar 't „terugkeeren tot de stof" heeft een diepe, toch voor-de-hand-liggende zielkundige beduidenis. Het „terugkeeren tot de stof" is niet de dood, die 's menschen lijden doet ophouden omdat hij diens bestaan als mensch uitdooft, het „terugkeeren tot de stof" is een menschelijke levensdaad, die den levenden mensch geneest van zijn jammerlijke ontaarding.

„Gij zijt stof en gij zult tot stof wederkeeren" is geen voorspelling, geen vloek, maar een zedelijk gebod, evengoed als 't gebod: „Gij zult niet doodslaan." En dit zedelijk gebod geeft 't natuurlijk geneesmiddel aan van 's menschen zedelijke ziekte, en daaruit volgend ongeluk.

„Gij zijt stof en gij zult tot stof terugkeeren" be-

teekent: Zweer àf die gewilde sublimiteit, die blootverstandelijk wil redeneeren over goed en kwaad. Al 't zedelijk oordeelen van uw verstand is niets dan gemaakte verwaandheid. Het ongezochte, spontane, natuurlijke leven van stof, ook van uw stof, uw zinnen, uw lichaam, is heilig. De stof der aarde is bezielde stof, en daarom is zij goed, daarom moet gij haar eeren, daarom moet zij door haar bezieling u doen zien wat goed en kwaad is.

„Gij zijt stof en gij zult tot stof terugkeeren" — 't is de klacht van alle ongemaakte Heiligheid:

„Gelukkig zijt ge, o mensch, zoolang ge naïef-lichtzinnig, of ernstig-deemoedig genieten kunt van wat uw zinnen u openbaren.

Maar te min is u geworden de schoonheid der bloemen en vogelen, te min de schoonheid van uw eigen lichaam.

Uw verstand wil begrijpen het goed en het kwaad, verheven boven alle stof, zooals zij boven alle stof verheven waant onzienlijke goden.

Maar stof zijt gij tòch.

Wilt ge verheven zijn, wees dan deemoedige stof, dat de godheid u kan kneden en bezielen volgens haar verheven wil.

Verwaande mensch, gij zijt geworden als harpesnaren, die zelf spelen willen en versmaden de kunstenaarshand.

Zóó hebt gij de godheid versmaad en uzelf tot god willen maken.

Verwaande mensch, wat schaamt ge u mensch te zijn!

Diep-rampzalig zult gij blijven, zoolang uw hoogmoed de bezieling weert van het ééne Leven."

„Gij zijt stof en gij zult tot stof terugkeeren." — 't Spreekt van zelf, dat wij hier geen „wetenschappelijke" beteekenis aan 't woord „stof" moeten

hechten. De dichtingen der menschen trillen van menschelijkheid, zij denken niet aan „wetenschap.” Deze uitingen hebben dus niets uitstaande met wetenschappelijk materialisme maar alleen met het menschelijk waarnemen der stof, het doorvoelen van haar schoonheid, haar bezieling. Stof beteekent hier, wat iedereen er onder verstaat: alles, wat voor normale zintuigen direct waarneembaar is en vooral de menschelijke stof, het menschelijk lichaam.

Daar is veel kwaads gezegd door de moralisten over dat menschelijk lichaam. De „geest” is goddelijk, niet waar, maar het lichaam.... nog altijd zijn de vijgeblaadjes in eere. En toch is 't waar, wat de dichter van 't Paradijsverhaal zag: dat 't lichaam bezield is, en het verstand, als zoodanig, niet. Vergelijk eens een geteekend kunstportret met een goed-gelukte fotografie. Dan kunt ge misschien voelen, wat bezieling is. Dan beseft ge misschien ook waarom ik het lichaam bezield noem en het verstand, als zoodanig, niet. O ja, de berekeningen van ons verstand zijn dikwijls heel correct, correct en koud als een fotografie. Slechts heel weinig menschen hebben zielekracht genoeg om ook hun verstand te bezielen, zoodat er warm-leven straalt door hun gedachten [1]). Het menschelijk lichaam echter met zijn onbegrijpelijke en toch evident-goddelijke driften, die nooit heel en àl ontaarden kunnen, is bezield. Het menschelijk lichaam met zijn ongemaakte vormen, spontaan gegroeid naar goddelijk-noodlottige wetten, is bezield. Het menschelijk gelaat is bezield. 't Is waar, dat niet alle menschenlichamen

1) Voor mij is er zelfs geen grooter schoonheid dan bezielde rede. Juist omdat het verstand, als zoodanig, zoo stug en hard is, kan slechts de fijnste en krachtigste menschelijkheid „plastiek” geven aan het verstand en het zoo tot rede wijden.

„welgevormd" zijn — maar ook in 't misvormde lichaam leeft nog schoonheid: de tragedie van den gevallen natuurkoning, een tragedie, die ieder gevoelvol mensch tot in zijn binnenste ontroert — terwijl het verstand van den grootsten wijsgeer, die niet meer dan wijsgeer is, u met al zijn correctheid koud laat.

„Gij zijt stof en gij zult tot stof terugkeeren." — Ja, eerherstel zijn wij schuldig aan de bezielde stof, vooral aan de bezielde stof van ons eigen lichaam, dat wij versmaad hebben in onzen hoogmoed. En eerst als het schaamtegevoel over de naaktheid onzer lichamen zal verdwenen zijn, — langzaam, geleidelijk, natuurlijk, zonder gewilde brutaliteit — eerst dan zullen wij de volle kracht voelen van de menschelijke ziel, die ons lichaam boetseert, die ons boven het dier verheft, die onze menschelijke waardigheid, onze heiligheid, èn draagt èn kent.

Het Paradijsverhaal maakt een zielkundig onderscheid tusschen het ongeluk van den man en de vrouw ten gevolge van 's-menschen miskenning der stof.

„En Ik (God) zal vijandschap zetten tusschen u (slang) en de vrouw, en tusschen uw zaad en haar zaad; datzelve zal u den kop vermorzelen en gij zult het de verzenen vermorzelen."

„Tot de vrouw zeide Hij (God): Ik zal zeer menigvuldigen uwe smart, namelijk uwer dragt; met smart zult gij kinderen baren; en tot uwen man zal uwe begeerte zijn, en hij zal over u heerschappij hebben." (Gen. 3 : 15, 16).

Dit is werkelijk het lot van de vrouw in onze ontaarding: strijd, ontzettende strijd met den hoogmoed, de zonde van het verstand. De vrouw voelt diep, dat de eerzucht aanhoudend haar geluk, haar liefdegeluk belaagt. Haar liefdeleven blijft verlangen,

maar telkens voelt zij dat verlangen gesmoord door de eerzucht, die haar natuurlijk liefdewillen wondt en foltert. Onder allerlei vormen valt de eerzucht haar aan: schaamtegevoel, conventie, stand, enz. De vrouw wil zich tegen de eerzucht verzetten, maar de hoogmoed laat haar geen rust: zij wil den kop der slang verpletteren, maar de slang vermorzelt hare verzenen. Zoo is het liefdeleven, het geluksleven der vrouw, geworden een onophoudelijke innerlijke strijd, een onophoudelijke foltering. En zij zal eerst dan overwinnen, als zij langzamerhand alle gemaakte eerbaarheid den kop indrukt.

Eerst dàn ook zal de onrechtvaardige heerschappij, die de man over de vrouw voert, ophouden. Tamelijk algemeen neemt men aan, dat de man gebieder der vrouw is geworden, doordat de vrouw van nature minder sterk in banalen zin, minder sterk van spieren is. Het oude Paradijsverhaal denkt er anders over. De dichter noemt de onderwerping der vrouw in éénen adem met haar ziek worden als vrouw, (vs. 16) en haar ziek worden als vrouw in éénen adem met haar aanhoudenden strijd met de eerzucht. (vs. 15). De eerzucht ontnam de vrouw veel van de bezielende macht die zij van nature op den man uitoefent, en daardoor werd het mogelijk, dat zij de vreemde werd voor den man, de verachte, de „zaak". Al is de vrouw ook zwak van spieren, haar levensbeelding zal de man eerbiedigen, als de man niet ontaard is en de vrouw niet ontaard. Zoo meent het Paradijsverhaal. Zou 't niet werkelijk zoo zijn? Zouden de wanverhoudingen onder m e n s c h e n niet in laatsten aanleg m e n s c h e l ij k e, p s y c h i s c h e wanverhoudingen zijn? En zou daarom 't geneesmiddel niet een p s y c h i s c h geneesmiddel moeten wezen?

Het lot van den man is, na 's menschen ontaar-

ding, even treurig maar toch heel anders dan 't lot van de vrouw.

,,En tot Adam zeide Hij (God): Dewijl gij geluisterd hebt naar de stem uwer vrouw en van dien boom gegeten, waarvan ik u gebood, zeggende: gij zult daarvan niet eten; zoo zij het aardrijk om uwentwille vervloekt; en met smart zult gij daarvan eten al de dagen uws levens.

Ook zal het u doornen en distelen voortbrengen: en gij zult het kruid des velds eten.

,,In het zweet uws aanschijns zult gij brood eten...." (Gen. 3 : 17—19).

De man strijdt niet zoo hevig als de vrouw met den hoogmoed, de zonde van het verstand. Hij voelt niet zoo diep als de vrouw het rampzalige van de eerzucht, omdat hij minder dan de vrouw een stuk objectieve natuur gebleven is. De man bestrijdt het hoogmoedige verstand niet, maar gebruikt het als cultuurmacht. Het Paradijsverhaal spreekt, in zijn grijzen ouderdom en frissche oorspronkelijkheid alleen van de allerprimitiefste cultuur; de man zal niet meer tevreden zijn zich te voeden met de vruchten der aarde, de vruchten, welke de natuur hem van zelf aanbiedt; hij zal zich gaan voeden met kunstmatig gebakken brood, kruid des velds zal hij eten. Niet het ,,zweet des aanschijns" is de primaire ellende van den man. Ware dit zoo, dan moest in vers 18 reeds daarvan gesproken worden. Ware dit zoo, dan zou ,,Gods vloek" niet neergedaald zijn op menig welgedaan leeghoofd, die dezen vloek meer verdiende dan de bezweete menschen. Neen, niet het ,,zweet des aanschijns" is de vloek waaronder de man en de heele aarde met hem gebukt gaat, maar de kunstmatigheid, de onbezielde cultuur van het verstand.

Daarmee is volstrekt niet gezegd, dat we alle cultuur overboord moeten werpen en ,,naar de natuur

teruggaan" in dien zin, dat we weer primitief moeten worden. Neen, neen, cultuur is op-zich-zelf heel iets anders dan kunstmatigheid of gemaaktheid. Ook de cultuur kan natuurlijk zijn, ook door de cultuur heen kan de man streven naar waren eenvoud. De waardigheid der stof, die de man in eere herstellen moet, ligt niet in haar primitief zijn, maar in hare bezieling. Niet verwaarloozen, maar bezielen moet de man het verstand. Hij moet schoonheid scheppen in de cultuur van harde verstandelijkheid. Dat is zijn mannelijke wijze om terug te keeren naar de bezielde stof.

De vrouw verplettere de slang van den hoogmoed, dan is zij vanzelf bezield.

De man beziele, door haar liefde gesterkt, de Gedachte.

Dan zullen beide menschen zijn, mooi in natuurlijkheid, natuurlijk in mooie beschaving.

Was eens de mensch primitief, onbewust-deemoedig, hij moet bewust deemoedig, hoog-bezield worden — heilig in vollen zin.

VI DE BOUWMEESTER

N wie zal de bouwmeester van uw gedachtentempel zijn? Wie zal uw levensbegrippen ordenen tot statig-stillen bouw? De logica misschien? Als ge onder logica verstaat: onverbiddelijke innerlijke consequentie — ja. Maar als ge onder logica verstaat het kunstig aan elkaar rijgen van begrippen om een vooropgezette gedachte te verdedigen — neen. De Waarheid, die l e e f t, heeft geen bewijzen van noode, maar wèl eenvoudig-heldere woorden, die haar open-klaar ontvangen en haar deemoedig dienen als zij spreken wil. 't Is een beleediging van een levensgedachte, haar te willen „bewijzen". Neen, de consequentie, die uw begrippen ordenen kan in levende werkelijkheid moet l e v e n s-consequentie zijn, een consequentie, wortelend in 't innige geloof aan het Leven.

Levensconsequentie — maar wéér moet ik u zeggen, dat uitwendige consequentie nog geen levensconsequentie is, uitwendige consequentie is dikwijls alleen: tegen beter weten in vasthouden aan iets ouds, uit gebrek aan energie, iets nieuws te scheppen.

Innerlijke levensconsequentie — wij leerden haar reeds kennen als twijfelmoed. Maar die innerlijke consequentie twijfelt niet alleen, zij breekt niet alleen

af, zij bouwt ook op; haar komt 't toe, uw gedachtentempel te bouwen. „Twijfelmoed" is haar ontkennende naam. Zij heeft echter ook een bevestigenden naam: zij heet ook g e l u k.

Geluk — geen tevredenheid van alledag, maar 't feestuur kort en hevig, als de tijd-zelf een lied is en de ruimte een spel van dartele kleuren. Geluk — de ééne extase van alle zinnen, die licht en geluid inéén ziet paren tot beelding van een nieuwe aarde. Geluk — naleven kunnen wij 't nog lang, maar in vollen luister komt het maar even, het zou ons dooden als het blééf....

Geluk alleen kan onze levensbegrippen ordenen tot statig-stillen bouw. Alleen in geluks-extase en in 't naleven van geluk hebben wij het recht te denken en te oordeelen voor goed, omdat wij alleen in momenten van geluks-extase en in 't naleven van geluk in scheppende zieleverbinding met h e t Leven zijn. Daarmee zijn niet de lijdenden onmondig verklaard. Ook in 't lijden kan de mensch gelukkig zijn, ja er bestaat zelfs lijdensweelde. Maar de „tevredenen," die het geluk schuwen en wereldwijsjes zeggen, dat geluk te duur gekocht wordt en te vroeg berouwd, zij weten niet wat „leven" is. Ze zijn heel verstandig voor de koopende en betalende en ploeterende en rustende wereld, maar blijven onmondig in menschelijk l e v e n. Dat weten ze ook wel, en daarom belagen ze allen, die lijden durven en gelukkig zijn. De bouwkunst, die wij voor onzen gedachtentempel noodig hebben, is dus theoretisch heel gemakkelijk. Zij kent maar ééne wet: v e r t r o u w a l l e e n o p u w d e n k e n e n o o r d e e l e n, a l s d i t u i t g e l u k g e b o r e n w o r d t. Ik zeg: t h e o r e t i s c h-gemakkelijk. P r a c t i s c h blijft die bouwkunst zeer moeilijk. Gewoonlijk moet ons geluk zich jarenlang oefenen, voor het een tamelijk kundig gedachtenarchitect geworden is.

Zulk een gedachtenarchitect heeft Björnson ge-

schilderd in zijn drama: „Boven Menschelijke Kracht." De held van dit drama, de prediker Sang, „ziet niets dan wat hij zien wil," en hij wil alleen datgene zien, wat verlicht wordt door zijn eigen innerlijk geluk. Van 't oogenblik af, dat iets niet beschenen wordt door zijn geluk, wil hij er niet over oordeelen. Zeg niet: dan is Sang verre van „objectief." De levensgeloovige, die het Leven aanschouwt, zal juist beseffen, dat Sang de eenig-ware methode volgt om objectief, d. i. naar waarheid te denken en te oordeelen. De niet-gelukkige ziet wel vele uitwendige dingen, maar hij is niet in schouwende zieleverbinding met de ééne, groote Werkelijkheid, die in alle dingen werkt: de scheppende Macht, het Leven. — Sang kan helaas niet tot 't einde toe zijn methode trouw blijven. Hij sterft ten gevolge van een oogenblik ongeloof en Björnson dramatiseert daardoor zeer drastisch, dat het ideaal, hetwelk Sang in alle volkomenheid verwezenlijken wil, „boven menschelijke kracht" is.

Nu, wij zullen wel niet de heldenfout van Sang begaan, het ideaal van levensgeloof in alle volkomenheid te willen verwezenlijken: niets anders meer te zien, dan wat door ons geluk wordt verlicht. Maar hiertoe zijn we zeker geroepen: ons geluk tot rechter te verheffen in ons hart. Wij zijn geroepen, door strenge zelfopvoeding ons te gewennen naar ons geluk te luisteren. Dan wordt sterker en sterker onze bewuste zieleverbinding met het Leven, dan kunnen we het leven leeren kennen. De „tevredene," die het geluk te „duur" vindt, pronkt met „levenskennis." O, hij heeft „zooveel gezien" en „zooveel ondervonden." Maar niet aanschouwd, niet ervaren heeft hij het Leven, de scheppende Macht. Alleen hij is Levenskenner, die het lijden aandurfde ter wille van het geluk, dat „feestuur kort en hevig," die „ééne extase van àlle zinnen."

Het ligt voor de hand, dat velen zulke beschouwingen „egoïstisch" noemen. Leven voor en uit eigen geluk! — Moeten wij dan niet „iets zijn voor anderen?"

Daar is een heel-eenvoudige waarheid, die we allen in 't diepst van ons gemoed huldigen, maar die nog bij heel weinig menschen vleesch en bloed is geworden. De diepste denkers, de mystici van alle tijden hebben die waarheid herhaald, wetende hoe dood-eenvoudig, maar ook hoe moeilijk-doordringend, levenswijsheid is.

Om een ander ten zegen te kunnen zijn, moet gij zelf eerst gelukkig wezen.

Meester Eckhardt, radicaal als altijd, noemt alleen hem een goed mensch, die uit overmaat van eigen geluk niet meer vraagt naar 't „doel des levens." — „Wie aan een goed mensch zou vragen: Waarom leeft gij — die zou ten antwoord krijgen: Waarlijk, dat weet ik niet, ik leef gaarne." (Preek: Van den naamloozen God).

En Maeterlinck vermaant aandringend-vaderlijk: „Laten wij vooral niet vergeten, dat een deugdzame daad altijd uit geluk geboren is. Een deugdzame daad is altijd de bloesem van een gelukkig, innerlijk leven. Zij veronderstelt altijd lange dagen van rust op de vredigste bergen onzer ziel. Geen enkele belooning achterna zou kunnen opwegen tegen de kalme belooning die eraan is voorafgegaan." (Wijsheid en Levensl., LXXIII).

Nietzsche noemt de „schenkende" deugd, de echte deugd van den mensch, die werkelijk anderen ten zegen is: „nuttelooze deugd," d. i. niet met opzet nuttig, maar spontaan schenkend uit eigen wezenvol-geluk. (Aldus sprak Zarath. I).

Om een ander ten zegen te kunnen zijn, moet gij zelf eerst gelukkig wezen. — De meeste „menschlie-

venden" doorvoelen niet deze doodeenvoudige waarheid. Zij willen „iets zijn voor anderen" niet uit overmaat van eigen geluk, maar uit gebrek aan eigen geluk. Zij willen anderen gelukkig maken om zelf gelukkig te worden — alsof dit niet egoïstisch ware.

Geef, menschlievende, geef veel — maar geef als de zon, die haar stralen uitzendt uit overmaat van eigen licht.

Beziel uw gaven met eigen hartegeluk — eerst dàn zijt ge weldoener.

Verlos u van den waan, dat ieder, die overvloed heeft van geld een „weldoener" kan zijn! Wat baten doode gaven aan menschen, die u smeeken om levensgeluk?

Laat uw gaven zijn als levende bloemen, die ge in de harten van anderen overplant; en weet, dat 't leven van uw gaven is: uw eigen geluk.

Geld en goed kunt ge weggeven zonder gelukkig te wezen of geluk te verbreiden, zonder in 't minst „weldoener" te zijn. Uw bloed kunt ge offeren, zonder gelukkig te wezen of geluk te verbreiden, zonder in 't minst „weldoener" te zijn. Weldaden gaan alleen uit van den gelukkige. Of kan er licht vloeien uit duisternis? Kan er warmte stralen uit ijs?

Als ge zelf niet gelukkig zijt kunt ge slechts weldaden ontvangen, niet geven. Als ge zelf niet gelukkig zijt, vraag dan een levensaalmoes aan een weldoener, een gelukkige. Ge zult ontvangen, als ge vraagt, zonder afgunst. En als gij hem ontmoet, erken dan zijn meerderheid, zijn recht, u te sterken met zijne kracht. Geluk is aanstekelijk, overal waar 't geen afgunst vindt. Geluk is niet alleen „genieten", geluk is ook „zegenen". Geluk is deugd, deugd in vollen zin.

VII NIEUW GELOOF

K zeide u, dat de begrippen van deemoed, twijfelmoed en heiligheid nog niet de deemoed, twijfelmoed en heiligheid zèlf zijn; zij zijn als voltooide denkbeelden, teekenen van zieleleven. Wèl kunnen we iets voelen van de zielekrachten zelf, die ze beteekenen, als wij ze goed kunnen zien. Maar het Geloofsleven, dat zielekrachten baart, is nog iets anders. Dat is één zielekracht, waardiger dan alle „deugd", want deugd kan alleen beschermende omwelving zijn van het Geloofsleven zelf.

Het Geloofsleven zelf.... ik moet het u aanduiden met „woorden". En ik zou 't niet durven als ik niet wist, dat woorden nog iets anders doen dan „spreken". In woorden kan ook een wonderkracht leven, die een gemoedsstilte oproept, waarin wij menschen elkaar zonder spreken doorzien.

't Is een vrijwel algemeen bekend feit, dat bij ieder herbloeien van 't Geloofsleven in den mensch, de „mystiek" de voornaamste stuwkracht is. Mystiek is het frissche, het altijd-nieuwe in alle religie; mystiek is het geloofsleven-zelf, zij is de zielekracht.

Wat is mystiek?

Och, denk nu niet onmiddellijk aan heel „bizondere" dingen: aan tooverkrachten of geestenverschijningen of hoog-wijsgeerige stelsels. Mystiek is eerst en vooral: actief-eenvoudig geloof, levend geloof aan de oneindige waarde van het volstrekt-ongekunstelde. De mystieke mensch begeert vooral niets „bizonders". Hij gelooft juist dat deemoed, d. i. de afwezigheid van allen wil iets „bizonders" te zijn, hem ontvankelijk maakt voor de bezieling van het Al-Leven. Mystiek is eerst en vooral sterke emotioneele deemoed; die deemoed is de allerhoogste in-menschelijke gelukskracht. De mysticus doorvoelt altijd eerst en vooral de bekende spreuk van Thomas van Kempen: wees gaarne onaanzienlijk.

Als mystiek echt is, en zeer krachtig, dan toont zij zich in eigenaardige werkingen, werkingen *in* den mensch zelf. Deze werkingen verschillen zeer, al naar gelang den aanleg der mystische menschen. Daar mystiek de menschelijkheid-zelve is van den mensch, waarin zij leeft, zijn haar werkingen in ieder mensch anders — de uiting der menschelijkheid immers is in geen twee menschen volkomen gelijkvormig. Maar zooals men, ondanks de ontelbare individuëele verscheidenheid de menschen indeelen kan in „typen", kan men ook in de mystieke werkingen „typen" onderscheiden. Volgens haar werkingen zou men de mystiek kunnen indeelen in: *bespiegelende* mystiek, *fantasie*-mystiek, en *lichamelijke* mystiek.

Is de mystieke mensch voornamelijk een denker, dan zal zijne ziel met haar mystisch leven zijn geest doorbeelden tot hooge, spontaan gegroeide wijsheid. Meester Eckhardt is een klassiek voorbeeld dezer *bespiegelende* mystiek.

Is de mystieke mensch rijk aan verbeelding, dan zal zijn ziel met haar mystisch leven zijn fantasie doorbeelden tot kleurige, spontaan opwellende poëzie.

Deze fantasie-mystiek is b.v. de aantrekkelijkheid van de middeleeuwsche, katholieke legenden.

Is de mystieke mensch lichamelijk zeer fijn georganiseerd, dan zal zijn ziel met haar mystiek leven dóórdringen in zijn lichaam, zóó, dat zielekrachten een gedweeën vorm in dat lichaam vinden en zich daardoor kunnen doen gelden ook buiten dat lichaam. Van deze lichamelijke mystiek vinden we vele voorbeelden in de levens der „heiligen." 1)

Zoo is de mystiek zeer verschillend in haar werkingen. Maar dit blijft in alle mystieke verschijnselen de essentie van mystieke geloofskracht: het emotioneel besef van de alleenige waarde van het volstrekt-ongekunstelde. Waar dit besef aanwezig is, daar is mystiek, ook al is zij nog niet krachtig genoeg om gemakkelijk waarneembare mystieke werkingen te voorschijn te roepen. Toen b.v. Oscar Wilde in de gevangenis den kostbaren schat van den deemoed vond, en geloofde, religieus geloofde aan de onbeperkt-reinigende kracht van de eenvoudige elementen in hun minst-gecompliceerden vorm, (b.v. de zee) wàs hij een mystisch mensch, al had de mystiek in hem ook niet zijn roerend „De Profundis" gebaard.

Waar dit besef echter niet aanwezig is als scheppende kracht, daar zijn alle verschijnselen, die op mystieke verschijnselen lijken, onecht. 't Is zeer verblijdend, dat de mystiek in onzen tijd herleeft, maar niet verblijdend is 't, dat de mystieke werkingen zoo veelvuldig worden nagebootst. Daar is zeer veel kwakzalverij op mystisch gebied. Om duidelijk te zijn moet ik hierop verder ingaan.

De drie verschillende typen van mystieke werkingen worden alle veelvuldig nagebootst, bewust en onbewust.

De bespiegelende mystiek wordt, o zoo

1) Deze typen der mystiek komen natuurlijk, zooals alle typen, vermengd en nagenoeg onvermengd voor.

dikwijls, „nagepraat". De geest van den mystieken denker is b e z i e l d en daarom baart hij mystieke wijsheid. Deze levende wijsheid kan zeker in levensaanraking komen met den geest van andere mystisch aangelegde menschen. Dan wordt er een gedachte vrij in hun geest, die reeds te voren onbewust daarin leefde, maar nog niet tot klare uiting was gekomen. Hoe vaak gebeurt 't b.v. niet, dat een eenvoudig bijbellezer de uitspraken van den mysticus Jezus lezende, zeggen mag: dat voelde ik allang stamelen in mij, maar ik kon 't nog nooit zoo duidelijk onder woorden brengen. Zulk een bijbellezer is dan volstrekt geen namaker van bespiegelende mystiek, geen „naprater". Zijn geloof aan die kernachtige gedachten van Jezus is dan een levend geloof. Hij doorvoelt immers de gedachten van den „meester" als vrijgeworden eigen gedachten, die allang groeiden door zijn eigen levenskracht, maar tot rijpheid kwamen door 's meesters ziel, die hij verwant voelt aan zijn eigen ziel. Hij gelooft dus niet uit zwakheid, maar uit zielek r a c h t en gevoel van zieleverwantschap. Maar ontelbare menschen van onzen tijd, die „wegloopen" met mystieke gedachten van anderen, gelooven uit zwakheid. Zij gelooven niet uit gevoel van zieleverwantschap, maar omdat zij toch ook zoo gaarne wat „bizonders" willen weten en geen zielekracht genoeg hebben, zelf-doorvoelde gedachten te baren of te verwerken. Zulke menschen zijn napraters, onbezielde napraters en zij doen veel meer schade aan de verbreiding der echte mystiek, dan de gesmade „platte materialisten". Zij zijn gewoonlijk gemakkelijk te herkennen aan hun onoverwinnelijke behoefte hun gestolen gedachten aan te prijzen. 't Is hun immers te doen, om iets bizonders te zijn, en wat heb je aan iets bizonders, als anderen 't n i e t zoo „bizonder" vinden! De ware bespiegelende mysticus echter, die eigen wijsheid heeft gebaard of verwerkt

in eigen geest, doorvoelt levendig de hoofdkracht zijner mystiek: den deemoed. Hij zegt van ganscher harte tot zichzelven, wat alle mystici zeiden: „wees gaarne onaanzienlijk" en hij is gelukkig door zijn wijsheid, ook als niemand hem huldigt. Wie zijn wijsheid zoo gaarne als iets „bizonders" wil erkend zien, haar daarom òf opdringt aan anderen, òf, nòg pedanter, met een gevoel van buitengewone gewichtigheid, „geheim" houdt, bewijst dat hij een armzalig naprater is. De ware wijze biedt zijn wijsheid aan, gelijk de boom zijn vruchten. De boom laat zijn vruchten plukken door ieder die zijn vruchten lust, maar op geen enkele vrucht staat geschreven: „kom pluk mij".

Ook de f a n t a s i e-mystiek heeft haar — gewoonlijk onbewuste en ter-goeder-trouwe — namakers. Gij kent ze misschien ook wel, die jonge droommenschen, die zoo gaarne, neergevlijd op malschgroen gras, turen naar een diep-blauwen zomerhemel, of, als 't slecht weer is, op de zachte sofa liggen, de handen gevouwen onder 't hoofd en de oogen strakstarend naar de zoldering. — Ik spreek niet gaarne kwaad van hen, ze zijn dikwijls veel meer waard dan de „practische" menschen, die op hun pantoffeltjes door de wereld kunnen wandelen, omdat ze zoo bitter weinig fantasie hebben. Maar één ding mis ik zoo vaak bij jonge droomers, het essentiëel mystieke: doorvoelden deemoed. Ook zij willen vaak zoo gaarne iets „bizonders" zijn, bizonder in kleeren, bizonder in smaak, bizonder in liefde, bizonder in heel hun manier van doen. Nog eens: ik houd van die droomers — maar daarom juist spijt 't me zoo, dat betrekkelijk weinige van hen inzien a l s 't n o g t ij d i s, dat hun fantasieën niet veredelend, niet h e i l i g, i. e. w. niet m y s t i s c h zijn zoolang zij niet gedragen en gesterkt worden door krachtig zieleleven, dat uiteraard deemoedig is. — Maar laat ik hen vooral

niet „bepreeken" — daar zijn ze toch te frisch-levend voor. Liever geef ik hun een goeden raad — ach ja, een „practischen" raad. Onze wereld, mijn vrienden, is vol van filisters, die alles verfoeien wat niet op hen lijkt. Verbergt uw mooie leven voor filisters. Loopt er in 't publiek heel gewoontjes bij en doet heel gewoontjes, dringt u niet op aan „Publiek" — dan z i e t 't filisterdom u niet en maakt u niet moe. Ik denk nu aan heel iets anders dan aan de eerlijkste, openhartigste straatplagerijen: tonguitsteken, naroepen, of zooiets. Dat doen nog de minst-misselijke onder de filisters, dat kan nog aardig zijn van onschuldige brutaliteit. Maar dit zult gij óók wel weten: dat gedachten en wenschen op-zich-zelf werkelijkheden zijn, werkelijkheden die iets doèn. Laat de kleine haat van de kleine menschjes niet om u heen walmen als kwalijk riekende damp. Hun zieke haatje ìs er, wanneer ze u zien en herkennen als niet van hun gedoe. Hun zieke haatje ìs er, en bereikt u, al durven ze niet zoo jolig hun tong uitsteken als brutale bengels. Kom, laat u niet zien aan filisters tenzij om gegronde redenen! Lijden kan zeer mooi zijn, tragisch lijden is altijd mooi, maar lijden, moe-worden en akelig door de wereld voor.... niemand, dàt is dwaas, dat is voor u: verspil van mooie krachten. Wellicht beschuldigt ge mij van lafheid. Maar denkt hier eens goed over na: d e m o o i s t e m o e d v e r t o o n t z i c h n i e t g a a r n e i n 't p u b l i e k, o m d a t h ij w e l l ij d e n w i l, m a a r n i e t b e v u i l d w i l w o r d e n.

De l i c h a m e l ij k e mystiek, ten slotte, wordt dikwijls verward met o c c u l t i s m e.... Nu is zeker niet ieder occultisme onvoorwaardelijk af te keuren. Vermogens en werkingen als helderziendheid, telepathie, enz. zijn zeker waard ernstig onderzocht en overdacht te worden. De studie van zulke geheim-

zinnige vermogens en werkingen heeft zeker recht van bestaan en niets belet, zulke studie „occulte" studie of „occultisme" te noemen. En zoolang dit occultisme geen andere pretentie heeft, dan wetenschap te zijn of practische hulp te brengen aan de menschen, is zeker niets daartegen in te brengen. Ook kan de „occultist" een mensch zijn, die door hartelijke genegenheid voor zijn dierbare afgestorvenen, middelen zoekt om met dezen in verbinding te treden. Ook dan is er, op zich zelf, niets te laken. Maar als dat occultisme zich den schijn geeft van iets heiligs, iets specifiek religieus, iets mystieks, dan hebben we te doen met namaak. De ernstige occultist is een wetenschappelijk mensch, die zich wetenschappelijk moet doen gelden — maar als hij profetenmanieren aanneemt en priester speelt is hij erg onnoozel of een eerzuchtig kwakzalver, belust op wierook van knielzuchtige menschen.

De zienerskracht van den mysticus heeft niets te maken met „helderziendheid"[1]) of „exacte proefnemingen" van occultisten. De occultist kan door onmiddellijke waarneming of door ernstige studie méér feiten kennen dan de andere menschen. Méér, zeg ik, quantitatief meer. Hij kan b. v. geestenmaterialisaties zien of wetenschappelijk vaststellen, wat andere menschen niet kunnen. Maar, ofschoon de quantiteit der waarneembare wezens voor den occultist grooter is dan voor den niet-occultist, is de qualiteit van zijn waarnemings-vermogen niet menschelijk-edeler dan die van andere menschen. Zijn waarnemingsvermogen is misschien scherper en meer omvattend, maar niet menschelijk-edeler. De occultist immers, als zoodanig, ziet, even-

---

1) De vraag of „helderziendheid" werkelijk bestaat kan hier in 't midden blijven. Ik voor mij geloof, dat er „helderzienden" zijn.

als de niet-occultist, uitwendige dingen; maar hij wordt niet ontroerd door de inwezenlijke natuur der werkelijkheden zelf, die alleen als éénheid met het Leven van het ééne Heelal kan gezien worden. — Heel anders de mysticus. De quantiteit der waarneembaarheden behoeft voor den mysticus niet uitgebreider te zijn dan voor den niet-mysticus. Maar de qualiteit van zijn waarnemingsvermogen is noodzakelijk anders. Al ziet en bepeinst de mysticus ook maar één wezen, één doodgewoon voor ieder zichtbaar wezen, — één bloem, één boom, één mensch, hij wordt ontroerd door het goddelijk Heelal-leven, dat in dat wezen leeft. Hij moet daarom door zijn diepziendheid, door zijn psychischen smaak, waardoor hij het goddelijke als „proeft", menschelijk-edeler zijn dan de niet-mysticus. De mysticus ziet dat onbegrijpelijke maar voor hem zinnelijk waarneembare natuurgebied, waarvan meester Eckhardt zegt: „Hier zijn alle grasssprietjes en hout en steen en alle dingen één. Dit is het allerbeste en ik heb daaraan mijn gansche liefde gegeven". („Van de natuur"). De aanschouwing van dat natuurgebied waar alle wezens één levende eenheid zijn, is het menschelijk geluk. Uit haar ontwelt alle inspiratie, alle menschenadel.

Zooals 't mystisch waarnemingsvermogen, is ook de mystisch-lichamelijke kracht, waarvan wij voorbeelden lezen in de levens der „heiligen", ook wèl te onderscheiden van occultisme. Als de occultist opzienbarende genezingen of iets dergelijks verricht, dan kan hij dat, wijl hij sommige natuurwetten kent en zich dienstbaar kan maken, die andere menschen niet kennen of niet kunnen toepassen. Maar zijn kennis en zijn kunde zijn even heilig als de kennis en de kunde b. v. van een gewoon geneesheer, die de werking van een gewoon geneesmiddel kent en aanwenden kan. Het „wonder" echter van de „heiligen"

is heel iets anders. De natuurkracht van den lichamelijken m y s t i c u s is niet eèn min of meer exact gekende kracht, maar de hooge intensiteit van b e z i e l i n g. De lichamelijke mysticus „gebruikt" geen natuurkracht zooals de occultist, maar de natuurkracht „gaat van hem uit" van zijn heele wezen als zoodanig. Het Alleven bezielt hem in hooge mate, en dáárom gaat er vanzelf scheppende kracht van hem uit. In zijn heele lichaam leeft heel krachtig het goddelijke, zooals het goddelijke leeft in een bijna-volmaakt kunstwerk. En zooals dat kunstwerk v a n z e l f den voelenden mensch ontroert, zoo werkt de lichamelijke mysticus van zelf, door zijn bijzijn alleen, op 't lichaam van hen, die zijn mystische kracht kunnen ervaren, die levend „in hem gelooven". Maar het lichaam van den mysticus zal veel sterker werken op den mensch dan het kunstwerk, omdat de mysticus en de aan hem geloovende geheel gelijksoortige wezens zijn.

Ziehier een duidelijk voorbeeld van mystisch-lichamelijke kracht:

„En eene vrouw, die twaalf jaren lang den vloed des bloeds gehad had, welke al haren leeftogt aan medicijnmeesters te koste gelegd had, en van niemand had kunnen genezen worden,

Van achteren tot hem komende, raakte den zoom zijns kleeds aan; en terstond stelpte de vloed haars bloeds....

En Jezus zeide: „Iemand heeft mij aangeraakt; want ik heb bekend, dat kracht van mij uitgegaan is." (Lukas 8 : 43, 44, 46).

Of deze geschiedenis f e i t e l ij k waar is, gaat ons hier niet aan. Zij biedt ons een uitstekend voorbeeld ter verheldering van een b e g r i p. Als een „heilig," „religieus" wonder mogelijk is, dan moet het, in meer of mindere intensiteit, zóó gebeuren.

En — ook hier is dan weder de wezenstrek van alle

mystiek duidelijk te herkennen: emotioneele deemoed. Wie zoo 't goddelijk Leven doorvoelt als Jezus, wie zoo op 't goddelijk Leven vertrouwen kan als die vrouw, maakt zich zeker niet moe, om voor de wereld als iets „bizonders" te gelden.

VIII ASCESE EN MYSTIEKE MORAAL

K zeide, dat het geluk, het moedig-deemoedige geluk van nature geroepen is, bouwmeester van onze levensbegrippen te zijn. Ik omschreef het geluk o.a.: de aanschouwing van het natuurgebied, waar alle wezens één levende éénheid zijn.

Maar „aanschouwing" is zinnelijk, en is 't wel waar, dat geluk iets zinnelijks is?

Als ge ooit hebt liefgehad, zult ge zeggen: ja. Niet waar, toen ge u geheel ineengesmolten voeldet met den geliefde, toen hebt ge oog in oog iets onuitsprekelijks gezien, dat lachte met alle scheiden, dat geen verdeeling kende van ruimte en geen verdeeling van tijd. Of was toen niet het kleinste stukje grond een heele aarde, en de heele aarde één plekje maar? En was niet het kortste oogenblik een eeuwigheid, en de heele eeuwigheid één oogenblik van zalig-zijn? Dat was 't geluk, niet waar, alleen te kennen uit eigen ervaring.

Iets zinnelijks was dat geluk; het jubelde in uw bloed en zenuwen, het doorstraalde uw gelaat, het beeldde uw vleesch tot nieuwe, jonge schoonheid, het adelde uw organen tot de aanschouwing van het Leven, het Mysterie-zèlf. — Er is veel kwaads gezegd over de zinnelijkheid; de zinnelijke liefde is uitgeschol-

den voor vuile dierlijkheid en wreeden vampyrslust. Wie heeft zoo gescholden? Niet zij, die dat geluk hebben gekend. Die blijven dankbaar de geliefde oogen zien, die eens met hen staarden in de eeuwigheid — en is hun geluk ook gestorven, zij laten niet af dat geluk te eeren zooals men eert een heiligen doode. Als iemand zoo gaarne alle zinneweelde bedrog en laagheid noemt, vraag hem dan, of hij ooit liefdegeluk gekend heeft. Als hij durft zeggen j a, zult ge in zijn blikken de schuchtere flikkering zien van leugen, of den kwijnenden glans van nijd.

Ik zeg dit om duidelijk te zijn. Nu ik eenmaal gewaagd heb 't te uiten: g e l u k is a a n s c h o u w i n g, moet de lezer zeggen: dan is alle geluk zinnelijke emotie, en z.g. „platonisch" geluk bestaat niet. Ik hoop, dat de lezer nu vraagt: En de bespiegelende mystiek dan? — Zeker, ook de uitsluitendst-bespiegelende mystiek leeft van zinnelijke emotie. Let eens goed op 't onderscheid tusschen een wijsgeer en een bespiegelend mysticus:

Wijsgeer en bespiegelend mysticus vinden beide hun uitingsmateriaal in begrippen, maar in den mysticus leeft begrippen é é n h e i d, in den wijsgeer alleen begrippen o r d e. Het leven van bespiegelend-mystisch werk is geloof aan de éénheid aller begrippen, zóó sterk, dat daarin óók de éénheid aller begrippen en de zinnelijkheid, waaruit zij geboren worden z i n n e l ij k waarneembaar is. De inhoud van bespiegelend-mystisch werk is d o o r v o e l d e éénheid aller begrippen in ééne zinnelijke ontroering, waarbij alle aparte zinnelijkheid van gezicht, gehoor, reuk, smaak en tastzin a l s a p a r t h e i d sterft om „gestalte" te krijgen uit ééne zinnenextase. Uit dat zinnelijke éénheidsgeloof, dat gevoel is en gedachte in éénen, doet de mysticus zijn begrippen opbloeien van binnen-uit, zooals alle vezeltjes van een bloem opgroeien van binnen-uit aarde en zaad.

Bij den wijsgeer toont zich alleen begrippeno r d e. Hij legt begrippen, die bij elkaar passen, naast elkaar, „legt uit" en „legt samen" en zegt: zie, hoe alles bij elkaar past. Maar van begrippenéénheid, zoo geheel en al één, dat zij óók in zinnelijke eenheid haar waarheid betuigt, is bij den wijsgeer geen sprake. Hij kent alleen begrijpelijkheid, die niets dan rustende orde is, die chaos zou worden bij emotioneel zinneleven.

Een wijsgeer zal b.v. zeggen: „Ware liefde is grootmoedig." Die gedachte noemt hij een waarheid, die hij uit te leggen en weer samen te leggen heeft. En als hij die waarheid zoo volledig mogelijk heeft ontleed en weer samengevoegd, ordelijk-rustig, zonder de minste liefde-emotie, dan heeft hij, als wijsgeer, zijn taak volbracht.

De mysticus zegt ook: „Ware liefde is grootmoedig" — maar aanstonds begint die waarheid te leven door de bezieling, die lacht en schreit in zijn hart: „Wie liefheeft zooals ik, is blind en doof, omdat hij verder ziet en naar andere sferen luistert dan onontroerde menschen. Wie liefheeft als ik, mint in wat hij liefheeft niet de woorden, niet de daden, niet het bestaan van den beminde. Hem min ik, mijn geliefde, hem zelf alleen, hem zelf die dezelfde blijft door alle jaren en smarten die voorbijgaan.... Wat ik liefheb ben jij zelf, jij zelf alleen en niets kan in u veranderen wat niet mijn liefde groeien doet. Wat i k bemin is heel in jezelf, en jij bent heel en al wat ik bemin. Dat hoor ik, daarnaar luister ik zonder ophouden, dat heb ik lief, altijd...." (Maeterlinck—Joyzelle).

Ziet gij 't onderscheid tusschen den wijsgeer en den bespiegelenden mysticus? Ja, ook de bespiegelende mystiek is z i n n e l ij k, zij leeft van menschelijk-zinnelijke emotie. Maeterlinck zegt hier wel gedachten, evenals een wijsgeer; hij is hier ook duidelijk evenals een wijsgeer. Maar n u c h t e r is hij niet; en dat is een wijsgeer, als zoodanig, wel.

Tot voor korten tijd mocht 't mij niet gelukken, een afdoende oplossing te vinden voor de tegenstrijdigheid, die ik meende te zien in de „zinnenbeheersching" der mystieken en 't beslist zinnelijk karakter der mystiek. De mystieken zeggen zeer dikwijls, dat wij moeten „de zinnen dooden" en vele mystieken kastijden hun lichaam met onverbiddelijke gestrengheid. En toch, dat er zeer sterke zinnenemotie in alle mystieken leeft, is niet te ontkennen. Hoe is dat te rijmen?

Waar is, dat de mysticus zijn zinnen beheerscht. Hij streeft er naar, niet slaaf, maar heer zijner hartstochten te zijn en te blijven. Maar niet waar is, dat hij zijn zinnen beheerscht zooals zij, die men gewoonlijk asceten noemt. Ik vat 't woord „ascese" op in de algemeen aangenomen beteekenis van: het beheerschen der zinnelijke emotie, met 't doel, de emotie van zingenot te doen verdwijnen. Welnu, zulke ascese is der mystiek heel en al vreemd. Zeker, ook de mysticus beheerscht zijn begeerten, hij laat zich volstrekt niet blindelings door zijn hartstochten meeslepen. Hij doet dat echter niet, om minder emotioneel te worden, maar om zijn zinnen-ontroering te veredelen. Hij doet dat niet, zooals de asceet, omdat hij alles wat aan verliefdheid doet denken minder menschwaardig vindt, maar omdat hij verliefd is en zijn erotiek, zijn innige erotiek eerbiedigt. De mysticus leeft in de zinnenemotie, die alleen de verliefden kennen, n.l. de emotie waarin de mensch jubelend aanschouwt, dat het leven een zegen is, òmdat het leven is. De mysticus is verliefd, d.i. hij leeft in scheppende schoonheidsaanschouwing en, zooals ieder werkelijk verliefd mensch, vindt hij iedere zinnenaandoening, die niet liefde-ontroering, of scheppende schoonheidsaanschouwing is, zeer walgelijk. Dáárom vlucht hij voor zingenot, daarom kastijdt hij zijn lichaam, als 't zijns ondanks zinnelijke aandoening dreigt te ondergaan,

die geen liefdeontroering is. De zinnenbeheersching van den mysticus is geen liefdeleegte, maar roerende liefdetrouw.

Het liefdevoorwerp van den mysticus is dikwijls alleen voor hem zelf waarneembaar in de heerlijke gestalte waarin hij het liefheeft. Zoo is de heilige Franciscus van Assisie verliefd op de Natuur, die hij tegenover de natuurschennende leelijkheid van de wereld ziet als: zijn lieve bruid, de Armoede. De heilige Teresia is verliefd op Jezus, dien zij als haren schoonheidsschepper ziet, gelijk iedere lievende bruid haren minnaar. Ruysbroeck spreekt in zijn „Sieraad van de geestelijke bruiloft" over de vereeniging van de ziel met Christus. Die vereeniging wordt als een minnekoozen opgevat en als een minnekoozen in bizonderheden beschreven. De weelderige taal, de levende, emotioneele stijl van Ruysbroeck bewijst, dat hij wel degelijk de emotie van zinnelijke verliefdheid voelde, terwijl hij schreef. De mysticus is verliefd, al is zijn liefdevoorwerp niet zichtbaar voor iedereen zóó als hij 't ziet. Is 't nu niet heel natuurlijk, dat hij zijn zinnen beheerscht uit liefdetrouw? Is 't nu niet heel natuurlijk dat hij walgt tot wreedwordens toe van alle zinnengenot, dat niet is liefdegenot? En is 't niet even natuurlijk, dat hij geen asceet is, die alle emotioneelmenschelijk liefdegevoel in zich zelven dooden wil — maar integendeel de volle weelde voelt van zinnenliefde?

Ziehier dus twee gedragslijnen van mystieke liefdereinheid:

1°. Eer alle zingenot, dat liefdegenot is, en

2°. Vermijd alle zingenot, dat niet liefdegenot is, zoodra het ingrijpt in het geslachtelijke leven, dat van nature geroepen is liefdeleven te zijn.

Tegen den eersten regel zondigt de ascese. De asceet beheerscht zijn zinnen door ze te laten verhongeren

en dus erg tam te maken. Dat is wel heel „practisch.” De asceet ontkomt daardoor aan alle liefdetragiek, die wel goddelijk mooi, doch voor levensschuwe menschen erg bezwaarlijk is. Maar, hoe „practisch” ook, walgelijk is de ascese voor ieder, die bij ervaring de menschelijke liefde kent.

Tegen den tweeden regel zondigen allen, die zichzelven geslachtelijk zingenot veroorloven zonder mystisch liefdegeluk.

De mystieke gedragslijnen zijn echte levensmoraal. Want, wie deze theoretisch-eenvoudige voorschriften toepast, kweekt in zichzelven de psychische kracht van ’t eigen-menschelijke leven, tevens het ééne menschengeluk: mystieke liefde. Dit blijft waar, al ontmoet hij nooit een voor allen zichtbaar liefdevoorwerp. Want ons liefdevoorwerp is, welbeschouwd, nooit een bepaald menschelijk individu. Ons liefdevoorwerp is het ééne Leven, dat door onze liefde zelf verzichtbaard wordt en gewekt, bijvoorbeeld in een bepaald menschelijk individu. Het blijft onzichtbaar voor allen, die hun eigen liefdevoorwerp niet wekken kunnen en oproepen tot aanschouwbaarheid.

Alle verliefden weten, dat hun geluk niet is dat sterfelijke lichaam alleen, dat ze in hun armen sluiten, maar de blik, die dat lichaam hun gunt op de eeuwigheid. Wat zij zien, oog in oog, is dat eene natuurgebied, aan gene zijde van alle grenzen tusschen goed en kwaad en ruimte en tijd. De geliefde is niets dan een heldere vlam, die deze eeuwigheid verlicht. Dat weten allen, die beminnen. Maar zij weten nog meer: Het eeuwige, dat zij zien, lèèft. ’t Is de levende eeuwigheid, ’t is het goddelijke in alle volheid, dat in ieder bepaald individu leeft, maar door geen bepaaldheid wordt gebonden. Gebied dit aan uw hart: eerbied voor alle liefdeweelde en wèg met alle geslachtelijk zinge-

genot, dat geen liefdegenot is. En, als ge niet al te erg gedegenereerd zijt door ascese of ontucht, zult ge ervaren, dat die mystische moraal u het Leven-zelf openbaren zal als uw eigen liefdevoorwerp; dan zullen uw zinnen gevoed worden van binnen uit uw eigen ziel, en zij zullen worden de dragers van de liefdevlam, die het eeuwige verlicht. Niet alle liefdelicht is even sterk; maar als ook niet 't liefdelicht van een Franciscus uw hart doorstralen kan, gij zult toch héél-eigen menschengeluk ervaren.

De ascetische kuischheidsmoraal is, in wezen, niets dan onthoudingsmoraal. Zij gebiedt meer of minder strenge „beperking." Ascetisch kuisch is hij, wiens zinnelijk genieten blijft binnen de perken van verstandelijk afgebakend terrein. Die moraal is dus negatief. „Onthouding" is haar eerste en laatste woord.

De mystieke kuischheidsmoraal daarentegen erkent een levend positief princiep, dat de zinnelijkheid vermooit, veredelt, en haar daardoor van zelf verre houdt van alles wat walgelijk is. Dat princiep kunnen we 't best aanduiden met 't woord „bezieling." Natuurlijk is 't niet mogelijk duidelijk te maken, wat bezieling is aan iemand, die niet eenigszins bij ervaring bezieling kent. In wezen is bezieling in de algemeen-menschelijke zinnelijkheid hetzelfde, wat 't onderscheid uitmaakt tusschen een levend schilderij en een doode, goedgeslaagde fotografie. De oprecht-religieuze mensch, die altijd meer of minder mysticus is, kent die bezieling, en 't is heerlijk te zien, hoe 't eenvoudig religieuze volk die bezieling schept in zijn godsdienstvormen. Een roerend voorbeeld daarvan is mij zichtbaar geworden in 't Katholicisme, toen geen dorre theologie mijn oogen meer sloot voor 't menschelijke-mooie in het katholieke geloof. Ik zal dit voorbeeld aanhalen, omdat 't zoo treffend het onderscheid illustreert tusschen ascetische en mystieke kuischheidsmoraal.

De katholieke Kerk leert, dat de mensch ter wereld komt als zondig-voor-God, n.l. met de erfzonde besmet. Die zonde wordt voortgeplant van mensch tot mensch, d. i. de erfzonde is niet een individueele zonde, die ontstaan zou doordat de pasgeborene reeds individueel een of ander gebod overtrad, maar een smet, die door de menschelijke paring van mensch op mensch overgaat. Herhaaldelijk is de menschelijke paring als overbrengster der erfzonde door de Kerk voorgesteld.[1]) De paring is volgens de officiëele dogmatiek der Kerk iets minder menschwaardigs. Onthouding op sexueel gebied is, op zichzelf, altijd beter dan leven op sexueel gebied. Volmaakte kuischheid = volmaakte onthouding.

Maar in 1854 werd door Pius IX de „Onbevlekte Ontvangenis van Maria" als dogma gedefiniëerd. Die „Onbevlekte Ontvangenis" houdt niet in, zooals vele niet-Katholieken meenen, dat Jezus zonder paring van zijn moeder geboren werd. Dit leert de Kerk ook wel, maar dit is een heel ander leerstuk, n. l.: de Ontvangenis door den H. Geest. De „Onbevlekte Ontvangenis" echter houdt in, dat Maria geboren is uit natuurlijke paring harer ouders, maar zonder besmet te worden door de erfzonde. Op aandrang van 't geloovige katholieke volk werd dit dogma gedefiniëerd. De paus kondigde dit leerstuk af „op het smeeken en onder toejuiching van heel de katholieke wereld." Zoo zegt de bulle „Ineffabilis Deus" en zoo was 't inderdaad. De „Onbevlekte Ontvangenis" van Maria is, in 't kader der katholieke dogmatiek, geen vinding van kerk-autoriteit of theologie, maar een schepping van het katholieke religieuze volk, dat aan de „Onbevlekte Ontvangenis" geloofde en wilde gelooven. Diep in het geloovig hart van 't

1) Concilium Milev. Can. 2, Conc. Araus. Can 2, Benedictus XII tegen de Armeniërs, enz.

eenvoudige katholieke volk leefde dus het besef, dat de menschelijke paring op zich zelf niet iets minder menschwaardigs is, niet iets minder volmaakts, dat alleen te verontschuldigen zou zijn omdat de mensch „maar" een mensch is. In den katholieken mensch leefde het geloof, dat de menschelijke paring is een menschendaad, bezielbaar door goddelijk leven, bezielbaar door goddelijke genade. Dàt menschelijk geloof vierde feest, toen Pius IX de „Onbevlekte Ontvangenis" tot leerstuk verklaarde. Dat geloof aan de bezielbaarheid van menschelijk zinnengenieten is een geloof van den nieuwen mensch. En 't is mij wel een heerlijke gedachte, dat mijn eigen Moederkerk dit geloof in mij wekte toen ik haar kon zien met natuurlijk-menschelijke oogen, wèl een heerlijke gedachte, dat ik de Moederkerk nu een bruiloft zie vieren van reine menschelijkheid, waar theologen niets anders bemerken dan een Kerkvoogd, den banvloek uitsprekend tegen ieder, die een dogmatische formule wil aantasten.

Kuische paring is bezielde paring — dit is de mystieke levensinhoud van de „Onbevlekte Ontvangenis."

IX SOCIALE BETEEKENIS DER MYSTIEKE MORAAL

DE mystieke moraal is, in theorie, zeer gemakkelijk. In haar toepassing eischt ze echter groote psychische kracht. 't Is geen kleinigheid de vooroordeelen te overwinnen van het knokerig fatsoen, dat in de zinnelijkheid, met name in de zinnelijke liefde, alleen een menschelijke zwakheid ziet, die verontschuldigd mag worden omdat de mensch toch „maar" een mensch is. 't Is ook geen kleinigheid zichzelven zooveel mogelijk iedere geslachtelijke zinnenaandoening te ontzeggen, die niet liefdeontroering is. Ja, geluk is deugd, maar het ware geluk eischt grooten lijdensdurf. Wie niet lijden durft voor zijn geluk, èn door zich zelven èn door de wereld, die is niet gelukkig, niet deugdzaam. Het ware geluk eischt martelaarsmoed. Wie de aarde en alles wat daarop is alleen aanziet als gemakkelijke genotsmachine is een plezierwezen, maar geen gelukkig mensch, geen deugdzaam mensch.

De toepassing der mystieke moraal eischt psychische kracht. Die kracht groeit in ons, als wij de sociale beteekenis der mystieke moraal beseffen. 't Is altijd een groote kracht voor niet-banale menschen, zich een

werkzaam deel te weten in het diepste leven van de menschelijke samenleving. Geen grooter verdriet voor een eenigszins edel mensch, dan te voelen: ik ben eigenlijk „te veel" waar werkelijk geleefd wordt. En geen bemoedigender vreugde dan 't bewustzijn: ik „leef", voor mij èn voor anderen.

De mystieke moraal is een sociale zegen eerst en vooral omdat zij langzaam maar zeker de menschelijke paring veredelt en daardoor het menschengeslacht tot hooger volkomenheid opvoert.

We weten het allen, al durven wij 't onszelven niet altijd bekennen: de menschelijke paring is zeer, zeer ontaard. Waaruit worden de meeste menschen verwekt? Uit geestdriftige liefde? Ach, talloos zijn de kinderen, die meeslepen door 't leven den verlammenden vloek van een liefdeleege ontvangenis. De menschen worden verwekt uit zucht naar teederheid, uit wuft genot, uit sleur, zij worden verwekt zelfs uit verveling. Maar uit bezielde paring, uit geestdrift, uit liefde.... niet één van de tien. Dat weten we allen wel, en ik kan me niet voorstellen, dat er één mensch op aarde is, die dit niet verschrikkelijk vindt als hij er zich indenkt.

Men spreekt over slechte maatschappelijke toestanden. Maar is 't te verwonderen, dat de maatschappij zoo ellendig is, nu ze, voor 't overgrootste gedeelte, bestaat uit menschen, die niet uit liefde verwekt zijn? Over de maatschappelijke vormingen en hervormingen bouwt men theorieën uit historische overwegingen. Laten we niet vergeten dit ééne ontzaglijke historische feit, werkelijkheid van 't verleden èn van onze dagen, het feit, dat zoo bitter weinig menschen verwekt worden uit erotische liefdevervoering.

't Is wèl om bedroefd te worden als we ons hier indenken — vooral omdat de wereld niet eerlijk wil zien hoe onze erotische verhoudingen door geld-

zucht en praalzucht zijn vervalscht. „Men" zwijgt daarover of fluistert talentlooze geestigheden.

Maar van den anderen kant is 't heerlijk, dat 't in ons aller macht staat, iets bij te dragen tot de veredeling van 't menschdom, omdat wij op 't zinnelijk menschenleven een invloed hebben, die onaantastbaar blijft, zoolang wij zelf willen. Als wij krachtig en streng de mystieke moraal uitleven, zal zij vleesch en bloed worden in ons, vanzelf zal ze dan ook zich verbreiden onder de menschen, want zij is te evident waar en te evident schoon om op den duur doodgedrukt te worden door de lafheid en de walgelijkheid, die nu 't sexueele leven verlammen en verlagen. Zoo kan ieder zonder iets „eclatants" te doen een zegen zijn voor de menschheid, en met fierheid tot zich zelven zeggen: ik leef niet vergeefs.

Dat blijft waar ook voor hen, die niet 't geluk mogen smaken, een eigen liefdekindje te schenken aan 't menschdom. De psychische invloed van de mystieke moraliteit, die leeft in den mystisch-kuischen mensch verbreidt zich van zelf als 't licht van een vlam. De mystieke moraal is immers, in tegenstelling met de ascetische, een positieve moraal, een positieve emotie, een positieve kracht — en we weten toch, dat in 't heelal geen energie verloren gaat. Ook de kinderlooze mensch is, als hij mystisch-kuisch l e e f t, een geslachtelijk s c h e p p e n d mensch. Kan hij ook geen kinderen scheppen, hij schept toch meerder reinheid om zich heen tot heil voor de kinderen der toekomst.

Voor menschen, die spotten: „wat maal ik om de toekomst" zijn deze woorden niet geschreven. Zij zijn gericht tot adelmenschen, die niet willen sterven zonder gezegend te hebben. Adelmenschen zullen kracht putten uit 't besef, dat hun leven de toekomst zegent.

Ook voor hen, die smalen: „de mensch is wat hij

eet" zijn deze woorden niet geschreven. Hoe wij ook gedrukt gaan onder „maatschappelijke omstandigheden", toch blijft de erotische macht de groote herscheppende macht in de menschelijkheid. Ja, de éénige herscheppende macht. Alleen in haar smeult nog Liefde en Haat, en zoolang de Natuur nog herschapen wordt door Liefde en Haat, is zij de Moeder van nieuwe menschelijkheid.

Ook voor 't heden heeft de mystieke moraal groote sociale beteekenis.

Daar zijn ontelbare menschen, die zeer goed voelen, dat zij alleen in omgeving van zieleverwanten gelukkig kunnen zijn. Vaak wanhopen zij echter, zieleverwanten te kunnen vinden, omdat zij zich zoo dikwijls in de menschen teleurgesteld vonden.

Maar ik zou hen willen vragen: hebt ge ook ooit iets gedaan om uw ziel kenbaar te maken? Hoe zullen uwe zieleverwanten uw ziel herkennen als zij onkenbaar is? Zoolang uwe ziel verbonden is met dit uw lichaam, met deze uwe woorden en ideeën, zoolang moet zij ook, ten minste in normale gevallen, kenbaar worden dóór uw lichaam, dóór uw woorden, dóór uw ideeën. Zij moet als door haar omhulsel heenschijnen — hoe anders zouden uw zieleverwanten haar kunnen zien?

Uw ziel moet als door haar omhulsel heenschijnen. De ziel toont zich niet door wat men zegt of doet, maar door een geheimzinnig en toch zeer duidelijk waarneembaar verschijnen in de wijze, waarop men iets zegt of doet. Honderdmaal zult gij 't reeds ondervonden hebben: dezelfde woorden, die u sympathiek zijn in den mond van den een, zijn u antipathiek in den mond van een ander. Dezelfde daden, die u sympathiek zijn bij den een, zijn u antipathiek bij den ander. Dat komt, omdat achter 't omhulsel dier uitwendigheden iets doorschijnt, dat u sympathiek is of antipathiek. Dat „iets" is de ziel; de ziel, die

gij herkent of wier aard gij begint te vermoeden.

Welnu, de werkzaamheid der mystieke moraal is werkzaamheid uwer ziel; het leven der mystieke moraal is psychisch leven zich mededeelend aan uw lichaam, uw woorden, uw ideeën. Door de mystieke moraal beeldt uw ziel zich in al haar omhulsels uit, totdat die omhulsels hare uitbeelding worden, de vorm van hare kracht.

Zoo ontstaat in u een psychisch magnetische kracht, eerst zwak en onzeker, maar steeds groeiend, totdat zij van zelf zieleverwanten om u groepeert. Dit zal u zeker gelukkiger maken. U èn anderen, want levensblijheid is aanstekelijk. En eindelijk zal uw geluk vol genoeg zijn om alle zielegroei krachtig te lieven, alles wat zielegroei tegenhoudt krachtig te haten — en alle andere kleine emoties, als afgunst en praalzucht, om te zetten tot groot-menschelijke ontroering. Kalm-zeker en open-eerlijk zal dan uw haat en liefde zijn, en groot in stille kracht.

Dit is de kunstenaarsgave van iedere levende ziel: zij boetseert haar zinnen en al wat om haar is tot haar eigen beeld, ten groet aan allen, die één van ziel zijn met haar.

En dit is de levende kuischheid van lichaam en woorden en gedachten, dat zij kunstmateriaal worden voor de beeldende ziel.

Heerlijk lot van de ziel, die kunstenaresse is in alle stof die haar omhult!

Fier is die gelukkige ziel, want zij is geroepen, van nature geroepen, om heerlijk te zijn in haar schoonheidswerk.

Deemoedig is die gelukkige ziel, want zij beseft, dat zij nooit schoonheid genoeg gewrocht heeft in het kunstmateriaal, dat haar werd toevertrouwd.

Levend-stille kracht wekt zij in haar lichaam en haar verstand. En levende stilte toovert zij om zich,

die duidelijker zwijgt dan alle woorden kunnen spreken. Een stilte als daar ruischt in devote orgeltonen, een stilte als daar bidt in hooge gewelven van kathedralen, een stilte als daar dweept in minnaarsblikken, een stilte als daar droomt in de wouden. Een tempel is haar stilte, waarin opwolkt blauwe wierook, geurige groet van heilige kuischheid.

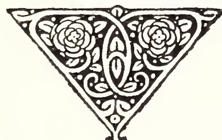
Zij z o e k t geen liefde. Maar onzoekbare liefde moet zij vinden. Verwonderd-blij zal ze zijn, wanneer ze een nieuwen verwant bespeurt. Dan lacht ze zalig-vragend als een kind, dat voor 't eerst zijn moeder herkent.

Dit alles is leege fantasie voor hen, die niet bij ervaring „bezieling" kennen of ten minste haar natuur vermoeden. Hoelang zal men nog de ziel verwarren met het verstand, dat redeneert en berekent, en soms wel heftig redeneeren en berekenen kan, maar geen b e e l d e n d vermogen heeft in lichaam en gedachten? Begrippen-verwantschap geldt nog altijd als iets heel gewichtigs. Maar z i e leverwantschap, harmonie in beelding van lichaam of gedachten.... Vraag maar eens aan hen, die dwepen met een „zielehuwelijk", wat zij eigenlijk onder zieleëenheid verstaan. De meesten zullen u zooiets zeggen van: overeenkomst in overtuiging, in princiepen, in karakter, enz. Aan iets als harmonische beelding in lichaam of gedachten denken ze niet.

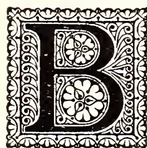
Hun zij de gedachtekunstenaar Nietzsche ten toonbeeld. Nietzsche kon zeker wel „redeneeren", maar de beelding der gedachten is hem oneindig meer waard, omdat zij, veel duidelijker dan de redeneering, de waarheid toont die in den mensch l e e f t. Nietzsche noemt zijn koninklijken denker Z a r a t h u s t r a, naar den Persischen denker, die veeleer zijn tegenstander in „overtuiging" was dan zijn „geest"verwant. Waarom doopt Nietzsche zijn

held met den naam van een, die n i e t zijn verstandsverwant is? Omdat Nietzsche achter alle verschil van bloot-verstandelijke „overtuiging" een dieper leven van zijn tegenstander voelt, het leven der ziel. Zieleverwantschap voelt hij met zijn tegenstander in bloot-verstandelijke „overtuiging", en die zieleverwantschap is hem dierbaar bovenal, omdat de ziel hem dierbaar is bovenal. Hij voelt beeldende kracht in dien Persiër, één met de beeldende kracht, die leeft in zijn eigen gemoed. Daarom zijn beide verwante zielen, die der menschheid leeren in hun witte gedachtebeelden: l e v e n d e moraliteit.

Maar ik bid u, denk niet, als ik over gedachtebeeldingen spreek, aan figuurlijke gezegden, die b u i t e n de gedachte staan en alleen dienen om de gedachte te verduidelijken of te illustreeren van buiten af. Een levend gedachtebeeld is de gedachte zelf, die opgroeit uit het leven der ziel gelijk een bloem uit het leven der aarde. De gebeelde gedachte is gehoorzaam aan de ziel, gelijk de bloem gehoorzaam is aan de aarde. Daarom wordt zij wèl geschapen naar der ziele beeld en gelijkenis. Geen zusterziel zal haar voorbijgaan zonder gestreeld te worden door haar geur. En zóó is aller zielen bloemengeur: kalm-zeker, open-eerlijk, en groot in stille kracht.

X NIEUWE LIEFDE

IJ iedere religieuze herleving voelen de menschen met nieuwe helderheid en nieuwe kracht, dat het wezen, het eigenlijke leven van alle geloof met geen juister en warmer naam kan genoemd worden dan: l i e f d e.

En daarom gaat iedere herleving der religie gepaard met een verdieping van der menschen liefdebegrip. De nieuwe menschen van alle tijden beseffen, dat zij niet alleen meer ernst moeten maken met het b e o e f e n e n der liefde, die allen t h e o r e t i s c h huldigen als het heerlijkste menschenleven — maar zij weten ook, dat hun liefdebegrip zelf moet herzien, herschapen worden. Toen Jezus b. v. de herleving der religie uitzeide voor zijnen tijd, herzag en herschiep hij het liefdebegrip der menschen door hun besef te verlevendigen, dat hun liefde tot hun natuurgenooten een uitvloeisel moest zijn van hun éénheidsgevoel met de scheppende godheid. De mensch moest zich „kind van God'' voelen, en daarom alle menschen liefhebben als zijn broeders en zusters. En toen in de middeleeuwen het katholieke volk legenden schiep, tot levend getuigenis van zijn religieherleving, herzag en herschiep dat volk tegen de officiëele kerkleer in, met onbewuste wijsheid zijn

liefdebegrip, door Maria naast God te vereeren. God, de Liefde, werd daardoor menschelijk-vrouwelijk geaard, de Liefde verkreeg door die volksschepping iets zinnelijk-teers, iets vrouwelijks, dat voordien haar strakke majesteit vreemd was.

En nu, in onzen tijd van religieherleving is 't wederom de taak der nieuwe menschen, zich wèl duidelijk te maken, hoe nu het liefdebegrip algemeen begint herzien te worden en herschapen.

Forsch en fier heeft Nietzsche, in naam der groeiende nieuwe menschheid, de verdieping van het liefdebegrip voor onzen tijd uitgesproken: „Wee allen, die beminnen, als zij niet een hoogte bereikt hebben, die boven hun medelijden uitsteekt". [1]) — Liefde leeft buiten en boven alle medelijden. Dat is de bazuinstoot, die de geboorte aankondigt van het nieuwe liefdebegrip, tot schrik en tot ontwaking en tot gramschap van velen. Een bazuinstoot is 't, stout en sterk. Maar, in de vervoering van 't heerlijke vizioen der nieuwe liefde, denkt Nietzsche er niet aan, de verschillende begrippen „medelijden" en „liefde" toe te lichten, helder en kalm, dat ieder denkend mensch, die begrijpen wil, begrijpen kan. Die begrippentoelichting wil ik beproeven. Ik ben mij volkomen bewust, hierdoor het leven-zelf der nieuwe religie aan te raken en gevoel de verplichting wèl, vooral nu zoo consciëntieus en zoo duidelijk mogelijk te spreken. Maar daarom heb ik ook het recht onbevangenheid van de lezers te eischen, voor wie ik dit schrijf. Dat zij niet te spoedig klaar zijn met 't gemakkelijke oordeel: zulk een liefde is geen liefde, maar meedoogenlooze wreedheid.

Als de nieuwe mensch van onzen tijd aan „liefde" denkt, denkt hij bewust of onbewust ook aan schep-

---

1) Aldus sprak Zarathustra. Tweede deel: Over de medelijdenden.

pingsdrang. Goedheid zonder scheppingsdrang voelt hij als „vriendschap", „philantropie", „welwillendheid" of iets dergelijks, maar niet als echte, allesoverweldigende liefde. Nu, zonder reeds exact te kunnen zeggen, wat „scheppen" is, weten we allen, dat in medelijden, als zoodanig, geen scheppingsdrang leeft. Medelijden wil alleen lijden verzachten, het wil troosten en helpen. Medelijden, als zoodanig, schept niets — geen nieuw wezen, ook geen nieuw leven, geen geluk in een reeds bestaand wezen. De realiteit des levens leert ons, dat menschen, die medelijden met ons hebben als we lijden, ons dikwijls benijden zoodra we gelukkig zijn. Zulke menschen mogen dus zeker niet, om het feit alleen dat ze „medelijdend" zijn, mede-„scheppenden" heeten. Medelijden is geen scheppingskracht en daarom iets anders dan levende liefde.

Denk u verder eens goed in dit begrip: „scheppen". Scheppen is niet alleen iets voortbrengen, iets maken. Scheppen is iets voortbrengen uit eigen innigste leven. Een werkman, die een voorwerp maakt naar een hem voorgelegd model, zoo trouw mogelijk volgende de aanwijzingen van dit niet uit hem-zelf geboren model, is een voortbrenger maar geen schepper. De kunstenaar echter, die een schilderij, een gedicht, of wat 't ook zijn mag, voortbrengt uit de ontroering van zijn innigste leven, zoodat kleur of klank of welk materiaal ook zich schikt naar zijn intiemste levenshuivering, die zich uiten wil omdat zij zich uiten moèt — de kunstenaar is schepper. Zóó als de kunstenaar schept, schept de liefde. Ja àlle menschelijke scheppingsdrang is, in den grond, liefde. Wie liefheeft alleen voelt zich in vreugdevollen levens- en scheppingslust bewogen door de ééne Levenskracht zelf, die het heelal regeert en schikt en bezielt, geheel en al van innerlijkheid uit. Alleen de liefde is scheppende macht.

Maar, ik bid u, verwar niet het scheppen der liefde met de geslachtelijke voortplantingsdaad. Zeker, die daad kàn schepping zijn en zij is schepping als zij opwelt uit het innigste leven van lievende menschen. Is zij echter een uitwendig leven alleen, dan is zij geen scheppingsdaad maar voortplanting zonder meer. 't Is ook volstrekt niet noodig, dat 't scheppingsproces altijd iets voortbrengt buiten den persoon van den scheppende. Als de mensch door de liefde tot schepper wordt, herschept hij zichzelven allereerst, hij zelf w o r d t allereerst een herschapen mensch; zijn lichaam en zijn verstand, alles wat om zijn ziel leeft wordt bezield en herschapen tot hooger leven. Alleen dàn is het werk, dat uit den mensch voortkomt, zijn s c h e p p i n g, als de liefde eerst hemzelf herschapen heeft.

Liefde is scheppingsdrang, zonder scheppingsdrang geen liefde — zóó gelooft levend de nieuwe mensch van onzen tijd. En daarom beseft hij, dat het niet-scheppend medelijden wezenlijk iets anders is dan liefde.

Daarmede is zeker niet beweerd, dat het medelijden v o l s t r e k t afkeurenswaardig zou zijn[1]). Maar verkeerd is 't, het medelijden te verwisselen met liefde, het edelste éénheidsgevoel, dat een mensch bezielen kan. Zeer velen in onzen tijd keuren medelijden niet alleen goed, maar willen alle menschelijke grootheid alléén zien bloeien uit medelijden. Afschuwelijker dwaling is niet denkbaar. Zij sluipt in de edelste harten, verlamt langzaam hun scheppingskracht, levert ze over aan sluwen nijd van massamenschen, saamgebonden tot een dommekracht die sart in steriele zwaarte: duw me maar weg als

1) Er is een wezenlijk verschil tusschen m e d e l i j d e n en m e d e d o o g e n. Ik kom daarop terug in het volgend hoofdstuk.

je kunt, je durft me toch geen pijn doen. De sterkste *mensch* is vaak het minst daartegen bestand, want juist de sterkste *mensch* is de onhandigste in 't „duwen."

Medelijden zonder meer is iets anders dan liefde. Als medelijden buitendien *zich voor liefde uitgeeft*, is het een vijand der liefde. Medelijden immers, dat zich valschelijk tooit met den naam „liefde," gelooft niet aan 't scheppende éénheidsgevoel *als aan een oneindig hoogere macht dan medelijden*. Wee daarom allen, die beminnen, als zij niet een hoogte bereikt hebben, die boven hun medelijden uitsteekt! Want de sterielen met hun domme kracht en hun sluwheid zullen hun liefde verstikken of vergiftigen. Zeer waar is 't wel, dat liefde alleen in lijden leeft, want liefde *schept* en alle schepping heeft haar barensweeën. Maar niet waar is 't, dat liefde leeft in medelijden. Ja, liefdebloemen worden verkwikt door den dauw van zieletranen, maar niet door tranen van medelijden. Tragische tranen weent de mensch altijd als hij liefheeft, want dan voelt hij zich in de nabijheid van zijn Noodlot, bezield door zijn grootschen God, die zoo wreed schijnt, omdat hij zoo sterk is. Maar zielesmart, uit liefde geboren en door liefde gevoed, is blije smart, blij in belofte van nieuwe heerlijkheden. Medelijden kent die lijdensblijheid niet. Lijdensweelde kent de liefde alleen.

Medelijden zonder meer is iets anders dan liefde. Maar als medelijden *om liefde smeekt* is het weer een vijand der liefde, omdat het dan een wezenstrek der liefde miskent: haar absolute spontaneïteit. Tracht nooit door medelijden te wekken, liefde te erlangen, want afgesmeekte liefde is geen liefde. Wie liefheeft uit deernis, heeft niet lief. En oneindig zaliger is 't u, te beminnen in 't volle bewustzijn geen wederliefde van bepaalde menschen

te vinden, dan dat uw liefde de aalmoes ontvangt van uit medelijden gehuicheld liefdebetoon. Moge uw liefde nooit bukken onder de vernedering haar aangedaan door een, die liefde liegt uit medelijden. Liefde lijdt gaarne — maar zij is fier als alles, wat lijden durft. Vernedering is haar eenig gehate smart. Die wreekt zij ontzettend. Leelijk is haar alle vernedering — en daarom werpt ze in afzichtelijke vuilheid alwie haar vernedering duldt. Walgelijke ontucht is de natuurlijke wraak van vernederde liefde. Ook als de mensch niemand ontmoeten mag, met wie hij 't gewoonmenschelijk liefdeleven leven kan, is hij krachtig genoeg, rein te blijven, als hij maar trotsch blijft tegenover zichzelf. Maar als hij toelaat, dat zijn liefde vernederd wordt — en dat wordt zij door een gift van medelijden — dan zal zij die majesteitschennis willen wreken, door hem in zijn eigen vleesch en bloed te toonen hoe gemeen-vuil een mensch zijn kan. En liefde is machtig òòk in haar wraak. Vreeselijk is 't, tegen haar wraak te strijden.

Ik hoop, dat ge nu vraagt: kan de mensch dan niets doen om te beminnen of bemind te worden? Dit is een roerende vraag, die brandt in het hart van ontelbare menschen. En aandoenlijk is 't te zien, hoe ijverig kerken en bewegingen en vereenigingen zonder tal die vraag trachten te beantwoorden — door liefde te preeken, door aan te sporen tot liefde. Maar liefde laat zich niet dwingen, noch dringen, noch afsmeeken. Liefde wil spontaan zijn, en kàn niet anders dan spontaan zijn. Liefde uit plicht, of uit iets, dat maar in de verste verte op dwang of drang gelijkt, is geen liefde. Dit weten we allen zeer goed. We zijn er allen wèl van overtuigd, dat alleen heel spontane liefde echte liefde is. Maar wij durven 't ons zelf dikwijls niet bekennen. Och,

laten we ons toch niet wijsmaken, dat we beminnen of bemind worden. Het leven zal onverbiddelijk, vroeg of laat, iedere valschheid-in-liefde ontdekken. Laten we onze gevoelens scherp onderscheiden. Wie in vollen ernst tot zichzelven zeggen durft: liever geen liefdebetoon dan valsch liefdebetoon, is reeds op weg naar het Leven-zelf, dat zoo vol scheppende liefde is.

Medelijden hebben we met hen, die onschoon lijden.

Hoogachting, voor alles wat we erkennen als méér dan wij.

Vrees, voor krachten die wij niet kennen.

Vertrouwen, in krachten, die wij wèl kennen.

Maar liefde voelen we voor de schoonheid en voor de schoonheid alleen. De schoonheid alleen kan onze ziel zóó inschakelen in de Levenskracht, dat zij in ons groeien doet: spontane, vrije, echte liefde. Alle goed-zijn, alle opoffering, hulpvaardigheid of wat dies meer zij, kweekt hoogstens trouwe, innige vriendschap maar geen liefde. De schoonheid echter beminnen we of we willen of niet. Als ge liefde wilt, wil schoonheid, en als ge schoonheid gevonden hebt, bloeit uw liefde vanzelf.

De ware liefdeapostelen zijn daarom dé schoonheidsapostelen, de werkers der schoonheid, kunstenaars en mystieken, het meest de mystieken en die kunstenaars, die schoonheid ontdekken in heel eenvoudige werkelijkheden.

Zulke apostelen leven zeker in onzen tijd, nu de kunst zich vrij kan maken van alle gewilde buitengewoonheid.

Schilders zijn 't, die niet meer in heftige uitzonderingspassies of bloederige krijgstooneelen inspiratie zoeken, maar de eenvoudigste dingen met bezielden eerbied op hun doek herscheppen: land en

zee en lucht en menschen zonder statie of imponeerende standen.

Dichters zijn 't, die niet meer laten ratelen luide woorden van uitzonderingsopgewondenheid, maar vertolken in teersterke zieleëmotie het blijvend schoon-in-'t-eenvoudige.

Danseressen zijn 't, ja ook danseressen, die zich niet meer vernederen tot vermaak voor leeghoofden, maar ons het rythme laten zien van zuiver, menschelijk passieleven.

Mystieken vooral zijn 't — want dit is 't juist wat den mysticus van de andere kunstenaars onderscheidt: hij beseft beter nog dan andere kunstenaars, hoe eenvoudig de schoonheid is. Daarom verfoeit hij zoo zeker en zoo sterk alles wat de eenvoudige schoonheid opdirken wil: schittering van godsdienstvormen, heftig kunstlawaai of leeg fatsoens-gedoe. Daarom scheurt hij de dichte gordijnen open van alle gemaakt-geheimzinnige dogmatiek en toont, hoe eenvoudig, hoe natuurlijk en hoe-stil-mooi de waarheden zijn, die achter die gordijnen lichten. Daarom walgt hij van alle gewilde fraaiïgheid in menschelijk verkeer. Daarom is zijn kunst absolute levenskunst — kunst, zonder de minste kunstmatigheid, eigenlijk geen „kunst" meer, maar levensschoonheid zelf.

Eén schoonheid is er, die wij alle bezitten en ook ontdekken kunnen, als we maar gestadig, volhardend kunnen willen: de schoonheid van onze menschenzielen. Onze zielen zijn onze meest eigene schoonheid, de meest algemeen-menschelijke schoonheid tevens. Iedere menschenziel is mooi en heilig, als zij zich laat zien in al haar naaktheid, d. i. ontdaan van alle bijkomstige, door omstandigheden haar opgedrongen gevoelens. Daar zijn veel leelijke gevoelens òm onze zielen. Maar onze zielen zelf zijn

mooi in haar heilige zielenaaktheid. Waar 't ons zieleleven geldt, hebben we maar één recht en één plicht: onszelf en elkaar te leeren zien.

Nu is 't theoretisch heel eenvoudig, maar practisch zeer moeilijk, zijn ziel te openbaren aan zichzelf of aan anderen. De ziel is niet „uit te leggen." Zij is alleen uit te b e e l d e n. Hoe dit mogelijk is zeide ik reeds, sprekend over de mystieke kuischheid. Wie de voorschriften der mystieke kuischheidsmoraal opvolgt maakt vanzelf àl wat om zijn ziel is, lichaam, verstand, woorden, gebaren enz., g e d w e e v o o r d e b e e l d e n d e k r a c h t d e r z i e l. En als onze mooie ziel maar eens haar beeldende kracht kàn uitoefenen, omdat zij gedwee materiaal om zich gevonden heeft, dan wenkt zij zieleverwanten — tegenover deze zieleverwanten verdwijnt langzamerhand haar schaamtegevoel, zij gaat zich in alle bewustheid openen voor een, die haar kennen wil en kennen kan. Zoo groeit door 't beoefenen der mystieke kuischheid van binnen-uit den mensch een kleine samenleving van zielen, die elkaar doorzien en daarom elkaar moeten liefhebben, — en uit die kleine samenleving groeit dan langzaam van binnen-uit een grootere.

Dit is de ziele-ontwikkeling in 't groote hart der menschheid. De zekere, natuurlijke groei der liefde.

XI NIEUWE STRIJD

DE meesten, die in onze dagen denken en werken voor verlossing der menschheid, zien den strijd, dien de nieuwe menschen van heden te voeren hebben als „klassenstrijd," en zij verwachten het komend heil van 't beslechten van dien „klassenstrijd" ten gunste der misdeelden. Dat de bedoelde klassenstrijd werkelijk bestaat, is niet te loochenen. 't Is een historisch feit, dat de arbeider gescheiden is van de productiemiddelen, die noodig zijn om zijn werk voort te brengen, en heel natuurlijk volgt daaruit, dat de arbeider, àls arbeider, strijd voeren wil om die productiemiddelen direct of indirect in zijn macht te krijgen. Maar zeer verkeerd is 't, als men dien klassenstrijd gaat preeken als een strijd van mensch tegen mensch, alsof de m e n s c h-arbeider de natuurlijke vijand zou moeten zijn van den m e n s c h, die productiemiddelen bezit, of geld, waarmee hij productiemiddelen koopen kan. Zeker, de klassenstrijd is er, maar hij is in zijn natuurlijke noodzakelijkheid geen strijd van mensch tegen mensch. Dit zeg ik volstrekt niet, om allen strijd van mensch tegen mensch af te keuren. Neen, in onze dagen is er óók een strijd van mensch tegen mensch, die strijd is er en moet er nog zijn,

maar hij is een heel andere en veel belangrijker strijd dan de klassenstrijd.

De strijd van den nieuwen mensch in onze dagen is geen klassenstrijd maar een zielenstrijd. Zielenstrijd — strijd van nieuwe scheppende menschen met oude, steriele menschen. Zedenstrijd — strijd van nieuwe zedelijke waardebepalingen met oude zedelijke waardebepalingen. Zielenstrijd — strijd van den nieuwen mensch, die heel nieuwe normen schept van „goed" en „kwaad," met den ouden mensch, die zich vasthoudt aan de traditioneele opvattingen over goed en kwaad. De oude menschen zijn vertegenwoordigd bij arbeiders zoowel als bij kapitalisten. De nieuwe menschen eveneens. De zielenstrijd verdeelt de menschen oneindig innerlijker dan de klassenstrijd. 't Is een strijd op leven en dood, een strijd van leven en dood.

De oude menschen strijden met giftigen nijd: zij zijn afgunstig op het leven van den nieuwen mensch. De menschen, die werkelijk nieuwe menschen willen zijn, moeten strijden met.... mededoogen. Verwissel medelijden niet met mededoogen. Het medelijden „lijdt mede," wil het lijden verzachten en zoo mogelijk doen verdwijnen. Het mededoogen echter ziet het tragische moeten, het onafwendbaar-noodlottige van het lijden. Mededoogen erkent het lijden als noodzakelijk element in menschelijke levensverheffing. Mededoogen wil daarom niet vóór alles het lijden „verzachten," maar het vermooien van binnen-uit. Mededoogen „gedoogt mede," aanvaardt het lijden, maar aanvaardt het uit kracht, uit herscheppende, vermooiende kracht.

Laten we eens aandachtig den ouden mensch met den nieuwen vergelijken. Dan zullen we inzien, waarom de nieuwe mensch moet strijden met mededoogen.

Oude menschen — wie zijn in onzen tijd de oude menschen?

Ze zijn niet de „bourgeois satisfaits," de zelfgenoegzamen, wier hoogste streven is een nette woning, lief gezin, prettige uitgaansdagen en burgerlijk-goede „reputatie." De wereld is vol van die „tevredenen" en die hinderen zeker den nieuwen mensch. Maar „strijden" doen ze niet. Ze zijn alleen lastig, afmattend lastig. Want hun tevredenheid is in al haar stijfheid zoo lawaaierig druk van kleine, kriebelige gevoelentjes. Niets is hun zóó vreemd als echte strijd, ze „plagen" maar — en als de nieuwe mensch geen eigen tempel heeft van eigen beschermende stilte, zullen ze hem doen bezwijken van prozaïsche vermoeienis alleen.

Maar de „strijders" tegen den nieuwen mensch, de echte „vijanden" van het nieuwe leven, bewegen zich ook buiten nette woning, lief gezin, prettige uitgaansdagen en zelfs, als 't moèt, buiten burgerlijk-goede reputatie. Zij hebben hun „idealen" en hun „moraliteit," die ze verdedigen met hand en tand. Zij leven òòk, maar hun leven is koppig leven, dat innerlijk al bijna dood is, maar uitwendig niet verdwijnen wil, omdat het bang is voor den dood en afgunstig op al wat den dood niet hoeft te vreezen.

Nog eens dan: Wie zijn de oude menschen van onzen tijd? Welke oude levenshouding blijven ze krampachtig handhaven al is het leven allang eruit gevloden?

't Is u zeker bekend, hoe de orthodoxe christelijkheid den „zondeval van Adam en Eva," die in het Paradijsverhaal verteld wordt, opvat. Tegen Gods wil was die zonde in de natuur gekomen. Het Godsplan was verijdeld door den mensch. Daarom had de vertoornde, bovennatuurlijke God den natuurlijken mensch vervloekt. Als een erfelijke ziekte deelde nu die vloek zich mede aan alle menschenkinderen. En de heele natuur buiten den mensch

ontaardde mede onder dien vloek. De aarde, die bestemd was, den mensch niets dan schoonheid en geluk te bieden, verzette zich tegen hem en bracht distels en doornen voort. Slechts zwoegend onder zorgen en angst zou de mensch voortaan zijn dagelijksch voedsel eten en luttel levensgenot aan de bedorven natuur ontworstelen. De orthodoxie predikte eeuwen lang dien vloek over de natuur, omdat zij niets voelde van de natuurlijke psychologische waarheid, die leeft in 't menschelijk gebod: „Stof zijt gij, en tot stof zult gij wederkeeren." Zij verachtte, eeuwen lang, de stof als ontaarde natuur, die alleen te genezen was door 't b o v e nnatuurlijke. Het ligt voor de hand, welk menschelijk gevoel met 't geloof van die oude orthodoxie zeer nauw samenhangt. 't Is het gevoel van moreele schaamte over onze (immers bedorven!) menschelijke natuur. Dat moreele schaamtegevoel is één met de orthodoxie en dat gevoel was mooi en frisch voor een kinderlijke menschheid. Maar overal vinden we menschen, die allang over die kinderlijkheid heen zijn en tòch dat oude schaamtegevoel kunstmatig kweeken en voeden en voorwenden uit geen andere beweegreden dan v r e e s v o o r i n z i c h t i n n a t u u r l ij k e w e r k e l ij k h e i d. Dàt zijn de echte „oude" menschen: de menschen van kunstmatig schaamtegevoel. Zij zijn de strijders tegen den nieuwen mensch, zijn vijanden, die het nieuwe leven haten. Zij durven wel nadenken over abstractheden buiten het warme leven om, zij durven wel verstandelijk redeneeren over „maatschappelijke toestanden" om die verstandelijk beter te regelen. Maar zij durven n i e t het leven z i e n, zooals het innerlijk en uiterlijk ìs. Wat zijn ze b.v. bang geweest voor Emile Zola! 't Is volstrekt mijn bedoeling niet, Zola's werk hier literair te beoordeelen, en ik wil ook gaarne toegeven, dat zijn realisme niet meer het realisme is

van onzen tijd. Maar Zola is een pionier geweest in den strijd tegen alle kunstmatig schaamtegevoel. Hij heeft verouderde omhulsels om het menschelijke leven weggerukt, hij versmaadde in zijn beste werk alle zijpaadjes-redeneeringen en toonde het leven zooals het is. De vrees van de „oude" menschen voor Zola is zoo natuurlijk. Ze zijn bang voor ieder, die, uit liefde voor het ééne, echte Levensmysterie, alle gemaakte geheimzinnigheid verfoeit.

Tegen alle oude schaamte in, leeft de nieuwe mensch zijn open menschelijkheid.

Hij is vrij van alle schaamte over natuurlijk zieleleven. In hem is herboren de schaamtevrije onschuld van het spelende kind.

Wèl is hij „teruggetrokken" als hij zich toonen moet waar alle menschennatuur wordt weggelogen achter drukke versiersels.

Dan beloert hem de oude nijd en zegt: „Zie je wel, hoe schuw hij is: hij heeft wat gemeens te verbergen."

Maar de teere schuwheid van den nieuwen mensch is geen schaamte. Zij is de bedachtzaamheid van een, die toeft op vijandelijk gebied.

Die bedachtzaamheid is goed en heilig. Zij groeit tot zuivere bezinning van doorleefde gedachten, en dan is zij de strijd zelf van den nieuwen mensch.

Dan is zij het natuurvuur in hem, stil en zeker gelijk het vuur dat in de Aarde gloeit en soms uit bergen oplaait, onverwinbaar sterk.

Dan is zij de Ontroering in het hart der Aarde, stille en zekere Ontroering, die naar buiten gebaart als de tijd is vervuld, en oude vormen breekt en nieuwe vormen schept.

Dan is zij voortdurende daad van het ééne Leven zelf, geduldig omdat het eeuwig is, en geweldig op tijd.

Na deze beschouwingen ligt het voor de hand, dat de waarlijk nieuwe mensch vervuld is van diep mededoogen. Zijn strijd is geen politieke wedijver, geen klassenwrijving of nationaal gewoel, maar een strijd van innigste menschelijkheid. In dien strijd wordt er door den nieuwen mensch niet erg veel „gedaan" of „gedebatteerd," maar veel vernietigd en hervormd op stil-fatale wijze. De strijd van den nieuwen mensch is ten slotte niets anders dan het scheppen van nieuwe gedachten, die eerst als een machtige stemming zweven over de hoofden der menschen, dan plaatsgrijpen in de harten en zich eindelijk verscherpen tot een nieuwe wereldbeschouwing. Niet ongegrond is de klacht der gedachtenbehouders, dat „de nieuwe gedachten in de lucht hangen" en daarom niet aan te tasten zijn door preeken en debatteeren en ander bedrijvig verzet, maar geheimzinnig-stil dóórdringen in hoofden en harten. De waarlijk nieuwe mensch wordt diep door die klacht geroerd, want hij verneemt haar als een smartkreet van een vijand, met wien hij menschlievend strijdt omdat hij strijden moèt. Hij heeft alle menschelijkheid lief, hij haat alleen wat de menschen belet, eerlijk denkende en eerlijk voelende menschen te zijn. Maar zijn haat is even werkelijk als zijn liefde. Zonder veel te zeggen of te doen, grijpt hij onverbiddelijk het hart aan van alle oude illusies. Het doet hem wel pijn als intieme menschelijkheid daaronder lijden moet, maar die pijn is geen verachtend medel ij d e n, zij is veredelend mede-d o o g e n. De nieuwe mensch gedoogt, gedoogt met alle menschen mede wat alle menschen gedoogen moèten: d a t h e t l e v e n n i e t s c h e p t z o n-d e r e e r s t t e v e r n i e t i g e n.

Het ligt in den aard der zaak, dat de oude levensbeschouwing de moreele natuurschaamte meer nog in de vrouw wil zien dan in den man. De vrouw immers

is, evidenter dan de man, een stuk objectief-uitgebeelde natuur, volgens de oude orthodoxie, een stuk bedorven natuur. Daarom moet, volgens de ouden-van-zeden vooral de vrouw braaf zijn en gemaakt-onnatuurlijk. Zij mag niet natuurlijk liefhebben, zij moet meer nog dan de man opgedirkt zijn. Zij moet meer nog dan de man opgaan in ziellooze alledaagschheidjes, die geen menschenliefde waard zijn.

Maar de nieuwe mensch eischt van de nieuwe vrouw tastbaarder schaamte-vrijheid dan van den nieuwen man, juist omdat de vrouw meer een stuk objectief-uitgebeelde natuur is. In den hedendaagschen zielenstrijd heeft de man het gedachtenleven te bevruchten (om te bevruchten is hij m a n), en de vrouw het gedachtenleven te verwerkelijken in stoffelijke uitbeelding (om de bevruchting van den man uit te beelden in stoffelijke werkelijkheid is zij v r o u w).

't Is zoo natuurlijk, dat nieuwe, waarlijk levend-ingrijpende gedachten op zichtbaarder wijze door de vrouwen ontvangen worden en verbreid, dan door de mannen. 't Is immers zoo natuurlijk, dat de vrouw verzichtbaart wat uit den man ontspringt. En het getuigt wèl van weinig inzicht of van boos opzet, een gedachte te bespotten alleen om het feit, dat ze vooral door vrouwen wordt ontvangen en verbreid. Is de vrouw niet van nature de ontvangende en voortplantende, en de man van nature de gever, de bevruchter? 't Is ook àl te gemakkelijk bij vrouwelijk verzichtbaren der gedachte onmiddellijk te smalen van „hysterie." De „hysterie" heeft maar al te practisch de plaats ingenomen van den „duivel". Gedachten, die een orthodox mensch onbegrijpelijk en hinderlijk vindt, „verklaart" hij als werk van den duivel, omdat hij ze naar den duivel wènscht. Gedachten, die een modern mensch onbegrijpelijk en hinderlijk vindt, „verklaart" hij maar al te gaarne als uiting van hysterie, terwijl de hysterie voor hem al even helder is als de duivel voor de

orthodoxen. Maar de moderne wènscht zulke gedachten bij hysterie „in te deelen" en zoo vaak is de wensch de moeder van een verklaring. Duivel en hysterie! Twee heerlijk-practische bergplaatsen voor onbegrepen, hinderlijke gedachten.

Maar de waarlijk nieuwe vrouw lacht met duivel èn hysterie. De nieuwe vrouw is de vrouwelijke mensch, die vrouw durft zijn heel en al, niet alleen m o e d e r, maar v r o u w, omdat zij alleen door eerst geheel en al vrouw te zijn geheel en al mensch kan zijn.

De vrouw, die haat met grooten haat al wat haar vrouw-zijn versiert met plechtige onnatuur,

De vrouw, wier ziel liefheeft in scheppingsverlangen,

De vrouw, die mededoogen heeft met alles wat niet lieven kan,

Die vrouw is moeder, hetzij ze een kind ter wereld brengt of niet.

Want nieuwe menschelijkheid trilt uit haar en koestert stil en onzienlijk de nieuwe liefde.

Al mag haar schoot niet baren — heel haar leven baart de toekomst, waarin heerschen zal de nieuwe menschheid.

XII NIEUWE GODSDIENST

DE nieuwe menschen van alle tijden worden voornamelijk gekenmerkt door hun nieuwen godsdienst. Ik gebruik dit woord g o d s d i e n s t, omdat geen ander zoo juist uitdrukt wat ik zeggen wil. Immers, ofschoon krachtige „mystiek" of „religie" ook wel degelijk „naar buiten treedt," doen de woorden m y s t i e k en r e l i g i e toch gewoonlijk eenzijdig denken aan innerlijke emotie alleen. Maar g o d s d i e n s t zegt éénheid van innerlijke religieuze emotie en uiterlijk verschijnsel van die emotie.[1]) Welnu, de nieuwe mensch schept

1) 't Is taalkundig onjuist, bij het bepalen van de zuivere beteekenis van het Nederlandsche woord „godsdienst" alléén te letten op de woordontleding („God" en „dienst"), en zoodoende te zeggen: Godsdienst beteekent: „dienst" van „God." De woordontleding kan ons dikwijls wel helpen bij 't bepalen van de juiste beteekenis van een woord, maar de beslissing moet gelaten worden aan het levende taalgebruik, en wel aan het b e z o n n e n levende taalgebruik. Welnu, in levend taalgebruik heeft het woord „Godsdienst" niet uitsluitend de beteekenis van „dienst" van „God", maar van alle uiterlijk waarneembare werkelijkheid, waarin mystische ontroering te voorschijn komt. Zoo spreken we b.v. taalkundig juist van de „Godsdienstoefeningen" der Boeddhisten, ofschoon we toch heel goed weten, dat het Boeddhisme geen „God" aanbidt, noch dient.

nieuwen godsdienst: nieuwe religieuze emotie, zich belichamend in nieuwe, uiterlijk waarneembare werkelijkheden. In onzen tijd zijn die uiterlijke werkelijkheden geen nieuwe „ritualiën" of „ceremoniën," maar het uiterlijke leven van de nieuwe menschen: hun nieuwe zeden.

Wij zouden de menschelijke natuur miskennen, als we loochenden, dat iedere vernieuwing der menschelijkheid een herleving van godsdienst beteekent. Echte herleving van godsdienst is echter niet het gevolg van verstandelijke kritiek, die den godsdienst slechts „moderniseeren" kan. Nieuwe godsdienst wordt geboren door 't verschijnen of 't ontdekken van een nieuwe godsdienstwerkelijkheid, een zinnelijk waarneembare werkelijkheid, die tot de zielen der menschen spreekt en haar godsdienstige vereering inboezemt.

In onze Westersche beschaving zie ik drie werkelijkheden van godsdienstvernieuwende kracht.

De eerste is de persoonlijkheid van Jezus.

Ik vraag nu niet, of Jezus „feitelijk" wel bestaan heeft, maar of hij een werkelijkheid was, een concrete, levende werkelijkheid. En dit was hij ongetwijfeld, al zou hij nooit een „feit" zijn geweest. De liefde tot Jezus' persoonlijkheid is de hernieuwing van den Godsdienst geweest in het begin onzer jaartelling en die liefde was zeker geen abstracte bespiegeling of vaag gevoel, maar een heel bepaalde ontroering voor een heel bepaalde persoonlijkheid, aan wier bestaan de eerste Christenen niet eens kònden twijfelen. Hun godsdienst was Jezucentrische liefdedienst.

De tweede godsdienstwerkelijkheid is het Volkskatholicisme der Middeleeuwen. Het Volkskatholicisme leefde toen in vele bizonder begenadigde, eenvoudige vromen zoo sterk, dat wij nu nog met piëteit dat leven herkennen in hun legenden, met name in de Marialegenden. Had de kracht van Jezus' per-

soonlijkheid de menschen doen inzien, dat de liefde woont in ieder mensch die in Godsbewustzijn leeft, de Maria-vereering der Middeleeuwen wekte het inzicht, dat het Godsbewustzijn in den mensch een zinnelijke ontroering is. Dat inzicht was een radicale vernieuwing van het liefdebegrip en schiep een vernieuwing van den godsdienst: hij werd van Jesucentrische liefdedienst tot mystieke natuurdienst.

De derde godsdienstwerkelijkheid is bezig zich aan de menschheid te ontsluieren. Zij is geen apart mensch van buitengewone wijsheid en scheppingsvermogen, geen apart volk van buitengewone innigheid en kinderlijk-sublieme poëzie, maar de Aarde zelf, die wij bewonen, de moeder van alle menschen, de voedster van alle menschen, de schoonheidsbron van alle menschen.

De Aarde — ik bedoel natuurlijk niet den aardbol als verstandelijk studieobject, maar als mooie, levende natuurwerkelijkheid.

De Aarde — ik bedoel onze breedste maar tevens meest nabije objectieve schoonheid, in tegenstelling ook met „hemelsche'' bespiegelingen zonder aardschen gloed, zonder zinnelijke werkelijkheid.

Zoowel tegenover eenzijdige, dorre verstandelijkheid als tegenover bloedlooze verhemeling geldt het parool van onzen nieuwen godsdienst: Onze godsdienst is een aardsche godsdienst. Deze godsdienst is een radicale hernieuwing, een wedergeboorte van mystischen natuurdienst tot mystisch realisme.

Maar — zult ge vragen — hoe is 't dan mogelijk de Aarde te eeren? Al is 't ook waar, dat de Aarde leeft, bezield door het Al-leven evengoed als dieren en menschen, is zij dan niet veel minder dan de mensch? Hoe kunnen wij dan eerbied hebben voor iets, dat zoover beneden ons staat, voor iets, dat ons in evolutie zoo ten achter is?

En zeker hebt gij gelijk, als gij onder „eerbied” verstaat dat betrekkelijke kleinheidsgevoel, dat we juister „hoogachting” noemen. Als wij ons „klein” voelen b.v. tegenover een machtig mensch, dan heeten wij dat kleinheidsgevoel wel „eerbied.” Maar zulk een eerbied is welbeschouwd niet meer dan „hoogachting.” Zulk een eerbied is altijd vermengd met vrees, met schaamte — maar eerbied, vermengd met vrees of schaamte is de reine eerbied niet. Reine, waarlijk godsdienstige eerbied is piëteit, die aan geen grootheid of kleinheid denkt, maar vereert wat de ziel voelt als éénheid met zichzelf, zoo groot als zij en zoo klein als zij. Reine, godsdienstige eerbied is piëteit, die vereert, niet uit kleinheidsbesef van zichzelf, maar uit schaamtevrije liefde, die kinderlijk lacht om alle rangsverschil.

Die schaamtevrije piëteit voelt de mensch altijd voor zijn godsdienstwerkelijkheid. De eerste Christenen b.v. erkenden Jezus wel als hunnen koning, maar als zoodanig was Jezus niet het objectieve godsdienstleven, dat hen in geestdrift deed ontvlammen. De Christenen-uit-liefde hebben Jezus altijd geëerd als den bruidegom hunner ziel, als hun goddelijken broeder, wiens vleesch zij aten en wiens bloed zij dronken, aan wiens verheerlijkte natuur zij allen deelnamen. De emotie die Jezus bij hen wekte, was heel iets ander dan zich klein voelende eerbied, die niets dan „hoogachting” is. Hun eerbied was schaamtevrije piëteit.

En de levend-vrome, eenvoudige Katholieken der Middeleeuwen eerden Jezus en Maria óók niet als ver-afstaande goden, tot wie de mensch niet naderen durft omdat hij zich zoo onwaardig voelt. Neen, zij eerden Jezus en Maria met echte piëteitsvereering, met roerende vertrouwelijkheid. Honderde legenden getuigen dit. De officiëele kerkleer eischte voor God „aanbidding,” voor Maria alleen „heiligenver-

eering," maar de levend-vromen kenden dat theologische onderscheid niet. Zij eerden Jezus en Maria met piëteit, en die piëteit dacht niet aan groot of klein. „Knaapjes spelen met Maria en den kleinen Jezus, vrome maagden liefkoozen het crucifix als een kind haar pop. Maar die vertrouwelijkheid uit zich nog op andere wijze. Als Maria of God getrouw gediend wordt, dan hebben zij ook verplichtingen en dan komt 't niet te pas, dat zij hun dienaren in den steek laten. Deze zijn dan volkomen in hun recht als zij zich beklagen of zelfs dwang toepassen," 1) b.v. door hun beelden minder lief te behandelen.

Welnu, die piëteit, dien echt-godsdienstigen eerbied, die alle kleinheidsgevoel heeft afgeschud om alleen kinderlijk vertrouwen en kinderlijke liefde over te houden, dien eerbied voelen de nieuwe menschen van onzen tijd voor de Aarde. Zij eeren en vertrouwen de natuur, en de Aarde is hun geopenbaard als hun meest nabije natuur, met wie ze aanhoudend in onmiddellijke levensverbinding verkeeren.

De held van Björnsons drama „Boven menschelijke Kracht" spreekt bijna de piëteit uit van den hedendaagschen nieuwen mensch voor de Aarde:

„Vandaag zag ik voor 't eerst weer de zon en ging naar buiten — welk een heerlijkheid! Niets mooiers zag ik ooit. Op een volte van geuren en kleuren dreef ik en een stemming van eerbied beheerschte mij zoo, dat ik 't een misdaad zou gevonden hebben, planten te vertreden, die zoo schoon waren en mij zulke vreugde boden. Ik ging ter zijde om, en besteeg een hoogte, vanwaar ik de bloemen in hun vochtige oogen kon zien. Wat een volheid, wat een gedrang.... Ook de kleinste deden moeite om hun halsje te rekken naar de zon, ook de kleinste. Zoo open, zoo verlan-

1) Middelnederlandsche Legenden en Exempelen, door Dr. C. G. N. De Vooys, blz. 122.

gend.... Ik zou 't niet over mijn hart hebben kunnen brengen er één van te plukken."

Een beetje sentimenteel, zult ge zeggen. Ja, Björnson's held is nog sentimenteel, en daarom zei ik, dat hij b ij n a de taal spreekt van den nieuwen mensch van onzen tijd.

De nieuwe menschen van heden zijn niet sentimenteel. Zeker, het gevoel van piëteit voor de Aarde en hare bloemen en àl wat natuurlijks op de Aarde en om de Aarde is, beheerscht hen — maar die piëteit is hun een zeer daadwerkelijk gevoel: een gevoel dat vernietigt en hervormt.

Die practische piëteit is bovendien zeer radicaal bij de r ij p e nieuwe menschen. Dit brengt den nieuwen mensch van onze dagen tot volle rijpheid: het besef, dat àl zijn handelingen doordrongen moeten worden van zijn piëteit voor de natuur, zijn piëteit voor onze meest nabije natuur: de Aarde. Zoodat zijn piëteit hem niet alleen tot vijand maakt van de oude wereld maar voor hemzelven g e h e e l n i e u w e z e d e n schept, geheel nieuwe normaalgedragingen. De springbron, de scheppende energie van dien nieuwen godsdienst is de eeuwige moraal, die „goed" en „kwaad" onderscheidt naar het oordeel der beeldende ziel. En de uiterlijkheid van dien godsdienst, waarin hij „te voorschijn" treedt, zijn de nieuwe zeden.[1]) Rijpe nieuwe menschen zijn nog zeer zeldzaam. De meesten, die zich tegenwoordig „vooruitstrevend" noemen, ook de modernste onder hen, laten

---

1) Onderscheid z e d e l ij k h e i d en z e d e n. De zedelijkheid is de moreele energie, die, als energie, altijd dezelfde blijft. De zeden zijn de sociale, betrekkelijk standvastige uitingen, de „normen" der zedelijkheid. De zeden hebben ook wel een zekere standvastigheid, maar ze zijn slechts b e t r e k k e l ij k standvastig, nl. standvastig voor een bepaalde cultuurperiode.

zich in hun zedelijke waardeeringen nog altijd leiden door de oude zeden. Zij noemen „goed" en „kwaad" precies wat de oude zeden „goed" en „kwaad" noemden. Het lijkt soms wel, dat 't niet zoo is. Maar als zij een beslissenden stap moeten doen, komt maar al te dikwijls aan 't licht, hoezeer nog de overgeërfde begrippen over „goed" en „kwaad" hen verlammen. Geheel nieuwe zeden scheppen, geheel nieuwe normaalgedragingen, dàt kunnen alleen de volrijpe nieuwe menschen, die de nieuwe liefde dragen, niet alleen in hun hart, maar ook in oogen en handen, in heel hun doen en laten.

De oude zeden, die, zooals ik zeide, nog gevoed worden door gekunsteld schaamtegevoel voor de natuur, zijn geformuleerd in de z.g.n. „Mozaïsche" zedenwetten, of de „tien geboden Gods". De „tien geboden" zijn nog altijd onze publieke zedenwetten, zij leveren nog altijd de gangbare maat voor wat zedelijk past en zedelijk niet past. En wij zijn eerst volrijpe nieuwe menschen, als we in plaats van die oude zedenwetten nieuwe zedenwetten kunnen stellen, gegroeid uit onze nieuwe liefde, één met onze nieuwe liefde en dáárom terecht: onze godsdienstige zedenwetten, die alle godsdienstige „plechtigheden" vervangen. Wij zijn eerst vaardige strijders in den zielenstrijd onzer dagen als wij tegenover de „geboden Gods" kunnen stellen de geboden der natuur, de geboden der Aarde.

Als wij de „tien geboden Gods" aandachtig beschouwen, bemerken wij gemakkelijk, dat zij in drie deelen kunnen verdeeld worden: 1. geboden, die 's menschen gedrag regelen tegenover God; 2. geboden, die 's menschen gedrag regelen tegenover zichzelven en zijne medemenschen, en 3. geboden, die 's menschen gedrag regelen tegenover uitwendige bezittingen. — Laten wij het karakter dier drie klassen van geboden Gods eens nagaan, en dan daarnaast

stellen de geboden, die wij zullen huldigen, als wij van alle gekunstelde natuurschaamte zijn genezen en luisteren naar de ongemaakte natuur, naar de naakte Aarde.

De eerste klasse der Mozaïsche zedenwetten gebood God te eeren [1]) en bedoelde daarmee: Gij zult u buigen voor eenen God, die buiten en boven de natuur staat, die van buiten en van boven de natuur u regeert zooals Hij uit vrije keuze verkiest. Hem zult ge offers bieden en gehoorzaamheid, want gij zijt oneindig klein tegenover zijne Majesteit. Ook de machtige menschen zult gij eeren, want zij zijn Gods plaatsvervangers. Ook uwe ouders zult gij eeren, want zij zijn de familiemacht, door God over u aangesteld.

Maar nu zegt de nieuwe, aardsche zedenwet: Er is geen God buiten en boven de natuur. De ééne onverbrekelijke natuur kent niets buiten zichzelve. De eerbied, dien een bovennatuurlijk God van u eischte, en dien uw voorgeslacht in alle oprechtheid toonde, moet gij omzetten tot piëteit voor natuurlijk leven. Uw heel concrete menschelijke natuur echter is aardsch. De Aarde heeft u voortgebracht en de Aarde onderhoudt u ieder oogenblik uws levens. Haar schoonheid bezielt u, en er is geen schoonheid buiten haar. Wie een werkelijk mooien hemel droomt, kan hem niet anders droomen dan in kleuren en lijnen en geluiden van de Aarde. Eert de Aarde. Haar leven is immers uw leven. Ondankbaar zijt ge en onwetend, als gij een ander leven droomt dan 't aardsche. Wat ook uw lot zal zijn als eens uw lichaam breekt, geen ander leven zult gij redden over 't graf, dan het leven dat gij ontvangen hebt door de Aarde, en door de Aarde geleerd hebt te leven.

---

1) Exod. 20; 2—12.

De tweede klasse van de Mozaïsche zedenwetten verbood doodslag, sexueele onreinheid en leugen[1]. Deze wetten bedoelden eerbied te gebieden voor 't menschelijk leven, en wel eerbied voor 't leven van den medemensch, eerbied voor zichzelf als geslachtelijk wezen en voor den echtgenoot als zoodanig, eerbied voor de waarheid in 't sociale leven, dat door leugen vervalscht wordt en geschonden.

De nieuwe, aardsche zedenwet gebiedt ook eerbied voor 't menschelijk leven. Maar zij ziet dieper, innerlijker dan de oude zedenwet. De oude zedenwet verbood te „dooden" en zag een moordenaar in hem, die een menschelijken levensvorm vernietigde. De nieuwe zedenwet weet, dat het Leven-zèlf vernietigt om te herscheppen. Daarom zegt de nieuwe zedenwet: Niet hij is een moordenaar of levensschenner, die een menschelijken levensvorm vernietigt, maar die een menschelijken levensvorm tracht te dwingen tot tegennatuurlijke verstijving; als zijn boos opzet lukte, zou de levensvorm niet vernietigd worden, maar hij zou blijven bestaan en niet kunnen leven zijn eigen leven; dàt booze opzet is wezenlijke moordbedoeling of levensschennis of levensleugen.

Dit alles is van centrale toepassing in het geslachtelijke leven. Het geslachtsleven wordt door de natuur duidelijk geopenbaard als de vreugde en de smart van mannelijk-zinnelijke schepping en vrouwelijk-lichamelijke uitbeelding. Dat is waar voor ieder, die niet met opzet de oogen sluit. En dat is niet „plat", maar natuurlijk verheven voor ieder, die de natuurbedoeling van de erotiek durft doorzien: zij wil de menschheid opvoeren door menschelijke vreugden en smarten heen tot steeds hooger schoonheid, zij leeft tot in de hoogste uitingen van kunst en mystiek.

1) Exod. 22 : 13, 14, 16.

Alle gewilde subliemerigheid, die dat ontkent, is levensleugen, levensschennis, moord. Alle gewild-subliemerige „platonische" erotiek is het opdirken van een natuurbloem met een zijden kleedje. Nu weet ik wel, dat de „platoniseering" der erotiek nooit lukken zal. Geen wettelijke regelingen of preekerijen zullen de machtige erotiek beletten te zijn wat zij is: zinnelijke schepping en lichamelijke uitbeelding. Maar de bedoeling der levensleugen is niet minder leelijk omdat ze niet lukt. Zij ìs leugen, levensschennis, moord.

De derde klasse eindelijk der Mozaïsche zedenwetten verbood diefstal en begeerte naar andermans goed [1]).

De nieuwe, aardsche zedenwet verbiedt ook diefstal en begeerte naar andermans goed. Maar zij trekt duidelijk de natuurlijke grenzen van 't rechtmatig privaateigendom. Die grenzen zijn heel andere dan de machtsgrenzen, die de wereld nu nog huldigt. De nieuwe zedenwet zegt: De Aarde gaf ons haar gaven, niet om ze op te stapelen en te bewaren in onvruchtbaarheid, maar om ze dienstbaar te maken aan menschelijk leven. De Aarde leeft — zij wil, dat ook haar gaven leven. Zóóveel moogt ge dus bezitten, als ge kunt omzetten tot menschelijk leven. Maar al wat ge samenpakt en bewaart alleen òm het te bezitten en te bewaren zonder het in te schakelen in menschelijk leven, is diefstal. En al wat ge samenpakt en bewaart om het tegennatuurlijk genot, macht uit te oefenen, waartoe ge niet door innerlijke superioriteit geroepen zijt, is diefstal. Gij zult niet stelen, maar weet wel, dat gij ook kunt stelen met uw hart, zonder een hand uit te steken. Weet wel, dat ge kunt stelen ook door wettig te ontvangen wat u niet natuurlijk toekomt. Uw eigendom kan alleen datgene zijn, wat ge

1) Exod. 20 : 15, 17.

heiligt met natuurlijk leven, wat ge herschept tot menschelijke werkelijkheid, wat ge bevrucht en vermooit tot menschelijk geluk.

Zoo spreekt dus de Aarde, als wij de oude, Mozaïsche zedenwetten scherp naast de nieuwe, aardsche zedenwetten stellen:

De ouden hebben u gezegd: Gij zult God eeren en zijn plaatsvervangers. Maar ik zeg u: Gij zult geen God eeren en geen macht buiten wat aardsch en natuurlijk is.

De ouden hebben u gezegd: Gij zult niet doodslaan. Maar ik zeg u: Alwie natuurlijk menschenleven minacht en zich schaamt mensch te zijn, is een moordenaar in zijn hart. En alwie leven huichelt, dat hem niet bezielt, is een sluipmoordenaar in zijn hart.

De ouden hebben u gezegd: Gij zult niet stelen en niet begeeren anderer goed. Maar ik zeg u: Alwie een goed bezit of wil bezitten dat niet vermooit is en gezegend door zijn eigen mooiste leven — hij is een dief in zijn hart.

De bedoeling van deze „vereering der Aarde" en dit „luisteren naar de Aarde" is nogal duidelijk. Maar tòch zal ik door velen verkeerd begrepen worden.

Daarom nog even de volgende niet alleen duidelijke maar ook nuchtere opmerkingen. De welwillende lezer houde ze mij ten goede:

1°. De aardsche godsdienst staat of liever w o r d t tegenover de „wereld" in strikten zin, die onnatuur en gemaaktheid is, en tegenover „hemelsche" bespiegelingen, die producten zijn van 't troostverlangen of de jaloerschheid van hen, die de werkelijkheid niet durven zien zooals ze is. De aardsche godsdienst wil geen troost in de beteekenis van bemanteling eener droeve werkelijkheid. De aardsche godsdienst erkent het lijden als noodzakelijk ele-

ment in menschelijke levensverheffing en gedoogt het in liefdevol mededoogen.

2o. De aardsche godsdienst sluit het geloof aan een persoonlijk voortleven niet uit. Wèl het geloof aan een hemel, als loon voor onthouding van aardsch geluk. Voor den aardsch-geloovige is de hemel hiernamaals alleen mogelijk als herschepping van aardsch geluk.

3o. De hemellichamen, die alleen in den nacht zichtbaar worden, zijn zeker ook bezield door de ééne scheppende Kracht, die het heelal boetseert. Maar bij de „sterren" ook als openbaringen van het eene Heelalleven beschouwd, behoort de mensch niet zóó onmiddellijk als bij de Aarde. Zij zijn daarom minder dan de Aarde, voorwerpen van menschelijke piëteit. Ziet ge nù, dat Heine moèst worden „afgestooten door de koude sterren" en de Aarde zoo liefhebben moèst?

XIII NIEUWE WETENSCHAP

,,IEUWE" wetenschap is iets anders dan ,,moderne" wetenschap of wetenschap ,,van den laatsten tijd." Nieuwe wetenschap is bezielde wetenschap, wetenschap van den schepper, wetenschap, die herscheppende kracht uitoefent op de menschheid omdat zij zelve een levende schepping is. Zulke wetenschap is meer dan wetenschap, zij is aanschouwing.

Tegenover ,,nieuwe" wetenschap staat schoolwetenschap of boekengeleerdheid, die, al is zij nog zoo modern, oud is, omdat er geen beeldende levenskracht van haar uitgaat.

,,Nieuwe" wetenschap behoeft niet modern te zijn. De evolutieleer b. v. is nieuw, ofschoon ze niet zoo bijster modern is. Welbeschouwd waren de oude natuurmystieken, honderden jaren vóór Christus, al evolutionisten. Want ook zij zagen de natuur als eeuwige wording en verwording uit ééne Levenskracht. Toch is de evolutieleer ,,nieuw", omdat ze een scheppende aanschouwing is. En ze zal nieuw en vernieuwend blijven, al werden al haar moderne ,,bewijzen" weggeredeneerd.

Onze tijd echter is zoo buitengewoon gezegend,

ook omdat thans „moderne" wetenschap vaak tevens „nieuwe" wetenschap is. De modernste uitingen der wetenschap zijn vaak geloofsscheppingen. Tusschen uitingen van mystiek en die modernste wetenschap is geen wezenlijk onderscheid. Mystieken en geleerden van onzen tijd spreken, ieder in eigen taal, dezelfde gedachten uit.

Emerson is zeker een algemeen erkend, modern mysticus. En Bölsche een algemeen erkend geleerde van onzen tijd, die zeker niet verdacht kan worden met opzet mystische gedachten in zijn wetenschap te smokkelen, want Bölsche noemt zich „materialist". Welnu, dien materialist Bölsche durf ik gerust met den mysticus Emerson vergelijken, om u door een voorbeeld duidelijk te maken, hoe moderne wetenschap in onze dagen waarlijk „nieuwe" wetenschap kan zijn.[1])

Emerson zegt in „De Wereldziel" (The Oversoul): „Als wij den god der traditie hebben afgezworen en den god der rhetorica hebben laten varen, dan eerst kan God met zijn tegenwoordigheid het hart verwarmen. Dit is de verdubbeling, ja de oneindige uitbreiding van het hart met nieuwe groeikracht tot een nieuwe oneindigheid naar alle zijden. Het boezemt den mensch een oneindig vertrouwen in".

De twee kenmerken, die in 't menschelijk hart het religieuze leven aantoonen, zijn dus volgens Emerson: uitbreiding van 't hart naar alle zijden, en oneindig vertrouwen.

Vinden wij die twee kenmerken in de taal van den geleerden Bölsche?

Ongetwijfeld.

1) Ik noem Emerson en Bölsche, niet omdat ik ze hier wil voorstellen als de volkomenste voorbeelden van moderne mystiek en wetenschap, maar omdat hun namen typisch moderne stroomingen duidelijk karakterizeeren.

Bölsche dorst met alle geleerden van onzen tijd naar realiteiten, niets wil hij dan werkelijkheid, geen illusie, geen troost, maar werkelijkheid. Maar zóózeer heeft het realistische hart van den materialist zich uitgebreid, dat 't werkelijkheid vindt, levende werkelijkheid in 't verhevenste idealisme, b. v. in de scheppingsverhalen van ons Oude Testament. „Ieder werkelijk daarin verhaald voorval" zegt hij, „is slechts een gelijkenis van de zedelijke idee, die als zoodanig zeer zeker ook weder in de nieuwste en zuiverste aanraking komt met onze gansche „werkelijkheid", wijl onze allerdiepste waarheid ten slotte onze godsdienstige, onze zedelijke waarheid is... De boeken van Mozes zijn een wonderlijk aangrijpend, nog heden het innerlijkste van den mensch zedelijk diep wakker schuddend menschheidsdichtwerk. Hun plaats is naast de Ilias, naast de werken van Sophocles, Dante en Milton, naast Hamlet en Faust. Het wezen van al deze diepste, overkrachtige dichtwerken is hetzelfde: symbolische beeldspraak, uitdrukking van een groot, zedelijk idee. Op de zedelijke werkelijkheid komt alles aan. De uiterlijke kleuren worden door het een of ander tijdelijk materiaal aan de scheppende dichterfantasie verstrekt. Zijn dichtergeest echter en de onvergankelijke, zedelijke hoogheid scheppen nu een „werkelijkheid", een eigen werkelijkheid, de werkelijkheid van het kunstwerk". [1])

„Uitbreiding van 't hart" leerde Emerson ons beschouwen als kenteeken van religieus leven. En wie zal die uitbreiding van 't hart ontzeggen aan den natuurkundige, gewend te experimenteeren, te wegen en te meten, den natuurkundige, die eigen werkelijkheid ziet in allerideaalste dingen — die niet meer smaalt: „'t Zijn maar legenden en fantasieën", maar ruiterlijk erkent, dat legenden en fan-

1) Het Menschenraadsel.

tasieën werkelijker kunnen zijn dan historie en natuurwetenschappelijke formules? De wetenschap van zulk een geleerde moet meer zijn dan „exact"; zij moet een schepping zijn, een levend beeld van zijn levende ziel — een geloofsdaad.

„Oneindig vertrouwen" is, volgens Emerson, het tweede kenmerk van religieus leven. Ook dit oneindig vertrouwen heeft de „materialist" Bölsche met den mysticus Emerson gemeen. Op de laatste bladzijden van „Het Menschenraadsel" verhaalt Bölsche, dat hij eens met een jongen godgeleerde een plaat beschouwde, waarop de kop van een kat was afgebeeld naast het gezicht van een mensch. De natuuronderzoeker geraakte in geestdrift bij 't zien van die twee koppen. Het katje groeide voor hem op tot mensch. Het roofdierengezicht met de snorren en de spitse ooren werd voor zijn oog getransformeerd tot de klassieke hoogte van den Zeus van Otricoli. Hoe heerlijk — riep hij uit — hoe heerlijk, dat de mensch zich ontwikkeld heeft door het stadium der kattennatuur heen! De jonge theoloog was verontwaardigd en zeide: Dàt is nu de groote gevolgtrekking van uw evolutieleer: de mensch verlaagd tot kat. Maar Bölsche antwoordde: Juist omdat de mensch zich heeft kunnen verheffen van het stadium der kat tot het stadium, waarin hij thans verkeert, zal hij zich ook verheffen uit zijn tegenwoordigen staat tot een wezen, dat in heerlijkheid steeds hooger en hooger stijgen moet. — Zie, dàt is vertrouwen gegroeid uit wat we *zien*, uit wat we zijn; dat is een realistisch vertrouwen op *onbegrensde*, steeds groeiende heerlijkheid.

Uitbreiding van 't hart naar alle zijden en oneindig vertrouwen — stel die hooge eischen der mystiek gerust aan materialistische wetenschap, voor zooverre ze waarlijk wetenschap is van onzen tijd. Zij voldoet aan die eischen. Zij is in waarheid „nieuwe"

wetenschap. Geen aparte godsdienstige geleerdheid behoeft onze religie te voeden en te steunen. De „profane" wetenschap, met name de natuurwetenschap, is bezielbaar door levend geloof.

Dat de nieuwe wetenschap „materialistisch" is, beteekent voor vele moderne menschen nog altijd, dat zij niet „godsdienstig" zijn kan — dat de „godsdienstige" wetenschap een aparte wetenschap of eruditie moet zijn, een „theologie". Deze theologie mag zich wel laten beïnvloeden door moderne ontdekkingen, maar zij moet toch een op-zich-zelf staand vak blijven, dat tegenover de „profane" wetenschappen het recht van den godsdienst te bewijzen en te verdedigen heeft en naast de „profane" wetenschappen „den" godsdienst bestudeert. Vele modernen meenen, dat er geen „godsdienstige" wetenschap als wetenschap meer zou bestaan, als de theologie niet meer bestond of blijken mocht geen „wetenschap" te zijn.

In waarheid echter is het religieuze karakter der nieuwe wetenschap iets van zelf sprekends voor ieder, die het w e z e n der nieuwe „profane" wetenschap beseft. En — het materialisme, juist het materialisme was noodzakelijk om de profane wetenschap te vernieuwen tot in-wezenlijk religieuze wetenschap.

Luister nog eens naar den mysticus Emerson, die toch ook bij de moderne theologen in hooge eere staat.

„Als wij den god der traditie hebben afgezworen en den god der rhetorica hebben laten varen, eerst dan kan God met zijn tegenwoordigheid het hart verwarmen".

Welnu, de god der traditie, de god der rhetorica is nooit zoo echt rhetorisch gediend geworden als in de negentiende eeuw. De geloovigen van vroeger waren óók niet geheel vrij van holle rhetorica. Maar bij de beste van hen lééfde toch iets echt menschelijks, iets

echt goddelijks. Dat echt menschelijke leven bediende zich wel van dogmatische vormen om zich verstaanbaar te uiten voor zijn tijd; de inhoud echter van dat leven was geen enge kerkelijkheid, maar het natuurlijk godmenschelijke, dat geliefd wordt door alwie natuurlijk, god-menschelijk leven kan. Augustinus b.v. wàs katholiek. Toch kunnen zijn „Belijdenissen" doorvoeld worden ook door den modernsten mensch, omdat die „Belijdenissen" echte uitingen zijn van ongemaakt-menschelijk leven. Thomas van Kempen wàs katholiek. Maar zijn „Navolging van Christus" is de vertolking van het innigst menschelijke in hem, en kan daarom gewaardeerd worden door allen, die innig doorvoelde menschelijke emotie kunnen onderscheiden van gemaakte vroomheid.

Ja, er is een tijd geweest, dat, als regel, de strengste geloovige godsdienstig spreken kon van hart tot harte. In de negentiende eeuw echter is dat uitzondering geworden. De god van traditie en rhetorica vierde hoogtij. Het gemaakte dogma werd zóó op den voorgrond gesteld, dat het inmenschelijke, mystieke leven in de meeste vertegenwoordigers van het „geloof" nauwelijks meer te bespeuren was. Ik herinner u slechts aan de feiten, dat de paus zich dogmatisch onfeilbaar durfde verklaren en dat de protestantsche orthodoxie tegen alle cultuurleven in eng-letterlijk bleef gelooven wat en zooals er „geschreven" staat.

Breken met traditie, breken met rhetorica moet het frissche leven altijd tot op zekere hoogte, want frisch leven is vormvernietiging vóór vormvernieuwing. Maar in de negentiende eeuw moest het mystieke, frisch-religieuze leven eerst radicaal breken met alles, wat naar godsdienstige traditie of rhetorica zweemde, wilde het vernieuwd kùnnen worden. Want heel de „godsdienst" was één vervallen, doode mummie geworden, versierd met doode, valschglinsterende kleeren.

Welnu, de eenige kracht, die radicaal met godsdienstige traditie en rhetorica breken kon, was het materialisme. Ruw is dat materialisme opgetreden in den beginne. Als een woedende beeldstormer heeft het rondgedoold tusschen de oude dogma's, en in de moderne gedachtenwereld alles kapot geslagen, wat priesters en dominees aanbaden. Nu is 't materialisme wijzer geworden. Nu weet 't, dat 't niet meer zoo ruw mag zijn als in zijn jeugd. Maar 't was ééns noodig, dat het zoo ruw te werk ging.

Zoo bezien, had het materialisme ook in zijn ruwste, baldadigste uitingen een wezenlijk religieuze roeping. Afbreken moest 't alles, wat den groei van 't goddelijk leven der menschen tegenhield, en eerst toen dat jonge materialisme zijn eigen taak had volbracht, toen het „den god der traditie en rhetorica" radicaal afgebroken had, eerst toen kon het religieuze leven opnieuw bloeien in de menschheid. Zeker, de stofgeloovigheid van een Büchner zal wel niet met opzet gedacht hebben aan verbreiding van mystiek leven. Maar toch mogen wij die stofgeloovigheid vergelijken met de zweep, waarmee Jezus de wisselaars ten tempel uitdreef. Die zweep dacht óók volstrekt niet aan mystiek. Maar de mysticus Jezus gebruikte haar toch om te verjagen wat 't frissche godsdienstleven in zijn groei tegenhield.

Het religieuze leven, dat zich in onzen tijd zeer universeel doet gelden met nieuwe kracht, is, in diepste wezen, niet een reactie tegen het materialisme, maar een voltooiïng, en rijp-worden van het materialisme. De wet van actie en reactie is een wet, die geldt voor de uitwendige vormen als zoodanig, zich bewegend als de golven der zee, die aanhoudend tegen elkaar klotsen en elkaar verbreken en verdringen. Maar diep onder de golven is 't water stil — toch mee ontwikkelend de kracht der stormen, die de oppervlakte der zee beroeren. Zoo leeft ook diep onder de vormen van

spiritualisme en materialisme het eeuwige menschenleven, één in wezen onder tallooze vormen die elkaar verbreken en verdringen. Dat ééne menschenleven kent in zijn diepte geen actie en reactie maar alleen zekeren, stillen groei. Laat dat ééne diepe menschenleven het materialisme bezielen tot rijpe kracht en schoonheid — en ge zult een menschenuiting bewonderen even verheven als de subliemste mystiek. Wij vergeleken Emerson met Bölsche. Wie van beiden is de verhevenste? Wie is het meest: mysticus? Ik weet het niet. Alleen dit is zeker: de verhevenste is hij, die het meest bezield is.

Spiritualisme en materialisme zijn alleen tegenstellingen, al ze eenzijdig en ondiep zijn. In waarheid zijn geest en stof niet te scheiden. Wie de stof versmaadt, kan den geest niet vinden, die in de stof leeft. Wie de stof weet te eeren, moet den geest in haar ontdekken. De moderne wetenschap heeft, dank aan 't materialisme, de vermaning herhaald van de godheid uit het Paradijsverhaal: „Stof zijt gij en gij zult tot stof wederkeeren". Juist daarom moet de moderne, nieuwe wetenschap steeds meer bezielde stof ontdekken, ook in wat de menschen eenzijdig „geestelijk" noemden, ook in wat de menschen eenzijdig „levenlooze stof" noemden.

Wij zagen reeds, dat Bölsche bezielde stof ontdekte in de „geestelijke" scheppingsverhalen van den ouden bijbel.

Nog even wil ik u toonen, hoe moderne wetenschap bezielde stof ontdekte in vroeger gewaand „levenlooze" dingen.

Charles Lyell, een groot Engelsch natuuronderzoeker, heeft met geestdrift gewerkt voor de verbreiding van een richting in de geologie, die men noemt „de actualistische school". Deze school gelooft niet meer aan volstrekt plotselinge verande-

ringen, die men vroeger in de vorming van onze aarde meende te moeten erkennen. Zijn er ook catastrophen op onze aarde voorgekomen, (vulcanische uitbarstingen, ijsvormingen, enz.) die catastrophen zijn volgens die „actualistische school" niets dan uitingen van levensfuncties in onze aarde, levensuitingen van een leven, dat zich geleidelijk ontwikkelt met even weinig volstrekt-plotselinge vervorming als te bespeuren is in den bloei van een bloem of in 't langzaam opgroeien van een eik.

Is 't niet teekenend, dat geleerden van dezen gedachtengang, in onzen tijd van objectief onderzoek durven spreken van een „physiologie" der aarde, zooals men spreekt van een „physiologie" van den mensch?

In de Revue des deux Mondes lees ik o.a.:

„Op het eerste gezicht maken de rotsen den indruk van onbewegelijkheid en dood, en wij vinden bij oppervlakkige beschouwing geen grooter contrast dan de tegenstelling van de rotsen en de levende lichamen. Terwijl de dierlijke organismen ons de gedachte suggereeren van onafgebroken verandering en steeds van nieuws begonnen vervorming, verbinden we met de rotsen onwillekeurig de gedachte van besloten stabiliteit.... En toch, niets is veranderlijker dan de rotsen, die vervormen even diep-in-zich en even levend als planten en dieren." 1) Hetzelfde artikel spreekt van een „zenuwstelsel" der aarde, van een „bloedsomloop," van „assimilatie" en „dissimilatie," kortom van een werkelijk levende aarde.

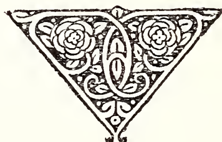
De nieuwe wetenschap durft beweren, dat de rotsen leven! Zij ontdekt bezielde stof in alles, wat de menschen „levenloos" noemden. Niemand zal

---

1) Revue des deux Mondes. 1 Juli 1904 bl. 177. La physiologie de la Terre, p. Stanislaus Meunier.

de mystieken nu nog kunnen verwijten, dat zij dwepen met vage nevelpoëzie als zij levensemotie voelen in ieder deel van het grootsche heelal. Realistische taal spreken nu de mystieke zieners als zij zeggen: De sterren leven, zij schijnen uit levensemotie, uit liefde — en de steenen leven, zij vallen uit liefde — en de rotsen leven, zij wisselen levenshuivering met lucht en water en planten en dieren en menschen.

Geen „spiritualist" heeft ooit „mystischer" taal gesproken. En toch, de nieuwe wetenschap heeft eerst zoo leeren spreken, toen 't materialisme haar gedwongen had, „tot de stof terug te keeren." Wees spiritualist of materialist — om 't even. Maar leer van bezielde stof, bezield mensch te zijn.

XIV DE KONINGSMENSCH

Ik verkondig u den Koningsmensch. De mensch is iets dat overtroffen moet worden. Wat hebt gij gedaan om hem te overtreffen?

Alle wezens schiepen reeds iets boven zich uit; en gij wilt weer de ebbe zijn van dien grooten vloed, en liever nog terugkeeren naar het beest, dan den mensch te overtreffen?....

De Koningsmensch is de zin der Aarde. Aan u de roeping, te willen: dat de Koningsmensch de zin der Aarde zij!

Ik bezweer u, mijne broeders, blijft de Aarde getrouw en gelooft hen niet, die u spreken van bovenaardsche hoop! Giftmengers zijn 't, hetzij zij 't weten of niet....

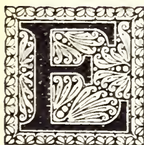
Waarlijk, een onreine stroom is de mensch. Een groote zee alleen kan dien onreinen stroom in zich opnemen, zonder zelf bevuild te worden.

Ziet, ik verkondig u den Koningsmensch: hij is de zee, in hem kan uwe groote verachting ondergaan.

Wat is 't grootste, dat gij reeds beleven kunt?

't Is de ure der groote verachting. De ure, waarop gij walgt, ook van uw klein geluk, ook van uw verstand en uw deugd....

(FRIEDRICH NIETZSCHE.)

R is een tijd geweest, dat de moderne mensch niets beters had dan oude, kwijnende plichten: verflensende bloemen, die eens bloeiden op rechtzinnig christelijken bodem, maar die wegstierven toen zij van hun eigen bodem waren losgerukt.

Die oude plichten kunnen niet meer kunstmatig frisch gehouden worden. Het leven van de eerlijke moderne christenen is een leven uit plicht alleen, geen leven uit geluk. Wat zij hun goedheid noemen is een zwaar juk, dat zij torsen, gebukt in ernstigen wil liever alles te offeren, dan ontrouw te worden aan de stem der eere, die geweten heet. Hun goedheid is niet meer wat zij eens voor den christen was: een blij-breede vleugelslag van een menschenziel, die zingend vloog door Gods lieve natuur.

Nu breekt er een andere tijd aan. Reeds heeft geslagen de ure der groote verachting, waarvan Nietzsche spreekt. Die groote verachting groeit uit innig mededoogen met ons zelf, als wij inzien, dat de oude plichten niet meer leven. Die groote verachting is heilige ontevredenheid, hunkerend naar nieuw leven, naar een nieuwe zedelijkheid, die 't goede niet langer verzwaart, maar het vleugelen geeft van licht, jong geluk. Voor wie zóó zichzelf verachten durven, zullen nu nieuwe zedelijke bloemen groeien op nieuwen geloofsbodem.

Is 't dan waar, dat vele gemoederen reeds ontroerd zijn door de nieuwe, groote verachting? Zeer zeker. Zij leeft als vernietiging der oude moreele waardebepalingen, die schepping van nieuwe moreele waardebepalingen meebrengt. Zij leeft in geen „georganiseerde" beweging, maar in vele, vele eenlingen, verspreid over de heele beschaafde aarde. Die eenlingen zijn wel zeer sociaal van innerlijk, maar zij kunnen zich bij geen organisatie „aansluiten," omdat geen organisatie wil wat zij willen: de menschelijke gedachte opnieuw laten opgroeien uit de allerprimitiefste oorspronkelijkheid om van dààruit de allerlaatste, meest gecompliceerde cultuur te doorgrijpen. Toch leven ze sociaal, zij beïnvloeden de maatschappij met onafwendbare kracht. Zij zijn de scheppers van die „nieuwe gedachten, die eerst als een machtige stemming zwe-

ven over de hoofden der menschen, dan plaatsgrijpen in de harten en zich eindelijk verscherpen tot een nieuwe wereldbeschouwing" (bl. 80). Die machtige stemming zal eens het concrete leven zóó doorgrijpen, dat de menschheid tastbaar uitbeeldingsmateriaal biedt voor de geboorte van den Koningsmensch.

Wie is de Koningsmensch?

De Koningsmensch is de nieuwe mensch, niet alleen in rijpheid, maar in opperste voltooiïng.

De Mensch, die het hart der Aarde-zelf zijn gedachte doorgloeien laat, vernietigende gedachte voor àl wat niet meer leeft en toch niet sterven wil: roem, praal, fatsoen en deftigheid, — vernietigende gedachte, die het oude „kwaad" en het oude „goed" tot een spel maakt van sprookjes uit een lang verleden. — Vernietigende gedachte, maar scheppende gedachte óók: de aardsche Gerechtigheid laat hij gloeien in zijn hart, de Koningsmensch, dat zij hemzelf vermooit en adelt, en schoonheid en adel stralen laat uit hem — aardsche gerechtigheid, die niet meer de zwakken spaart en vleit uit huichelend verlangen door de zwakke geprezen te worden, — aardsche gerechtigheid, die niet meer de sterken belaagt en verraadt uit verbeten nijd, — aardsche gerechtigheid, die sterken èn zwakken eindelijk verzoent als kinderen van ééne Aarde.

Zal hij komen de Koningsmensch? Ik geloof het vastelijk. Want de natuur is scheppende, aldoor scheppende, zij kan niet verkracht worden ten einde toe, zij moet steeds heerlijker wezens baren, van plant tot dier, van dier tot mensch, en van mensch tot Konigsmensch.

Laat mij u wijzen op teekenen des tijds, die mijn geloof bevestigen.

Twee teekenen des tijds noem ik u: de democratie en het eerherstel aan de menschelijke liefde.

De democratie. — Het zal u wellicht ver-

wonderen, dat ik in de democratie een voorspelling hoor van een nieuw koningschap. Heeft de democratie dan niet de macht der koningen willen fnuiken? Heeft zij de koningen niet van den troon gestooten of, erger nog, hen gemaakt tot een machtelooze versiering van den staat? Zeker, dat hééft de democratie gedaan. Zij hééft vernietigd. Maar zij heeft vernietigd om te scheppen. De democratie is niet een gril van de een of andere klasse van menschen. De democratie is een grootsche natuurmacht, die het heele menschdom in beweging zet. En denkt gij nu, dat een grootsche natuurmacht alleen afbreken zal? Neen, de natuur is scheppende, aldoor scheppende en daarom moet haar democratie zijn een scheppende democratie.

Gelijk het materialisme als natuurmacht is begonnen met te protesteeren tegen allen godsdienst, maar eindigde met de eeuwige goddelijkheid te erkennen in de tijdelijke omhullingen der godsdienstige symbolen, zoo zal ook de democratie als natuurmacht niet haar taak hebben volbracht met een protest, een protest tegen 't oude koningschap. Neen, zij zal ook iets positiefs doen, zij zal het koningschap met nieuwe oogen leeren zien en erkennen wat er eeuwig waars is in de autoriteit van mensch boven mensch. De leuze der democratie „Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap!" is alleen een revolutieleuze in de monden der menschen. De scheppende natuur echter wilde met haar niet alleen afbreken, maar ook opbouwen. In wezenlijke, innerlijke, onbewuste natuurbedoeling is die leuze alleen een protest tegen koningen, die geen Koningen zijn. Zij moet natuurnoodwendig weerklinken in een tijd, waarin onbeduidende majesteiten zetelen op blinkende troonen. Maar zij is geen leuze van blijvende waarde, evenmin als de godsdiensthaat van 't oude materialisme blijvende waarde had. De democratie zou

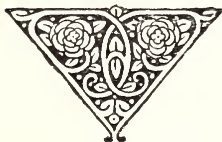
zichzelf dooden, als zij voor altijd alle koningschap loochende, evenals het materialisme, dat de religieuze natuurwerkelijkheid zou blijven ontkennen, zich zou oplossen in onbezield meten en wegen. Maar de democratie kàn niet sterven zonder te scheppen, zij is een natuurmacht. De levende democratie, die uit 't diepste, onbewuste menschenleven is opgestegen, weigert de koningen der traditie te huldigen, om een nieuw koningschap te aanvaarden, het koningschap van hem, die van nature geroepen werd te doen wat des Konings is. De levende democratie is de Messiasverwachting van een verstrooide menschheid, die een nieuwen Koning afsmeekt, niet van den hemel, maar van de Aarde. Gelijk eens het profetenhart van Israël, rijkhalst het volkshart van onze dagen naar den Koning, dien de wolken moeten regenen, dien de Aarde moet baren. Nog eens: ik weet wel, dat dit alles niet bewust gebeurt, en daarom gemakkelijk ontkend kan worden door hen, die alleen kunnen hooren en zien wat in woorden en gebaren bewust wordt geuit. Maar wie achter woorden en daden de onbewuste natuur ziet scheppen, wie de ziel van 't volk waarnemen kan, weet, dat er ondoodbare eerbied woont in die ziel, en dat zij gaarne pieus en deemoedig gehoorzaamt aan een mensch, die Koning heeten màg, — een Koning, die niet angstvallig zijn rang bewaren moet en 't zich laat welgevallen, dat alle verantwoordelijkheid van hem genomen wordt, — een Koning, die verantwoordelijk wil zijn en durft zijn, en zijn onbestrijdbare grootheid vindt in zijn scheppende zielemacht. — En reeds zijn de smeekingen der levende democratie gedeeltelijk verhoord. Reeds leven menschen in onze dagen met echt adelbloed in de aderen, eenzame menschen, die durven en kunnen de taak voorbereiden, die eens de Koningsmensch zal volbrengen.

Welke is die koninklijke taak? Van oudsher was de voornaamste taak der Koningen: *rechtspreken*, het ambt van rechter was een bij uitstek koninklijk ambt. De Koning der toekomst zal ook *rechtspreken*, maar rechtspreken in vollen zin. De nieuwe Koning zal niet alleen recht toepassen en uitvoeren, hij zal *nieuw recht scheppen*, hij zal *nieuwe zedelijke waardebepalingen scheppen*, niet alleen voor zich zelf maar ook voor het nieuwe volk, dat levende gerechtigheid eischt. En hij zal zijn nieuwe recht daadwerkelijk bekrachtigen tegen het verzet van domheid en levensangst. *Hoe* die bekrachtiging zal zijn, vragen alleen zwak geloof en kleine nieuwsgierigheid. Krachtig geloof en groote waarheidsliefde vragen dat niet. Wat komt het er ten slotte op aan, of de groeiende kracht van den Koningsmensch eens kanonnen zal doen bulderen of ontroerende woorden zal spreken van vrede en liefde, — dat gaat ons kleine verstandje niet aan. Als wij maar door open denken en eerlijk voelen zijn komst voorbereiden, dan zal het Leven-zelf wel zorgen voor zijn komst èn zijn daden.

Ik noemde u nog een teeken des tijds, dat de geboorte van den Konigsmensch voorspelt. Over dit teeken moèt ik hier spreken, want 't is de diepste vernieuwing der menschheid: 't is het *eerherstel aan de menschelijke liefde*.

Er is een tijd geweest, dat men over erotiek niet spreken mocht. Men zweeg daarover, zooals men zwijgt over schandelijke dingen. Nu is 't gelukkig heel anders geworden. Nu is aangebroken het eerherstel voor onze menschelijke liefde. Overal verheffen zich stemmen, die eerlijk en eerbiedig licht eischen in het menschelijk beminnen, die echtheid en schoonheid zien in den bezielden *man* en de bezielde *vrouw*.

Heerlijk teeken van onzen tijd, die herziening en verheldering onzer erotische liefde! Ook deze drang is geen gril van sommigen, maar een natuurdrang, die 't heele menschdom heeft bevangen en door geen gemaakte geheimzinnigheid van fatsoen of jaloezie kan tegengehouden worden. De lang verkrachte natuur eischt haar volle rechten, en zij zàl zich doen gelden. Zij zal onze liefde meer en meer verreinen tot eerlijke, mannelijk-zinnelijke schepping, en tot eerlijke, vrouwelijk-lichamelijke uitbeelding. Zóó zie ik de nieuwe menschen als eenzaam levende menschen, die ver van pralende eerbaarheid brandstof verzamelen voor het louterende vuur, dat zal zijn de Koningsmensch. De eene ziel brengt haar naïef-grootsche wijsheid, de andere haar kleurig-frissche fantasie, een derde haar bezielde daad, en zoo brengen ze alle iets heerlijks mede, vonken van heilige menschelijkheid, die ééns zullen uitslaan als een groote vlam, die zal zijn de Koningsmensch. — Vèr van hen staan ijle gestalten, die een valsche „geestelijkheid” prijzen omdat zij geen bezieling kennen. De nieuwe mensch heeft mededoogen met hen — want zij kunnen niet scheppen, meescheppen met heel de natuur: den Koningsmensch.

XV GEESTELIJKHEID

K sprak daar over „valsche" geestelijkheid. Nog even nu over „ware" geestelijkheid.

Afgezien van alle „spiritualistische" of „materialistische" theorieën, maken we in werkelijkheid allen een onderscheid in den mensch tusschen „ziel" en „lichaam." Het lichaam is de aanschouwbaar-menschelijke uitbeelding, de ziel is het uitbeeldingsp r i n c i e p, het plastische middelpunt, waarvan de uitbeelding uitgaat.

Afgezien van alle theorieën over de verhouding van ziel en lichaam, zeggen we in werkelijkheid allen, dat die verhouding een levende éénheid behoort te zijn, en dat die eenheid ook tot zekeren graad verbroken kan worden. Die breuk brengt een disharmonie te weeg, die zoo erg kan zijn, dat ze een „zielsziekte" ten gevolge heeft.

De eenheid van ziel en lichaam is een „plastische" of „beeldende" eenheid. Een disharmonie van ziel en lichaam zal zich dus moeten uiten in ontbinding van den mensch als plastische eenheid. De menschelijke eenheid zal dan min of meer uit elkaar moeten vallen tot onplastische menschelijkheid.

En wat is nu, in wezen, onplastische menschelijkheid? Verstand, dor verstand. Het verstand is, op zichzelf, geen beeldend vermogen. Het verstand critiseert, berekent, redeneert, maar schept, aan zich zelf overgelaten, niet, het beeldt niet uit. Zoodat we dus moeten zeggen dat, bij disharmonie van ziel en lichaam, de menschelijke, plastische eenheid min of meer uit elkaar valt tot.... verstand. En dat ìs ook zoo. Zoodra lichaam en ziel niet meer een volledige, gezonde eenheid zijn, begint het verstand onplastisch te critiseeren, te berekenen, te redeneeren. En als het doorgaat met zijn onplastisch werk zonder meer, zal het ten slotte den mensch heel verstandelijk „bewijzen", dat het leven dom is en onrechtvaardig en wreed en het zal hem slaan met een listig redeneerende, scherp-verstandelijke apathie, die we „zielsziekte" noemen.

Daarmee is natuurlijk volstrekt niet gezegd, dat het verstand niet spreken mag. Integendeel: het moet zich uitleven heel en al, totdat het zijn eigen grenzen vindt. Maar er moet een beeldend vermogen bij komen. 't Is goed, dat de eenheid van ziel en lichaam op tijd uiteengaat tot verstandelijkheid, dat is de voorwaarde van alle cultuur. Maar na een periode van onplastische verstandelijkheid, moet het verstand weer bewust ingeschakeld worden met de ééne Levenskracht. Het moet zich weer bewust gaan worden van de ééne scheppende, beeldende, vermooiende Kracht in het Heelal. Dan wordt het verstand, door het vermogen van de ééne Levensenergie, lenig en plastisch. Dan wordt het verstand ook weer ingeschakeld in ziel en lichaam en geeft weer eenheid aan beiden, het wordt „bezield" en „belichaamd" verstand. Dan wordt het verstand tot herboren verstand of „rede", en mag dan „geest" heeten, omdat het dan beeldend vermogen heeft en geeft. Want de geest is bewegingsprinciep en de bewe-

gende geest leeft in door hem bewogene stof, en bewogene stof is stof die gaat van vorm tot vorm, van beeld tot beeld: zoo is de geest een b e e l d e n d e geest.

Wat voor geestelijkheid doorgaat is zeer dikwijls niets dan onplastische verstandelijkheid, misschien fanatieke, hartstochtelijke verstandelijkheid, maar toch verstandelijkheid zonder meer, zonder beeldend vermogen, zonder schoonheid.

Het geloof van den nieuwen mensch is óók verstandelijkheid, maar een verstandelijkheid, die opnieuw bewust is ingeschakeld in de éene Levenskracht. Daarom is zij herboren verstandelijkheid, plastische verstandelijkheid, bezielde verstandelijkheid, of: w a r e g e e s t e l ij k h e i d.

INHOUD

HANDBOEKJES

Deze boekjes beoogen mee te werken tot de algemeene cultuur en ontwikkeling en daarbij een nuttig gebruik te maken van veel voorhanden, doch thans al te vaak verloren gaand materiaal.

Telkens en telkens weer worden allerlei onderwerpen in populaire voordrachten en Cursussen behandeld, die dan hoogstens in een beknopt verslag in de dagbladen werden vermeld, verspreid en bewaard. Daardoor draagt het ten gehoore gebrachte niet die vruchten, die er van konden rijpen zoowel voor hen die de voordracht hoorden, als voor wie dat niet hoorden.

Wij willen nu trachten zoovele mogelijk, als zich daartoe leenen, in deze serie te bewaren of er voor te doen bewerken.

Per nummer ƒ 0.45.

Die met een * zijn reeds verschenen:

I. STAAT EN MAATSCHAPPIJ.

* C. K. ELOUT: Onze Politieke Partijen. (Onpartijdig, interessant en leerzaam overzicht van de bedoelingen en stand onzer Partijen).
  IDEM, Onze Ministeries.
* Ds. I. H. BOEKE: In en buiten de Gevangenis. (Vrije Nederlandsche bewerking van Holmes' In London Police Courts, met des bewerkers eigen ervaringen als gevangenisbezoeker).
* Dr. ALETTA H. JACOBS en mevr. v. BALEN—KLAAR: Het Vrouwenkiesrecht.
* JACOB ISRÆL DE HAAN: In Russische Gevangenissen.
* Mevrouw Dr. J. v. d. BERGH v. EIJSINGA en Mr. CLARA WICHMANN: De Vrouw in Nederland voorheen en thans.

* Mr. Dr. M. J. v. d. FLIER — Mej. Mr. J. F. L. LYCKLAMA à NYEHOLT — Jhr. Mr. Dr. B. DE JONG VAN BEEK EN DONK: Wereldwelvaart. — Wereldrecht — Wereldvrede, met een algemeene Inleiding van *Jhr. Dr. N. van Suchtelen.*

II. TAAL- EN LETTERKUNDE. — KUNST.

J. GRATAMA: Berlage's Bouwkunst. (In deze Studie zullen de beginselen, hun toepassing en invloed van dezen veelbesproken bouwmeester onpartijdig toegelicht en onderzocht worden).

* T. LANDRÉ: Moderne Woninginrichting (geïllustr.)

III. NATUUR- EN NATUURWETENSCHAP.

Dr. F. A. STEENSMA: De wetten der Erfelijkheid.

* Prof. ZIEHEN (Moll): Hersenen en Zieleleven. (Een nieuwe, uitvoerige bewerking van deze stof naar Prof. Ziehen's lateren arbeid op dit gebied).

IV. GESCHIEDENIS — PERSOONSBESCHRIJVING — VOLKSKARAKTERISTIEKEN.

* Is. QUERIDO: Napoleon. (Ontleding eener Ziel).
* Dr. F. W. FISCHER: Nederlanders.

L. SIMONS: Engelschen.

* ROMAIN ROLLAND: Beethoven. (Vertaling *Dr. J. de Jong*).

V. GENEESKUNDE EN GEZONDHEID.

* Dr. M. W. PYNAPPEL: Ziekte en Gezondheid.

C. MEYER (schrijver van Het Nieuwe Leven, N.B. CXI—CXII): Christian Science.

IDEM, Hypnotisme.

VI. LEVENSVRAGEN: (Wijsbegeerte — Geloof — Levenskunst).

* Dr. FRITS VAN RAALTE: Vragen van Opvoeding.
* C. MEYER: Theosophie.
* ERNST HAECKEL. Het Monisme. Als band tusschen Godgeloof en Wetenschap. (Vertaling *M. W. Cats*).

Ds. H. BAKELS. Bijbelsch woordenboek.

VII. HET PRAKTISCHE LEVEN.

J. R. A. SCHOUTEN: Photographie.

E. D'OLIVEIRA: Stenographische Systemen.

VOLKSBIBLIOTHEEK

Deze serie is in zekeren zin verwant aan onze serie Handboekjes — maar de deeltjes V. B. zijn kleiner, beknopter en beoogen naast het opvoedkundige vooral het practische. De lijsten der beide reeds verschenen reeksen zullen deze stelling bewijzen. We houden ons overtuigd, dat de vraag naar deze dubbeltjesboekjes buitengewoon groot zal zijn.

Per nummer 10 *cent.*

EERSTE REEKS:

J. A. SALOMONS, *Tandarts*: Hoe verzorg ik mijn gebit.
Arts J. STÄRCKE: De sexueele opvoeding onzer jeugd.
S. G. F. MEIJBOOM, *ex-Directrice Nieuwe Huishoudschool te A'dam*: Goed en goedkoop koken.
L. SIMONS: Hoe kom ik vooruit in de wereld.
Dr. C. N. v. d. POLL, *Verloskundige te A'dam*: Zwangerschap en Kraambed.
DE PRESSENSÉ: De verschrikkingen der Russische Gevangenissen.
H. P. BERLAGE: Bouwkunst in Holland. (geïll.)
VAN ROSSUM DU CHATTEL, *Directeur Gem. Gasfabrieken te A'dam*: (9e-66e duizend.) Hoe moet ik met gas omgaan (geïll.).
Dr. H. J. CALKOEN: Bloemen en insecten (geïll.)
N. I. HEIJBROEK, *Kinderarts*: Hoe voed en behandel ik mijn zuigeling?
E. E. KRONENBURG, *Landbouw-redacteur a/d. „Telegraaf"*: Verzorging van Kamerplanten (geïllustreerd).
M. E. LELIMAN-BOSCH: Over goede en goedkoope woninginrichting (geïll.)

TWEEDE REEKS :

M. E. LELIMAN-BOSCH: De Hygiene onzer Woning. (geïll.)

Dr. C. E. HOOYKAAS: Wat de Bijbel ons te zeggen heeft.

J. HUISMAN, *Direct. Wees- en Armhuis te Dordt*: Hoe houden we onze kinderen bezig? (geïll.)

A. H. GERHARD: Beroepskeuze.

Dr. E. J. ABRAHAMS: Kwakzalverij.

Mevr. Mr. C. E. v. DORP: Rechten en Plichten van Werkgeefsters en Dienstboden.

Mr. S. ZADOKS: Rechten en Plichten van den Huurder.

Mr. I. M. I. A. SIMONS, *Referendaris Dep. van Justitie*: Hoe richt ik een Vereeniging op?

Mr. G. J. SALM: Hoe komt men aan zijn Recht?

Mevr. J. BOS-MEILINK: Kinderlectuur.

Dr. A. H. OORT: *Eerste geneesheer a. h. Sanatorium Rhijngeest*: De Alcohol en zijn werking op het menschelijk lichaam.

Dr. W. LULOFS: *Directeur Gem. Electriciteitswerken Amsterdam*: Hoe gebruik ik electriciteit in de huishouding (geïll.)

ERNST ZAHN: Een manestraal. (Novelle). Vertaling *Anna v. Gogh-Kaulbach.*

